

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

FUSÛSU'L-HİKEM ŞERHİ ÇERÇEVESİNDE DÂVÛD-İ
KAYSERÎ'NİN HADİS KULLANIMI

İZMİR SOLTANZADE

21810601124

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
DOÇ. DR. TAHA ÇELİK

KONYA-2025

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	İzmir SOLTANZADE		
	Numarası	21810601124		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/ Hadis Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	FUSÛSU'L-HİKEM ŞERHİ ÇERÇEVESİNDE DÂVÛD-İ KAYSERÎ'NİN HADİS KULLANIMI			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

İzmir SOLTANZADE

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	İzmir SOLTANZADE		
	Numarası	21810601124		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/ Hadis Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç.Dr. Taha ÇELİK		
Tezin Adı	FUSÛSU'L-HİKEM ŞERHİ ÇERÇEVESİNDE DÂVÛD-İ KAYSERÎ'NİN HADİS KULLANIMI			

Bu çalışma, Osmanlı dönemi düşünce geleneğinde mühim bir yere sahip olan mutasavvıf ve müfessir Dâvûd-i Kayserî'nin *Fusûsu'l-Hikem Şerhi* bağlamında hadis kullanımını incelemeyi amaçlamaktadır. Giriş bölümünde, araştırmanın amacı, kapsamı ve yöntemi açıklanmakta ayrıca Dâvûd-i Kayserî'nin hayatı, ilmî kimliği, yaşadığı dönemin entelektüel ortamı ve telif ettiği eserler çerçevesinde Osmanlı ilim dünyasındaki konumu değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra, dönemin yapısal şartlarına da temas edilerek hem Kayserî öncesi hem de sonrası ilmî mirasa olan etkilerine dair genel bilgiler sunulmaktadır. Birinci bölümde, şerhin *mukaddime* kısmında yer alan rivayetler tek tek tespit edilerek tahrîc edilmiştir. Bu rivayetler, sened ve metin açısından hadis ilmi kriterleri doğrultusunda değerlendirilmiş; râvîlerin *cerh ve ta'dil* durumlarına dair kaynaklardaki görüşler analiz edilmiştir. Ayrıca Dâvûd-i Kayserî'nin rivayetlere ilişkin yorumlarına yer verilmiş ve bölüm sonunda genel bir değerlendirme yapılmıştır. İkinci bölümde ise ana metinde yer alan rivayetler benzer yöntemle ele alınmış son olarak Kayserî'nin hadis anlayışı, rivayet tercihindeki yaklaşımı, muhaddislerin değerlendirmelerine yer veriş biçimi ve hadis ilmine dair görüşleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Dâvûd-i Kayserî, Fusûsu'l-hikem, tasavvuf, tahrîc

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ABSTRACT

Author' s	Name and Surname	İzmir SOLTANZADE		
	Student Number	21810601124		
	Department	Basic Islamic Sciences / Department of Hadith		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Doç.Dr. Taha ÇELİK		
Title of the Thesis/Dissertation	DAWÛD AL-QAYSARÎ'S USE OF HADITH IN THE FRAMEWORK OF FUSÛS AL-HIKAM COMMENTARY			

This study aims to comprehensively examine the use of hadiths in *Sharh Fusûs al-Hikam* by Dâwûd al-Qaysarî, a prominent Sufi scholar and exegete who holds a significant position within the intellectual tradition of the Ottoman period. In the introduction, the objectives, scope, and methodology of the research are outlined. Furthermore, information is provided about Dâwûd al-Qaysarî's life, scholarly profile, the intellectual climate of his era, and his authored works, within the broader context of his role in the Ottoman scholarly tradition. Additionally, the structural conditions of the period are addressed, and brief insights are offered regarding his intellectual influence both before and after his time. In the first chapter, the hadiths included in the preface (*muqaddima*) of the commentary are identified and subjected to *tahrîj* (source verification). These narrations are analyzed in terms of both their *isnâd* (chain of transmission) and *matn* (text) according to the principles of classical hadith methodology. The *jarh* and *ta'dîl* (narrator criticism) evaluations found in biographical sources are discussed. Dâwûd al-Qaysarî's own interpretations of these narrations are also presented, followed by a general assessment at the end of the chapter. In the second chapter, the hadiths within the main body of the commentary are analyzed using the same method. And finally Qaysarî's hadith understanding, his approach to selecting narrations, his engagement with hadith scholars' evaluations and his overall perspective on hadith scholarship are examined in detail.

Keywords: Hadith, Davud al Kaysari, Fusus al-hikem, sufism, takhric

ÖN SÖZ

İslam dini, temel prensipleri doğrultusunda ilme daima büyük önem atfetmiştir. Bu yaklaşımın en açık göstergesi, Kur'an-ı Kerim'in *Oku* emriyle başlamasıdır. Rasulullah döneminde Müslümanlar, karşılaştıkları sorunları iletmenin yanı sıra ilim öğrenme arzusuyla da Peygamberimiz'e sıkça başvurmuşlardır. Hz. Peygamber'in Medine'de yetiştirdiği ilim ehli, O'nun vefatından sonra da bu mirası sürdürerek çeşitli eğitim kurumları kurmuş ve İslamî ilimlerin gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Bu çaba, günümüzde de İslam'ın farklı alanlarında yapılan nitelikli akademik çalışmalarla devam etmektedir.

İslam'ın temel esasları ve bu esaslar üzerine yapılan yorumlar tarihsel süreç boyunca derinlemesine araştırmalara konu olmuştur. İslam hakkında ileri sürülen görüşlerin sağlıklı bir temele dayandırılması ancak Kur'an-ı Kerim ve sahih sünnetten elde edilen delillerle mümkün olabilmektedir. Bu çerçevede, İslam âlimlerinin hem Kur'an hem de hadis kaynaklarından istifade ettiği görülmektedir. Bilginin içeriğinden ziyade, güvenilirliğinin toplum açısından belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Mütevatir haberler, geniş kabul görmüş ve akli çerçevede değerlendirilerek sağlam bir zemine oturtulmuştur. Ancak her rivayetin mütevatir olması mümkün olmadığından çoğu rivayet haber-i vahid kategorisinde yer almaktadır. Bu tür rivayetlerin kaynakları ve sıhhat dereceleri, toplumun söz konusu bilgilere duyduğu güven açısından dikkatle incelenmesi gereken konulardandır.

Tasavvuf, bireysel manevi gelişimle birlikte toplumsal eğitimi de önceleyen bir düşünce ve uygulama ekolüdür. Tasavvufla ilgilenen âlimler, kaleme aldıkları eserler vasıtasıyla topluma manevi rehberlik etmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde yaşayan ve ilk müderrislerden biri olan Dâvûd-i Kayserî, tasavvuf alanında önemli eserler vermiştir. On iki başlık altında felsefî tasavvufun temel meselelerini incelediği *Matla 'u husûsi 'l-kilem fî me 'ânî Fusûsi 'l-hikem* adlı eserinde birçok rivayete yer vermiştir. Her ne kadar bu eser üzerine tasavvuf ve felsefe alanlarında çeşitli çalışmalar yapılmış olsa da içerisindeki rivayetlerin ayrıntılı bir şekilde incelenmemiş olması, konuyu ele almayı gerekli kılmıştır. Bu çalışma, söz konusu eserde yer alan rivayetlerin tahric ve değerlendirmesini kapsamaktadır. Giriş

ve iki bölümden oluşan çalışmada, Dâvûd-i Kayserî'nin kullandığı rivayetlerin kaynakları, sıhhat durumları ve onun hadis ilmine yaklaşımı ele alınmaktadır.

Çalışmanın her aşamasında akademik rehberliğiyle katkı sunan danışman hocam Doç. Dr. Taha ÇELİK'e ve desteklerini esirgemeyen tüm hocalarıma teşekkür ederim. Ayrıca, her daim yanımda olan müstakbel eşime; maddî ve manevî destekleriyle beni yalnız bırakmayan babama, anneme ve YTB'ye şükranlarımı sunarım.

Gayret bizden tevfik Allah'tandır.

İzmir SOLTANZADE

KONYA 2025

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ	v
KISALTMALAR	x

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi.....	1
2. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları	2
3. XIII-XIV. Yüzyıllarda Anadolu’da İlmî ve Siyasî Durum	4
4. Dâvûd-i Kayserî’nin Hayatı ve Eserleri.....	7
4.1. Dâvûd-i Kayserî’nin Hayatı.....	7
4.2. Dâvûd-i Kayserî’nin Eserleri.....	12
4.3. Şerhu Fusûsi’l-hikem.....	13

BİRİNCİ BÖLÜM

MUKADDİMEDE YER ALAN RİVAYETLERİN TAHRİÇ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

1.1. Varlığa ve Varlığın Hakk’ın Kendisi Olduğuna Dair Fasl	19
1.2. Allah’ın İsimleri ve Sıfatları Faslı	21
1.3. Değişmez Özler ve İsimlerin Mazharları Faslı	22
1.4. Vahdet-i Vücûda Dair Fasl	24
1.5. Alemlerin ve Beş İlâhi Hazretlerin Açıklanması Faslı	25
1.6. Misal Âlemi Faslı	26
1.7. Keşfin Mertebeleri Faslı	29
1.8. “Alem ve İnsanlık Hakikatin Sureti Üzeredir” Faslı	34
1.9. Muhammedî Hakikatin Halifeliği Faslı	36
1.10. Ruhun İnsanlık Alemindeki Mertebeleri Faslı.....	40
1.11. Ruhun Yüce Hakk’a Dönüşü Faslı	42
1.12. Değerlendirme	43

İKİNCİ BÖLÜM

ŞERH KISMINDA YER ALAN RİVAYETLERİN TAHRİÇ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. Mukaddime.....	47
2.2. Âdem Kelimesindeki İlâhi Hikmet.....	47
2.3. Şit Kelimesindeki Üflemenin Hikmeti	54
2.4. Nûh Kelimesindeki Yüceltmenin Hikmeti	64
2.5. İdris Kelimesinin Hikmeti	67
2.6. İbrahim Kelimesinin Hikmeti	73
2.7. İshak Kelimesinin Hikmeti.....	78

2.8. İsmail Kelimesinin Hikmeti.....	78
2.9. Yakub Kelimesinin Hikmeti.....	81
2.10. Yusuf Kelimesinin Hikmeti.....	82
2.11. Hûd Kelimesinin Hikmeti.....	82
2.12. Şuayb Kelimesinin Hikmeti.....	88
2.13. Lût Kelimesinin Hikmeti	88
2.14. Üzeyir Kelimesinin Hikmeti.....	90
2.15. Âsâ Kelimesinin Hikmeti.....	91
2.16. Süleyman Kelimesinin Hikmeti.....	92
2.17. Dâvûd Kelimesinin Hikmeti	95
2.18. Yunus Kelimesinin Hikmeti	96
2.19. Eyyûb Kelimesinin Hikmeti	98
2.20. Zekeriyâ Kelimesinin Hikmeti	100
2.21. İlyas Kelimesinin Hikmeti.....	100
2.22. Lokman Kelimesinin Hikmeti	101
2.23. Mûsâ Kelimesinin Hikmeti.....	102
2.24. Hâlid Kelimesinin Hikmeti.....	102
2.25. Muhammed Kelimesinin Hikmeti	104
2.26. Değerlendirme	105
2.27. Eserde Tespit Edilen Rivayetlerin Sıhhat Durumlarına Göre Genel Dağılımı	109
2.28. Dâvûd-i Kayserî'nin Eserde Hadis Kullanımına Dair Değerlendirmeler	126
SONUÇ	126
KAYNAKÇA	132

KISALTMALAR

- b. : bin
- bk. : Bakınız
- c. : Cilt
- (c.c.) : Celle Celâlühû
- çev. : Çeviren
- DİA. : TDV İslam Ansiklopedisi
- h. : Hicrî
- Hz. : Hazreti
- md. : Maddesi
- nr. : Numara
- nşr. : Neşreden
- ö. : Ölüm tarihi
- (r.a.) : Radıyallahu anh / Anhâ
- (s.a.v) : Sallallahu aleyhi ve sellem
- thk. : Tahkik eden
- ty. : Baskı tarihi yok
- vd. : ve devamı
- Yay. : Yayınları
- y.y. : Yayın yeri yok
- YTB. Yurt Dışı Türkler Ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu Amacı ve Önemi

Araştırmanın konusu, Osmanlı'nın kuruluş döneminde önemli bir yere sahip olan Dâvûd-i Kayserî'nin (ö. 751/1350), *Matla 'u husûsi 'l-kilem fî me 'ânî Fusûsi 'l-hikem* adlı eserinde yer alan rivayetlerin tahriç ve değerlendirilmesidir. Dâvûd-i Kayserî bu eserini, İlhanlı hükümdarı Ebû Said Bahadır Han'ın veziri Gıyâseddin Muhammed İbn Reşîdüddin Fazlullah'a ithaf etmiştir.

Eser, mukaddime ve şerh olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Mukaddime bölümünde on iki başlık altında felsefi tasavvuf meseleleri ele alınmıştır. Bazı müstensihler bu bölümü bağımsız bir eser olarak istinsah etmişlerdir. Ancak bu çalışmada, mukaddime ve şerh birlikte ele alınarak bütüncül bir değerlendirme yapılacaktır. Bu yaklaşım, eserin hem içerik hem de yapısal yönleriyle daha kapsamlı bir şekilde incelenmesini sağlayacaktır.

Araştırma, Dâvûd-i Kayserî'nin söz konusu eserini detaylı biçimde inceleyerek, özellikle yer verilen rivayetlerin kaynakları, metin ve sened açısından sıhhatleri üzerinden bir değerlendirme yapmayı hedeflemektedir. Çalışmanın temel amacı, elde edilen bulgular doğrultusunda, hem kullanılan rivayetlerin değeri hem de bu bağlamda Dâvûd-i Kayserî'nin hadis ilmiyle olan ilişkisi hakkında çıkarımlarda bulunmaktır.

Bu kapsamda, eserdeki hadislerin kaynakları ayrıntılı şekilde analiz edilecek, metin ve sened açısından sıhhat durumları değerlendirilecektir. Böylece, rivayetlerin güvenilirliği hakkında nesnel ve sağlam bir değerlendirme sunulması amaçlanmaktadır. Ayrıca, eserdeki rivayetlerin hadis metodolojisine göre yüzdelerlik dağılımları yapılacak ve bu doğrultuda eserin tasavvuf ve hadis literatürü içindeki yeri hakkında bilgi verilecektir.

Rivayetlerin güvenilirliği, temel İslami ilimler açısından bilimsel ve teolojik anlamda büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle hadislerin sıhhati ve güvenilirliği, İslam ilimlerinin çeşitli alt disiplinlerinde derinlemesine incelenmesi gereken bir meseledir. Bu bağlamda, Osmanlı'nın ilk dönem müderrislerinden biri olan ve

tasavvuf alanında mühim bir şerh kaleme almış bulunan Dâvûd-i Kayserî'nin bu eseri üzerine yapılacak çalışma, büyük bir ehemmiyet arz etmektedir.

Söz konusu inceleme, öncelikle eserin tasavvuf literatüründeki konumunu ve hadislerin bu literatürde nasıl kullanıldığını anlamak adına önemli bir fırsat sunmaktadır. Ayrıca bu inceleme, Dâvûd-i Kayserî'nin hadisçi yönünü ortaya koymak açısından da gereklidir. Eserin içeriği ve kullanılan rivayetlerin sıhhat derecesi, müellifin hadis ilmindeki yerini belirlemeye katkı sağlayacaktır.

Yapılan araştırmalar, Dâvûd-i Kayserî'nin bu eserinin hem İran'da hem de Türkiye'de önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Ancak rivayetler bağlamında şimdiye dek kapsamlı bir çalışma yapılmamış olması bu alanda bir boşluk doğurmakta, konunun daha derinlemesine incelenmesi gerektiğini açıkça göstermektedir.

2. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları

Araştırmanın temel zeminini oluşturmak amacıyla öncelikle Dâvûd-i Kayserî'nin hayatı, ilmî kimliği ve eserleri hakkında kısa ve öz bilgiler sunulacaktır. Müellifin hayatı hakkında sınırlı bilgiye ulaşılabilmesi nedeniyle, akademik makale ve tezlerden istifade edilerek, ana konudan sapmadan gerekli bilgiler derlenecektir.

Çalışmanın ana konusunu oluşturan rivayetlerin sıhhat durumunu ortaya koymak amacıyla, eserde yer alan rivayetler hadis kaynaklarından tespit edilecek; klasik hadis kaynaklarında bu rivayetler hakkında yapılan değerlendirmeler derlenecek ve kadim hadis ulemasının görüşlerine öncelik verilecektir. Rivayetlerin tespiti sürecinde “el-Mektebetü’ş-Şâmile”, isnatların tahlili ve rivayetlerin yapısal özelliklerini analiz etmek için ise “Cevâmiu'l-Kelim” programlarından yararlanılacaktır.

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi (metin analizi) kullanılacaktır. Çalışmada adı geçen şahısların doğum ve vefat tarihleri *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*'nden alınacaktır. Konuyla bağlantılı ancak tezin kapsamı dışında kalan bilgiler, gerektiğinde dipnotlarda kısa ve öz şekilde verilecektir. Tezin yazımında İsnat Atıf Sistemi 2. Edisyon (Dipnotlu) kullanılacak,

dipnotlarda hata oranını azaltmak adına “Zotero” programı tercih edilecektir. Her bölümde rivayetlerin değerlendirilmesinden sonra sıhhat durumlarına ilişkin tablolar hazırlanacak ve Dâvûd-i Kayserî’nin hadisçi kimliği hakkında ulaşılan yorumlara yer verilecektir.

Tezde sadece yazım ve imla hatalarının tashiinde yapay zekadan istifade edilecektir. Rivayetlerin kaynaklarını belirlemede *Kütüb-i Tis’a* temel alınacak; bu kaynaklarda yer almayan rivayetler için klasik hadis literatürüne başvurulacaktır. Rivayet hadis kaynaklarında bulunamazsa diğer alanlardaki kaynaklara atıf yapılacaktır. Rivayetlerin senedinde yer alan râvîlerin kimlik ve güvenilirlik bilgileri için şu ricâl kaynaklarından faydalanılacaktır: İclî (ö. 261/875), *Ma’rifetü’s-Sikât*, İbn Ebî Hâtim (ö. 327/938), *el-Cerh ve’t-Ta’dîl* İbn Hibbân (ö. 354/965), *es-Sikât*, İbn ‘Adiyy (ö. 365/975), *el-Kâmil fî Du’afâ’i’r-Ricâl*. Zehebî (ö. 748/1348), *Mizânü’l-İtidâl*, el-Kâşif İbn Hacer el-‘Askalânî (ö. 852/1449), *Takrîbü’t-Tehzîb*.

Klasik kaynaklardan rivayet değerlendirmeleri için aşağıdaki eserlerden istifade edilecektir: Zeyle’î (ö. 762/1360), *Tahrîcü Ehâdîsi Tefsîri’z-Zemahşerî*; İbnü’l-Mülakkın (ö. 804/1401), *Muhtasar İstidrâk Zehebî*; Irâkî (ö. 806/1404), *Tahrîcü Ehâdîsi’l-İhyâ*; Heysemî (ö. 807/1405), *Mecma’u’z-Zevâid*; Aclûnî (ö. 831/1427), *Keşfu’l-Hafâ’*; Bûsîrî (ö. 840/1436), *el-Misbâhü’z-Zücâce*; es-Sehâvî (ö. 902/1497), *el-Makâsıdu’l-Hasene*; el-Munâvî (ö. 1031/1622), *Keşfu’l-Menâhic*.

Mevzû haberleri değerlendirmek üzere en çok başvurulacak eserler şunlardır: İbnü’l Cevzî (ö. 597/1201), *el-Mevzûât*; es-Sâgânî (ö. 650/1252), *Risâle fî’l-Ehâdîsi’l-Mevzûa*; Süyûtî (ö. 911/1505), *el-Masnû’*, *ed-Dürerü’l-Müntezire*; Fettehî (ö. 986/1578), *Tezkiretü’l-Mevzûât*; Ali el-Kârî (ö. 1014/1605), *el-Masnû’ fî ma’rifeti’l-hadîsi’l-mevzû’*, *el-Esrârü’l-merfû’a fî’l-ahbâri’l-mevzû’a*.

Çalışma süresince başvuru alan bazı akademik kaynaklar şunlardır: Muhittin Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*; Taha Çelik, *el-Fükûk Eseri Çerçevesinde Sadreddin Konevî’nin Hadis Kullanımı*; Ufuk Dağlıoğlu, “*Eddebenî Rabbî*” Rivâyetinin Sıhhati Üzerine değerlendirme; Hüseyin Akyüz, “*Âlimler Peygamberin Vârisleridir*” Hadisinin Değerlendirilmesi.

Rivayetlerin tercümelere için Tahir Uluç'un *Fusûsu'l-Hikem Şerhi* isimli tercüme eserinden istifade edilecektir. Hadislerin sıhhat durumlarının tespitinde, müttetekun aleyh olarak nakledilen rivayetler değerlendirmeye tabi tutulmadan sahih kabul edilecektir.

3. XIII-XIV. Yüzyıllarda Anadolu'da İlmî ve Siyasi Durum

XIII ve XIV. yüzyıllarda Anadolu, Türk siyasi tarihinin en karmaşık dönemlerinden birini yaşamaktaydı. Cengiz Han'ın hükümler altındaki Moğollar, hem Çin'i hem de Harzemşahları mağlup ederek bölgeyi yakıp yıkarak geçtiler. Bu süreçte Selçuklu devleti üzerindeki tehdit giderek artmaktaydı. 1243 yılında Köseadağ'da Moğollar, Selçuklulara ağır bir yenilgi yaşatmış; bu mağlubiyetle birlikte Anadolu, Asya'dan gelen istilaların etkisi altına girmiş ve Türklerin görece huzurlu yaşamı sona ermiştir. XIII. yüzyılın ikinci yarısında İlhanlılar, Anadolu halkına ağır vergiler yüklemiş, bu vergilerle halkın serveti keyfi biçimde yeniden dağıtılmıştır.¹ Dâvûd-i Kayserî'nin doğum ve çocukluk yılları böyle bir döneme denk gelmektedir.²

Dâvûd-i Kayserî'nin gençlik dönemi, Anadolu'da beyliklerin hâkim olduğu, siyasi çekişmelerin yoğun yaşandığı bir döneme rastlamaktadır. Bu dönemde birçok beylik, sınırlarını genişletmek veya rakiplerini zayıflatmak amacıyla sık sık savaflara girişmiştir. Bu durum, siyasi istikrarsızlığı artırmış, halk arasında huzursuzluğa yol açmıştır. Ayrıca, merkezi otoritenin zayıflaması, yabancı işgalcilere karşı direnişi zorlaştırmış; Moğol istilaları ve diğer dış tehditler, Anadolu'nun savunmasını bir bütün halinde güçleştirmiştir.³

Bu karmaşık tabloya rağmen Osmanoğulları'nın siyasi gücü her geçen gün artmaktaydı. Osman Bey'in (ö. 726/1326) siyasi dehası, Osmanlı Beyliği'nin kısa sürede güçlenmesini sağlamıştır. Osman Bey'in Bizans ile doğrudan mücadeleye girmesi ve diğer beyliklerle kurduğu stratejik ittifaklar, hem askerî hem de siyasî

¹ Refik Turan, "XIII. Yüzyıl Anadolu Buhranı ve Ayakta Kalan Güçler" 8/23,529 (1996), 531.

² Kaynaklarda doğum tarihi hakkında net bilgi olmasa da vefat tarihi hakkındaki bilgiler 1350 yılını göstermektedir. Nitekim Mehmet Bayraktar da Kayserî'nin doğum ve çocukluk yıllarının geçtiği periyodu, XIII. yüzyılın ikinci yarısı olarak tahmin etmektedir. Konu hakkında detaylı bilgi için bk. Mehmet Bayraktar, *Kayserili Dâvûd*, 7.

³ Konu hakkında detaylı bilgi için bk. Emine Uyumaz, *Türkiye Selçuklu Tarihi*, ed. Prof. Dr. Gülay Ögün Bezer (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2018), 163.

nüfuzunu pekiştirmiştir. Bu hamleler, Osmanlı Beyliği'nin tanınırlığını artırmış olup Dâvûd-i Kayserî'nin olgunluk dönemi de bu sürece tesadüf etmiştir.⁴

XI-XIII. yüzyıllar arasında Anadolu, fikrî ve tasavvufî düşüncenin önemli merkezlerinden biri hâline gelmiştir. Felsefe, kelâm ve tasavvuf alanlarında önemli şahsiyetler, güçlü devlet yapısı ve Anadolu'nun stratejik konumu sayesinde müreffeh bir ortamda çalışmalarını sürdürmüşlerdir.⁵ XIII-XIV. yüzyıllarda Anadolu'da felsefî ve kelâmî anlamda en etkili ekol, Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1210) düşüncesidir. Bu ekolün önemli temsilcilerinden biri olan Sirâceddin el-Urmevî (ö. 682/1283), Mısır'dan Konya'ya gelerek, *Letâ'ifü'l-hikme*, *Metâli'u'l-envâr* ve *Beyânü'l-hak* gibi eserleriyle dönemin fikrî altyapısına önemli katkılar sunmuştur.⁶ İşte bu çizginin XIV. yüzyıldaki takipçileri arasında Allâme Muhammed Şîrâzî (ö. 770/1368), Cemâleddin Aksarâyî (ö. 779/1377) ve Dâvûd-i Kayserî (ö. 751/1350) yer almaktadır.⁷

XII. yüzyılın dikkat çeken felsefî akımlarından biri ise İshrâkîlik olmuştur.⁸ Bu düşünce sisteminin kurucusu olan Sühreverdî el-Maktûl (ö. 587/1191), Anadolu'nun farklı bölgelerinde bulunmuş; İbn Sînâ (ö. 428/1037) felsefesi, mantık ve hikmet alanındaki görüşleriyle tanınan muasırı Fahreddin el-Mardînî (ö. 594/1198) ile görüştüğü kaynaklarda ifade edilmiştir. Hüseyin Zîâî'nin aktardığına göre, Sühreverdî, II. Kılıç Arslan (ö. 587/1192) ve saray çevresinden birçok kimse tarafından Konya'da misafir edilmiştir. *Fi Hâleti't-Tufûliyye*, *Hikmetü'l-İshrâk* ve *İstîlâhâtü't-Tasavvuf* gibi eserleriyle tanınan Sühreverdî'nin yanı sıra, Ahvaduddîn

⁴ Konu hakkında detaylı bilgi için bk. Yaşar Demir, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu ve Bizans-Avrupa Ekseninde Ceryan Eden Münasebetler" 3/2 (ts.), 61-63.

⁵ Ramazan Açıkgöz, *XI.-XIII. Yüzyıl Anadolu Tasavvuf Hayatının Teşekkülünde Horasan Tesiri* (Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 36.

⁶ Mustafa Çağrı, "Sirâceddin el-Urmevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, ts.), 37/262-263.

⁷ Mehmet Bayraktar, *Kayserili Dâvûd*, 3.

⁸ "Şark" kelimesinden türeyen 'işrâk' terimi sözlükte, güneşin ilk parıltısıyla ortaya çıkan aydınlanma anlamına gelir. Terimsel olarak ise, bilginin herhangi bir dış aracıya ihtiyaç duyulmaksızın içsel olarak keşfedilmesi, sezgisel biçimde hissedilmesi ya da kalpte doğması anlamına gelmektedir." Bk. Mahmut Kaya, "İshrâkiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001).

Hâmid el-Kirmânî (ö. 600/1204) gibi âlimler de dönemin entelektüel yapısını anlamada bizlere önemli ipuçları sunmaktadır.⁹

XIII-XIV. yüzyıllar Anadolu'sunda tasavvuf kurumu, tarikatlar aracılığıyla geniş kitlelere ulaşmış ve halk arasında yoğun ilgi görmüştür. Buldukları coğrafyaların kültürel yapısını kendi bünyelerinde eriterek yeni bir form kazanan tasavvufî yapılar, Anadolu'nun zengin kültürel mirasını da kendilerine eklemiş ve böylece sağlam temellere dayanan bir düşünce geleneği oluşturmuşlardır.¹⁰ Bu dönemde Anadolu'da yaygınlık kazanan tarikatlar arasında Mevlevîlik ve Ekberîlik öne çıkmaktadır. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin (ö. 638/1240) kurucusu olduğu bilinen Ekberîlik, "vahdet-i vücûd" öğretisiyle ün kazanmış ve Sadreddin Konevî (ö. 673/1274) tarafından Anadolu'da yayılmıştır. Konevî, farklı coğrafyalardan birçok düşünürü bu öğretille tanıştırmıştır.¹¹ Mevlevîlik ise Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin (ö. 672/1273) vefatından sonra, oğlu Sultan Veled (ö. 712/1312) tarafından kurumsallaştırılmış ve kısa sürede Anadolu'nun birçok şehrine yayılmıştır. Konya başta olmak üzere Afyonkarahisar, Kütahya gibi şehirlerde kurulan Mevlevîhaneler, tarikatların düşünce yapısını halka aktarmada önemli roller üstlenmiştir.¹²

Tüm bu gelişmeler, Dâvûd-i Kayserî'nin hem şahsiyet hem de bir ilim adamı olarak yetişmesinde belirleyici olmuştur. Onun yaşadığı dönemin sosyo-kültürel ve dinî yapısı, içinde bulunduğu entelektüel çevre ve irtibat kurduğu âlimler, ilmî ve tasavvufî derinliğini güçlendirmiştir. Bu etkenler, düşünce dünyasında kalıcı izler bırakmış ve sonraki ilmî çalışmalarına yön vermiştir. Dolayısıyla Dâvûd-i Kayserî'nin ilmî ve ahlaki kişiliği, dönemin çok yönlü şartlarının etkisiyle şekillenmiş ve onu yaşadığı çağın önde gelen âlimlerinden biri hâline getirmiştir.

⁹ Ahmet Kâmil Cihan, "Şihabeddin Sühreverdî'nin Eserleri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/11 (01 Aralık 2001), 0-0; İlhan Kutluer, "Sühreverdî, Maktûl", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/36.

¹⁰ Ahmet Cahit Hepağlar, "Türk Kültür Coğrafyasında Tasavvuf Anlayışı", *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education* 10/3 (2021), 181-183.

¹¹ Ekrem Demirli, "Sadreddin Konevî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, ts.) (Erişim 09 Ekim 2024), 35/420-423; Abdülcebbar Kavak, "Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Şam Tasavvuf Düşüncesine Tesir Kanalları ve Meşhur Takipçileri," 1/1 (2016), 57.

¹² Mustafa Kara, "Doğumunun 800. Yılında Mevlânâ ve Mevlevîlik" 15/1 (2006), 9.

4. Dâvûd-i Kayserî'nin Hayatı ve Eserleri

Bu bölümde, Dâvûd-i Kayserî'nin hayatı, ilmî kişiliği ve eserleri hakkında genel bilgiler sunulacak ayrıca kısa olarak ilim yolculuğu da ele alınacaktır. Bunun yanında, Kayserî'nin *Şerhu Fusûsi'l-Hikem* adlı eseri üzerine yapılmış şerhler ve haşiyeler ile birlikte eserin çeşitli baskıları, kütüphane kataloglarındaki kayıtları ve içeriği hakkında ayrıntılı bilgiler verilecektir.

4.1. Dâvûd-i Kayserî'nin Hayatı

Tasavvuf alanında oldukça tanınmış bir âlim olmasına rağmen ne yazık ki Dâvûd-i Kayserî'nin hayatı hakkında elimizde yeterli bilgi bulunmamaktadır. Asıl adı Dâvûd bin Mahmûd bin Muhammed olan âlim, Kayserî'de doğduğu için "Kayserî" nisbesiyle anılmış; aynı zamanda Anadolu kökenli olması dolayısıyla "Rûmî" lakabıyla tanınmıştır. Atalarının İran'daki Sâve şehrinden geldiği bilgisine dayanarak bazı kaynaklarda "es-Sâvî" nisbesiyle anılmakta, Hanefî mezhebi mensubiyeti nedeniyle "el-Hanefî", tasavvuf ehli oluşundan dolayı "Şeyh" ve Karaman'la ilişkili olarak nadiren de "el-Karamanî" nisbesiyle anılmaktadır. Bazı kaynaklar onun Karaman'da doğduğunu öne sürse de genel kabul gören rivayet onun Kayserî'de doğduğudur.¹³

Doğum tarihiyle ilgili kaynaklarda açık bir bilgi yer almamaktadır. Ancak hocaları arasında adı geçen Kadî Sirâceddin el-Urmevî'nin (ö. 682/1283) 1273 yılında Kayserî'den ayrıldığı bilgisi mevcuttur. Dâvûd-i Kayserî'nin onun öğrencisi olduğu kabul edildiğinde, bu tarihte yaklaşık 14-15 yaşlarında olması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu bilgilere dayanarak, Dâvûd-i Kayserî'nin 1258-1261 yılları arasında doğduğu tahmin edilmektedir.¹⁴

Hakkında dönemin âlimleri tarafından yapılan değerlendirmelere göre Dâvûd-i Kayserî, Türk asıllı olarak kabul edilmiştir. Ancak Batılı düşünür Henry Corbin (ö. 1978), herhangi bir delile dayanmaksızın, bir eserinde Dâvûd-i Kayserî'yi Fars bir

¹³ Çağfer Karadaş, "Dâvûd-i Kayserî ve Genel Hatlarıyla Düşüncesi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2,1 (01 Haziran 2006), 3; Nuran Koyuncu, Yusuf Kılıç, "Osmanlı Medresesi'nin Kurucusu Kayserili Davud'un Hayatı, Eserleri ve Fikirleri Üzerine Bir Bakış", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 27/2 (2019), 231.

¹⁴ Mehmet Bayraktar, "Dâvûd-i Kayserî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 7/32-33.

düşünür diye nitelendirmiştir. Bu iddia, akademik çevrelerde eleştirilmiş ve Corbin'in yaklaşımının bilimsellikten uzak olduğu ifade edilmiştir. Bu bağlamda, konuya ilişkin daha detaylı araştırmalar yapılması gerekliliği vurgulanmıştır.¹⁵ Dâvûd-i Kayserî'nin hayatına ve eserlerine dair kaynaklar incelendiğinde, onun Anadolu'da, doğmuş ve yetişmiş bir âlim olduğu yönündeki görüşlerin ağırlık kazandığı görülmektedir. Sahip olduğu tasavvufî derinlik ve ilmî yetkinlik, yetiştiği coğrafya ve kültürel çevrenin etkisiyle şekillenmiş ve sonraki dönemlerde kaleme aldığı eserlerine yansımıştır.

Tahsil hayatına Kayseri'de başlayan Dâvûd-i Kayserî'nin, ilk eğitimini dönemin önemli âlimlerinden biri olan Sirâceddin el-Urmevî'den (ö. 682/1283) aldığına dair kaynaklarda bilgiler yer almaktadır. Urmevî, hem ilmî birikimi hem de tasavvuf konusundaki derinliği ile tanınmış bir şahsiyettir. Her ne kadar bazı kaynaklar Dâvûd-i Kayserî'nin ilk eğitimini Karaman'da aldığına dair bilgiler verse de, Prof. Dr. Mehmet Bayraktar'ın çalışmalarına göre onun ilim hayatına Kayseri'de başladığı görüşü genel kabul görmektedir.¹⁶

Sirâceddin el-Urmevî'nin biyografisi incelendiğinde, onun ilmî ve manevî açıdan ne denli zengin bir kişiliğe sahip olduğu açıkça görülmektedir. Özellikle tasavvuf ve felsefe alanlarındaki derinliği, öğrencileri üzerinde kalıcı bir etki bırakmıştır. Bu bağlamda, Sema Özdemir'e göre Dâvûd-i Kayserî'nin Urmevî vasıtasıyla İbnü'l-Arabî'nin (ö. 638/1240) en önemli eserlerinden biri olan *Fusûsu'l-Hikem* ile tanışması ve bu eserin etkisiyle tasavvufa yönelmiş olması muhtemeldir. Daha ötesi Kayserî'nin Mısır'a gitme kararının oluşmasında Urmevî'nin etkili olduğu düşünülmektedir. Urmevî'nin tasavvuf ilmi ve İbnü'l-Arabî ekolü hakkındaki bilgisi, öğrencilerini bu derinlikli meseleler yönlendirmesi bakımından son derece önemlidir. Bu bağlamda, Dâvûd-i Kayserî'nin manevî ve ilmî olgunluğunun şekillenmesinde Urmevî'nin büyük katkılar verdiği söylenebilir.¹⁷

Dâvûd-i Kayserî'nin aklî ve naklî ilimlerdeki yetkinliğinin ardından Mısır'a gittiği, klasik kaynaklarda zikredilen bir husustur. Ancak Mısır'a gidiş ve dönüş

¹⁵ Mehmet Bayraktar, *Kayserili Dâvûd*, 9.

¹⁶ Mehmet Bayraktar, *Kayserili Dâvûd*, 9.

¹⁷ Sema Özdemir İmamoğlu, *Dâvûd Kayserî'de Varlık, Bilgi ve İnsan* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 19-20.

tarihleri ile oradaki tahsil süreci hakkında elimizde net bilgiler yoktur. Bu nedenle, XIV. yüzyılda Mısır'daki ilmî ve kültürel ortam üzerine yapılacak değerlendirmeler üzerine Dâvûd-i Kayserî'nin ilmi birikimi hakkında tahminlerde bulunulacaktır.

Hız. Ömer döneminde Amr b. Âs komutasında fethedilen Mısır, tarih boyunca birçok medeniyete ve kültüre ev sahipliği yapmış kadim bir coğrafyadır. İslâm fethinden sonra sırasıyla Abbâsîler, Fâtımîler, Eyyübîler, Memlûkler ve Osmanlılar bu bölgeye hükmetmiştir. Başkent olarak çoğunlukla Nil Deltası'nın güneyinde yer alan Kahire tercih edilmiştir. Şehrin öne çıkan yapıları arasında Amr bin Âs Camii, Câmîu'l-Ezher ve Hâkim Camii bulunmaktadır.¹⁸

Kahire, aynı zamanda önemli bir ilmî merkezdir. el-Makrîzî (ö. 845/1442), şehirdeki medreseler hakkında bilgi verirken dört mezhebin öğretildiği medreselerin yanı sıra daru'l-hadîs kurumlarından söz eder ve toplamda 74 medrese olduğunu belirtir.¹⁹ Memlûkler döneminde, hadis eğitimi veren hocalara "Muhaddis", "Şeyhü'l-Hadîs" veya "Şeyhü'r-Rivâye" unvanları verilmekteydi. Muhaddislerin hadis râvîlerinin biyografilerini, doğum ve ölüm tarihlerini ve ilmî derecelerini bilmeleri beklenirken; Şeyhü'r-Rivâye, rivayetlerin metin tahlilinden ve tashihinden sorumluydu. Fıkıh eğitimi kapsamında usûl ve fûrû dersleri verilmekte, iki mezhebin görüşleri birlikte tedris edilmekteydi.²⁰ Mısır'daki bu ilmî ortamın yanı sıra, tasavvufî düşünce de güçlü bir şekilde varlığını sürdürmekteydi. XII-XIII. yüzyıllarda tasavvufî fikirlerin ön plana çıkmasında İbnü'l-Arabî'nin "vahdet-i vücûd" anlayışı etkili olmuş; Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî (ö. 656/1258), Sadreddin Konevî (ö. 673/1274), Seyyid Ahmed el-Bedevî (ö. 675/1276), Affüddin Tilimsânî (ö. 690/1291) gibi isimler Kur'an ve Sünnet merkezli tasavvufî okumaları ile bu düşünceyi yaymışlardır. Tarikatlar, zaviyeler, ribatlar ve hangâhlar²¹ da bu tasavvufî yayılımın mimari birimleri olmuştur.²²

¹⁸ Eymen Fuâd Seyyid, "Kahire", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 24/182.

¹⁹ Muhammed el-Makrîzî, *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi-(fî) zikri'l-hutat ve'l-âsâr* (Beyrut: Daru Kutubi'l-İlmiyye, 1418), 4/1999; İsmail Yiğit, "Aynî'yi Yetiştiren Memlukler Dönemi İlmî Hareketine Bir Bakış", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11-12 (2014), 34;

²⁰ Nebi Bozkurt, "Medrese", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2003), 28/338.

²¹ "Hankah kelimesi, Farsça kökenli olup 'ev, kervansaray, mâbed' anlamına gelen *hân* veya 'sofra, eyvan' anlamındaki *hân* ile 'ev, oda' anlamındaki *hâne* kelimelerine yer bildiren *-gâh/-geh* eklerinin eklenmesiyle türetilmiştir. Kelime, Farsça edebî ve tarihî metinlerde farklı biçimlerde kullanılmış; bu

İbnü'l-Fârız'ın (ö. 632/1235) Ezher'de başlattığı tasavvuf dersleri, ölümünden sonra da etkisini sürdürmüştür. Nitekim Dâvûd-i Kayserî, onun vefatından yaklaşık 45 yıl sonra Mısır'a gittiğinde orada İbnü'l-Fârız'ın etkileri devam etmekteydi. Nitekim Mısır'da İbnü'l-Fârız'ın fikir dünyasına aşina olduğunu eserlerinden anlamaktayız. Tebriz'de, İbnü'l-Fârız'a ait kasideye şerh yazmasının talep edilmesi de bu aşinalığın açık bir göstergesidir.²³

Dâvûd-i Kayserî'nin Mısır'daki ilmî ve manevî gelişimine ilişkin elimizde doğrudan bir kaynak olmasa da dönemin Kahire'sindeki ilmî birikim ve tasavvufî derinlik göz önüne alındığında, onun düşünsel gelişimini burada şekillendirdiği ileri sürülebilir. Özellikle fıkıh, hadis, kelâm ve tasavvuf ilimlerinin bu merkezde yoğun olarak öğretilmesi, onun ilim ve irfanla bütünleşmiş kimliğini beslemiş olmalıdır.²⁴

Mısır dönüşünün ardından, yaklaşık 28 yaşlarında Dâvûd-i Kayserî'nin 1287-1314 yılları arasında nerede bulunduğu kesin olarak bilinmemektedir. Sema Özdemir'e göre; sahip olduğu bilgi birikimiyle bu dönemde Kayseri veya Konya'da öğretmenlik yapmış olması muhtemeldir. 1314 yılına gelindiğinde, 55 yaşında Tokat Niksar Yağbasan Medresesi'nde bulunduğu ve burada İbn Satrak'a ait iki eseri istinsah ettiği kaynaklar yer almaktadır. Bu bilgi, onun bu tarihler arasında matematik ve geometri dersleri almış olabileceğini göstermektedir.²⁵

Niksar'dan sonra Dâvûd-i Kayserî'nin bir süre Sâve'de bulunduğu anlaşılmaktadır. Eserlerinde, Abdurrezzâk el-Kâşânî'ye (ö. 730/1330) hizmet ettiğini belirtmesi,²⁶ onun İran'a giderek Kâşânî'den ders aldığını ortaya koymaktadır. Her ne kadar Kâşânî'nin bir dönem Konya'ya geldiği bilinse de, Sadreddin Konevî'nin vefatından önce Anadolu'dan ayrıldığı kaydedilmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda,

---

bağlamda araçsallaştırılmış şekli olan *hânkâh* zamanla yaygınlık kazanmıştır. Ayrıca kelimenin, 'yemek yenilen yer' anlamına gelen *hordengeh* kelimesinden türediğini ileri süren görüşler de mevcuttur. Terim olarak ise, tasavvuf geleneğinde sûfilere özgü mekânları ifade etmektedir." Konu hakkında detaylı bilgi için bk. Süleyman Uludağ, "Hankah", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 16/42

²² Th Emil Homerin, "Memlûklar Dönemi Mısır'ında Sûfiler ve Tasavvuf Aleyhtarları", çev. Salih Çift, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (2002), 247,248.

²³ Özdemir İmamoğlu, *Dâvûd Kayserî'de Varlık, Bilgi ve İnsan*, 26.

²⁴ Özdemir İmamoğlu, *Dâvûd Kayserî'de Varlık, Bilgi ve İnsan*, 24.

²⁵ Mehmet Bayraktar, "Davûd el-Kayserî'nin Felesefesi", *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi* 3 (01 Temmuz 2015), 7; Sema Özdemir İmamoğlu, *Dâvûd Kayserî'de Varlık, Bilgi ve İnsan* 26,27.

²⁶ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 13

Dâvûd-i Kayserî'nin 1316-1329 yılları arasında şimdiki İran bölgesinde bulunduğu tahmin edilmektedir.²⁷

1330 yılı sonrası, hem hocası Abdurrezzâk el-Kâşânî'nin hem de İlhanlı hükümdarı Ebû Said Bahadır Han'ın vefatıyla birlikte, İlhanlılar da ilmî ve siyasi atmosferin bozulduğu bir döneme girilmiştir. Bölgedeki istikrarsızlık, Dâvûd-i Kayserî gibi bir ilim ve irfan sahibinin buralarda kalmasını gereksiz kılmıştır.²⁸ Bu ortamda, Selçuklu mirasının üzerine inşa edilen Osmanlı devleti, ilmî gelişim ve kurumsallaşma açısından cazip bir zemin sunmaktaydı.²⁹ Dâvûd-i Kayserî de bu süreçte Anadolu'ya dönmüş ve Osmanlı ilim geleneğinin inşasına katkıda bulunmuştur.

Âşık Paşazâde'nin aktardığına göre; Orhan Gazi İznik'i fethettikten sonra bir kiliseyi cuma mescidine çevirmiş ve şehir kapısının yakınında bir imaret yaptırmıştır. Bu imaretin başına dedesi Şeyh Edebâli'nin öğrencilerinden Hacı Hasan'ı tayin etmiş; medreseyi ise Dâvûd-i Kayserî'ye vermiştir.³⁰ Aynı şekilde, Bursalı Mehmet Efendi şu bilgileri aktarmıştır: Orhan Gazi'nin İznik'i fethetmesinin ardından Dâvûd-i Kayserî'nin şöhretini ve ilim ehli bir kişi olduğunu duymuş ve onu İznik'e davet etmiştir. Dâvûd-i Kayserî,³¹ bu daveti kabul ederek İznik'e gelmiş, burada ilmi çalışmalarıyla daha da tanınır hale gelmiştir. Birçok talebe yetiştirmiş, eserler telif ederek Osmanlı ilim geleneğinin temellerini atmıştır. Onun rehberliğinde yetişen öğrenciler, Osmanlı'nın ilk dönemindeki bilim ve düşünce hayatına önemli katkılarda bulunmuşlardır.³²

²⁷ Dâvûd-i Kayserî, *Fusûsu'l-Hikem Şerhi*, çev. Tahir Uluç (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2024), c. 1,20; Mehmet Bayraktar, *Kayserili Dâvûd*, 11; Abdurrezzak el-Kâşânî hakkında daha geniş bk ; Mehmet Kaya, "Abdürezzak Kâşânî ve Tefsirindeki Metod", *Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi* 2/3 (2015), 107-135.

²⁸ Abdulkadir Yuvalı, "İlhanlılar", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 22/102-105.

²⁹ Halil İnalçık, "Osman Gazi'nin İznik Kuşatması ve Bafeus Savaşı", çev. Suavi Aydın, *Rethymnon: Crete University Press*, (1993), 318.

³⁰ Âşık Paşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, çev. Kemal Yavuz, Yekta Saraç (İstanbul: Gökkuşbu, 2007), 86.

³¹ "Bazı kaynaklarda, İznik'in fethinden sonra medreseye müderris olarak atanan kişinin Dâvûd-i Kayserî b. Abdülkerim olduğu belirtilmektedir. Ancak Dâvûd-i Kayserî'nin baba adının Abdülkerim olmaması, bu bilgiyi tartışmalı hâle getirmektedir. Buna rağmen, klasik kaynaklarda yer alan ifadeler doğrudan Dâvûd-i Kayserî'yi işaret etmektedir." Konu hakkında detaylı bilgi için bk; İhsan Fazlıoğlu, "İznik'te ne oldu? Osmanlı İlim Hayatının Teşekkülü ve Dâvûd-i Kayserî", *Nazariyat: İslâm Felsefe ve Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2017), 22.

³² Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Meral Yayınları, 1915), 1/84.

Osmanlı Devleti'nin ilk müderrisi ve düşünürlerinden biri olan Dâvûd-i Kayserî; fıkıh, hadis, kelâm, tasavvuf ve felsefe gibi ilimlerde derin bilgi sahibi olmuş; Türkçe, Arapça ve Farsça'ya vâkıf bir âlim olarak tanınmıştır. İbnü'l-Arabî'den öğrendiği vahdet-i vücûd teorisini geliştirerek hem Osmanlı hem de İran coğrafyasında bu düşüncenin yayılmasında etkili olmuştur. Yunan felsefesi, Aristo metafiziği ve Ebu'l-Berekât el-Bağdâdî gibi isimleri eleştirecek düzeyde felsefî yetkinliğe sahip olması, onun entelektüel derinliğini göstermektedir. Kayserî, seleflerinin düşüncelerini özgün yorumlarla ele alarak yeni fikirler ortaya koymuş ve tasavvuf-felsefe sentezini güçlü bir biçimde inşa etmiştir.³³

4.3. Dâvûd-i Kayserî'nin Eserleri

Dâvûd-i Kayserî tasavvuf, felsefe ve kelim alanlarında birçok kıymetli eser kaleme almıştır. Bu eserleri üç ana başlık altında sınıflandırmak mümkündür: 1. Müellifine aidiyeti kesin olan ve bizzat kendisi tarafından kaleme alındığına şüphe bulunmayan şerh niteliğindeki eserler, 2. elimizde herhangi bir nüshası bulunmayan ancak bazı kaynaklarda Dâvûd-i Kayserî'ye nispet edilen müellifin kimliğine dair şüpheler taşıyan eserler, 3. ne kaynaklarda zikredilen ne de herhangi bir veriyle desteklenen, ancak Dâvûd-i Kayserî'ye atfedilen eserler.³⁴

Bu sınıflandırmaya göre kendisine ait orijinal eserleri şunlardır: (Zaman felsefesiyle ilgili kaleme aldığı eseri) *Nihâyetü'l-beyân fî dirâyeti'z-zamân*³⁵, *Keşfü'l-hicâb 'an kelâmi Rabbi'l-erbâb*. (Allah'ın Kelam sıfatıyla ilgili bilgileri toplamış ve batıl mezheplerin görüşünü tenkit etmiştir.)³⁶, *Tahkîku mâ'î'l-hayât ve keşfü esrâri'z-zulümât*. (Hz. Hızır hakkındaki ihtilaflara binaen kaleme almıştır.), *Esâsü'l-vahtâniyye ve mebne'l-ferdâniyye*. (Vahdet ve kesret konusu vahdet-i vücüt açısından ele alınmıştır)³⁷, *Şerhu'l-Kasîdeti't-tâ'iyye* (İbnü'l-Fârız'ın et-Tâ'iyyetü'l-

³³ Mehmet Bayraktar, *Kayserili Dâvûd*, 14,15.

³⁴ Mehmet Bayraktar, *Kayserili Dâvûd*, 17.

³⁵ Dâvûd-i Kayserî, *Nihâyetü'l-Beyân fî Dirâyeti'z-Zamân*, loc. Beyazıt Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi V1814/4.

³⁶ Dâvûd-i Kayserî, *Keşfü'l-hicâb 'an kelâmi Rabbi'l-erbâb*., Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail, 00714-005.

³⁷ Dâvûd-i Kayserî, *Esâsü'l-vahtâniyye ve mebne'l-ferdâniyye*., Beyazıt Kütüphanesi Veliyyüddin Efendi V1814/3.

kübrâ kasidesine yazılmış bir şerhtir. Mukaddime kısmında tasavvufun bazı meselelerini ele almaktadır.)³⁸

Dâvûd-i Kayserî'ye ait olduğu çeşitli kaynaklarda bildirilen, ancak doğrudan inceleme imkânı bulunamayan eserleri ise şunlardır: *Şerhu ankâ'i'l-Mağrip*, *Şerhu Menâzili's-sâirin*,³⁹ *Şerhu Esmâi'l-Hüsnâ*, *Risaletu'l-irâde*,⁴⁰ *Risâle marmûza*, *şerhu Kitâbi'l-Hucûb*. Bu eserlerin Dâvûd-i Kayserî'ye aidiyeti konusu şüphelidir.⁴¹

4.4. Şerhu Fusûsi'l-hikem

Matla'u husûsi'l-kilem fî me'ânî Fusûsi'l-hikem adlı eseri Dâvûd-i Kayserî'nin en meşhur çalışmasıdır. Bu eser, İbnü'l-Arabî'nin (ö. 638/1240) *Fusûsu'l-hikem* adlı meşhur eserine yazılmış detaylı bir şerhtir. İbnü'l-Arabî'nin *Fusûs'u* Dâvûd-i Kayserî'den önce Sadreddin Konevî tarafından *el-Fükûk fî Esrâri Müstenidâti hikemi'l-Fusûs* adıyla ele alınmış ve belirli konulara açıklık getiren bir şerh niteliğinde değerlendirilmiştir.⁴² Dâvûd-i Kayserî'nin ardından, eseri şerh etme geleneği özellikle XIV. ve XV. yüzyıllardan itibaren hız kazanmış ve günümüze kadar kesintisiz şekilde devam etmiştir. Bu süreçte birçok önemli şârih, *Fusûsü'l-hikem* üzerine özgün yorumlarda bulunmuştur. Bunlar arasında, Muhammed el-Câmî (ö. 898/1492) tarafından kaleme alınan Arapça *Şerhu Fusûsi'l-Hikem*, Sofyalı Bâli Efendi'nin (ö. 960/1553) Türkçe olarak yazdığı *Şerh-i Fusûsü'l-Hikem*, Abdullah Bosnevî'nin (ö. 1054/1644) *İrsü'l-Ârifîn fî Şerh fusûsü'l-Hikem* adlı eseri ve Abdülganî en-Nablusî'nin (ö. 1143/1731) *Nakdu'n-nusûs fî şerhi Fusûsi'l-hikem* adlı çalışması öne çıkmaktadır. Ayrıca, Yâkub Han Kâşgarî (ö. XIX. yüzyıl) ile Ahmed Avni Konuk'un (ö. 1938) kaleme aldıkları *Şerh-i Fusûsü'l-Hikem* isimli eserler de bu

³⁸ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu'l-Kasîdeti't-tâ'iyye*, Süleymaniye Kütüphanesi Carullah 02054-013; Mehmet Bayraktar, "Risâle fî İlmi't-Tasavvuf li-Dâvud el-Kayserî", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XXX (1988), 171-215.

³⁹ Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, c.1

⁴⁰ Mustafa Borsbuğa, "İrâde Özgürlüğünün Metafizik Temeli: Dâvûd-i Karsî'nin Risâle fî'l-İhtiyârâti'l-Cüz'iyye ve'l-İrâdâti'l-Kalbiyye Adlı Risâlesinin Tahlil, Tahkik ve Tercümesi", *Kader* 19/21 (2021), 221-233.

⁴¹ Mehmet Bayraktar, *Kayserili Dâvûd*, 21

⁴² Ekrem Demirli, "Sadreddin Konevî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, ts.) 35/420; Eserde zikredilen rivayetlerin değerlendirilmesi ve eser çerçevesinde şarihin hadisçi kimliği hakkında bk. Taha Çelik, "el-Fükûk İsimli Eseri Çerçevesinde Sadreddin Konevî'nin Hadis Kullanımı", *Mütefekkir* 6/11 (30 Haziran 2019), 65-100.

geleneğin devamı niteliğindedir.⁴³ Ahmed Avni Konuk'un *Fusûsü'l-hikem* tercüme ve şerhi, hadisçilik açısından değerlendirildiğinde, eserde yer alan rivayetlerin yaklaşık %50'sinin sahih olduğu, geri kalan kısmının ise zayıf, mevzû (uydurma) veya senedi bulunmayan haberlerden oluştuğu tespit edilmiştir. Ayrıca, bu rivayetlerin yaklaşık %30'unun asılsız olduğuna dair kanaatler araştırmalarda dile getirilmiştir.⁴⁴

Dâvûd-i Kayserî, eserin mukaddime bölümünde felsefî tasavvufu, 12 ana başlık altında ele alınmıştır. Bu mukaddime öylesine açıklayıcı ve yoğun bir felsefî tasavvuf anlayışı içermektedir ki, zamanla bu bölüm kimi müstensihler tarafından *Risâle fî'l-Gayb ve'l-'Ayn*, *Risâletü vahdeti'l-vücûd*, *el-Usûl fî't-tasavvuf* gibi farklı adlarla müstakil olarak istinsah edilmiştir.⁴⁵

Dâvûd-i Kayserî'nin *Fusûsi'l-hikem* adlı eseri, Türkiye'de ve dünyanın çeşitli kütüphanelerinde yazma nüshalarıyla kaydedilmektedir. Türkiye'de bulunan önemli nüshalarından birinin, İstanbul Üsküdar'daki Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'nin Selim Ağa bölümünde, 566 numaralı raf kaydıyla yer aldığı bildirilmektedir.⁴⁶ Bununla birlikte, tanınmış Osmanlı düşünce tarihi uzmanlarından Osman Yahya (ö. 1997), eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nin Ali Paşa Koleksiyonu'nda kayıtlı olduğunu ileri sürmüştür. Ancak yapılan araştırmalar, burada yer alan iki *Fusûsü'l-hikem* şerhinin varlığını doğrulamakla birlikte, başka bir yazara ait olduğu ortaya konulmuştur.⁴⁷

Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu Fusûsi'l-hikem* adlı eserini kaleme alma gerekçesini şu sözlerle ifade etmektedir:

⁴³ Abdullah Kartal, "Türkçe İlk Fususu'l-Hikem Şerhi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/8 (1999), 306. ; "Söz konusu müellifler hakkında detaylı bilgilere İslâm Ansiklopedisi'nde yer alan ilgili maddeler aracılığıyla ulaşmak mümkündür.

⁴⁴ Muhammed Akdoğan, *Ahmed Avnî Konuk ve Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi Adlı Eserindeki Hadislerin Değerlendirilmesi* (yayınlanmamış: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 148.

⁴⁵ Şerefüddin Dâvud b Mahmûd b Muhammed el-Kayserî Dâvûd-i Kayserî, *Risâle fî Vücûdi'l-Gaybî ve'l-'Aynî*, loc. Süleymaniye Kütüphanesi, 2977.

⁴⁶ Şerefüddin Dâvud b Mahmûd b Muhammed el-Kayserî Dâvûd-i Kayserî, *Matla'u Husûsi'l-Kilem fî Me'ânî Fusûsi'l-Hikem*, 0566, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi.

⁴⁷ Sema Özdemir, *Dâvûd Kayserî'de Varlık, Bilgi ve İnsan*, 55

“*Fusûsü'l-hikem*'in bazı sırlarını talip olanlara açıklamak ve bu anlam incilerinin yüzlerinden perdeyi kaldırmak istedim. Bu anlamlar, İbnü'l-Arabî'nin aydınlanmış kalbine ve arınmış ruhuna, bilen, haberdar olan, hikmet sahibi ve kudretli Allah tarafından vahyedilmiştir. Bu bilgi, Allah'ın ona tecelli etmesi, yakınlaşması ve yaklaştırması yoluyla gerçekleşmiştir. Benim böyle düşünmemdeki amacım, Allah'ın şu emrine uymaktır: ‘Bu, size yaydığım rahmettir; öyleyse siz de onu yayınız.’ Yine bu çalışmamın amacı, Yüce Allah'ın şu ayetinde övdüğü kullar arasında yer almaktır: Kendilerine rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcarlar. Ayrıca bu çabam, O'na olan şükürümü ifa etmek içindir.⁴⁸ Nitekim Allah, ‘Rabbinin nimetine gelince; işte onu anlat’ buyurmuştur.’⁴⁹

Osmanlı ilmî mirasının teşekkülünde şerh metodunun etkisi oldukça büyüktür. Nitekim Dâvûd-i Kayserî'nin görev yaptığı medresede, kendisinden sonra gelen Molla Hamza el-Fenârî (ö. 834/1431), Sadreddîn Konevî'nin (ö. 673/1274) *Miftâhu'l-ğayb* adlı eserini şerh etmiştir. Bu örnek, Kayserî'nin etkisinin doğrudan bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla *Şerh-i fusûsi'l-hikem* ve diğer eserleri, Osmanlı ilim geleneğini derinden etkileyen kurucu metinler arasında sayılmaktadır.⁵⁰

Kayserî, yalnızca İbnü'l-Arabî'nin eserini şerh etmekle kalmamış, bu şerhe yazdığı mukaddime ve konuyla ilgili kaleme aldığı risaleler aracılığıyla da vahdet-i vücûd merkezli tasavvuf anlayışının sistematikleşmesine büyük katkı sunmuştur. Hocası Abdullah el-Kâşânî (ö. 735/1335) ile İbnü'l-Fârız'ın (ö. 632/1235) şiirlerini ve tasavvufi metinlerini inceleyerek özgün bir sentez oluşturmuş, böylece tasavvuf düşüncesi tarihine müessir bir isim hâline gelmiştir. Özellikle İbnü'l-Fârız'ın takipçilerinden olan Sa'îdüddîn Fergânî (ö. 699/1300) eserlerine yazdığı şerhlerle İbnü'l-Fârız'ın, İbnü'l-Arabî ekolü içerisinde konumlanmasına vesile olmuştur. Bu yönüyle Kayserî ve *Şerhi Fusûsi'l-hikem*'i sadece kendi döneminin değil, *Şerhi*

⁴⁸ Dâvûd-i Kayserî, *Fusûsu'l-Hikem Şerhi*, çev. Tahir Uluç, 21.

⁴⁹ Ed-Duha 93/11

⁵⁰ Turan Koç, *İbn Arabî Geleneği ve Dâvûd el-Kayserî* (İstanbul: İnsan yayınları, 2011), 92.

Fusûsi'l-hikem sonrasındaki düşünsel gelişmelerin de belirleyici kaynaklardan biri olarak kabul edilmektedir.⁵¹

Dâvûd-i Kayserî'nin eserleri, özellikle İran'da Şîî ilim adamları tarafından, Hindistan ve Arap coğrafyasındaki ilmî çevrelerde ilgiyle karşılanmış ve saygı görmüştür.⁵² Nitekim *Matla'u husûsi'l-kilem*'in İran'daki çeşitli baskıları, bu ilginin somut göstergeleri arasında yer almaktadır. Bu neşirler, onun fikirlerinin mezhebî sınırları aşarak İslam düşünce tarihinde daha geniş bir yankı bulduğunu göstermektedir.⁵³

Eserin şerh bölümünde yer alan başlıkların neredeyse tamamı Peygamber isimleriyle ilişkilendirilmiş olup konular işlenirken Kur'an ayetleri, hadisler ve mutasavvıf sözlerine yer verilmiştir. Bu anlatımlar, vahdet-i vücûd anlayışı çerçevesinde ele alınmış ve konulara tasavvufî bir derinlik kazandırılmıştır. Ayrıca felsefî düşünce ile dinî öğretiler arasındaki ilişki de dikkat çekici biçimde vurgulanmıştır. *Fusûs*'a dair muhtemel olabilecek tüm görüşleri sırlamıştır. Kur'an'da yer alan derin anlamlar ve hadislerdeki beyanlar, vahdet-i vücûd anlayışıyla bütünleştirilerek özgün bir sistem içerisinde sunulmuştur.⁵⁴ Dâvûd-i Kayserî, hocası Abdurrahman el-Kâşânî'nin yaklaşımından farklı olarak, *kavlühû* ifadesiyle *Fusûsü'l-hikem* metnini doğrudan takip etmiş; şerhine, filolojik incelemelere odaklanarak başlamıştır. Bu bağlamda, öncelikle gramer konularına açıklık getirmiş, zamirlerin hangi kelimelere döndüğünü belirtmiş, garib kelimelerin içerebileceği anlamlara temas etmiş farklı nüshaları karşılaştırarak ihtimalleri önermiştir.⁵⁵ Böylece eser, yalnızca bir şerh değil; aynı zamanda metafizik ve tasavvufî bir düşünce sisteminin derinlemesine bir aktarımı mahiyetini taşımaktadır.

⁵¹ Turan Koç, *İbn Arabî Geleneği ve Dâvûd el-Kayserî*, 91.

⁵² Umar, Muhammed Süheyl, "Davud el-Kayserî'nin Hind Altkıtası'ndaki Fusus Şerhi Geleneğine Etkisi," çev. Turan Koç (İstanbul: insan yayınları, 2005.), 45-54.

⁵³ Emine Elif Çakmak, "Dâvûd-i el-Kayserî Düşüncesinde ez-Zerretü'l-Beyza, Âb-ı Hayat ve İlm-i Ledûn" (14-15. Yüzyıl İslam Düşüncesinde Felsefe Kelam ve Tasavvuf, Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2020), 143.

⁵⁴ İbrahim Dinânî, "Dâvûd el-Kayserî'nin İran'daki Etkileri", çev. Turan Koç, (2008.), 59-60.

⁵⁵ Ercan Alkan, "Osmanlı Dönemi Fususü'l-hikem Şerh Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 15/30 (2017), 211-240.

Dâvûd-i Kayserî'nin en fazla tanınan ve üzerinde en çok çalışma yapılan eseri olma özelliğini taşımaktadır.⁵⁶

Şerhi Fusûsi'l-hikem'in mukaddime kısmı, Mehmet Bayraktar tarafından tahkik edilerek Dâvûd-i Kayserî'nin diğer risaleleriyle birlikte *er-Resâil* başlığı altında neşredilmiştir.⁵⁷ Ayrıca Söz konusu eser, günümüze kadar dört defa Türkçe'ye tercüme edilmiştir. İlk çeviri Turan Koç, Seyfullah Sevim (ö.2008) ve Hasan Şahin tarafından gerçekleştirilmiş ve *Mukaddemât* ismiyle yayımlanmıştır. İkinci çeviri ise yine Turan Koç'un öncülüğünde, bu kez Mehmet Çetinkaya ile yapılmıştır. Mütercimler, ikinci çeviriye ihtiyaç duyulmasının gerekçesini, ilk çevirinin zayıf bulunması ve metnin orijinal diline yeterince sadık kalınmamasıyla açıklamışlardır. Bu ikinci çeviri, 2015 yılında İstanbul'da *Mukaddemât* başlığıyla yayımlanmıştır. Ancak Turan Koç, bu ikinci çevirinin de beklentileri karşılamadığını belirtmiş ve eserin daha derinlikli bir dilsel ve kavramsal yaklaşımla tekrar çevrilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu doğrultuda üçüncü çeviri, 2023 yılında İstanbul'da, yine *Mukaddemât* adıyla yayımlanmıştır.⁵⁸

Son olarak, *Şerhu Fusûsi'l-hikem*'in mukaddimesi ve şerhi, Tahir Uluç tarafından birlikte ele alınarak *Fusûsu'l-Hikem Şerhi* başlığıyla Türkçe'ye çevrilmiş, 2024'te yılında İstanbul'da yayınlanmıştır.⁵⁹ *Şerhu Fusûsi'l-hikem*'in mukaddimesiyle beraber Hassan Hassanzade Amoli tarafından tahkik edilerek Bustân-ı Kitâb Yayın Evi tarafından Kum'da yayınlanmış⁶⁰, diğer bir yayını ise Şirket-i İntişârat-ı İlmî Ferhengî tarafından yapılmıştır. Bahsi geçen baskıda Humeynî ve Ağa Mirza Ebu'l-Hasen'in mukaddime kısmından sonra geniş haşiyeleri mevcuttur. Aştiyanî, Humeyni ve Kaşâni'den alıntılar yaparak *Şerhu Fusûsi'l-*

⁵⁶ Dâvûd-i Kayserî, *Matla'u husûsi'l-kilem fî me'ânî Fusûsi'l-hikem.*, Bursa İnebey Kütüphanesi, Genel, 1485; Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem* (Tahran: Şirket-i İntişârat-ı İlmî ve Ferhengî, 1375); Dâvûd-i Kayserî, *Fusûsu'l-Hikem Şerhi*.

⁵⁷ Bk. Mehmet Bayraktar, *er- Resail* (Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 1997).

⁵⁸ bk. Turan Koç, Mehmet Çetinkaya, *Mukaddemât* (İstanbul: İnsan yayınları, 2015); Turan Koç, *Fusûsu'l-Hikem'e Giriş* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2023).

⁵⁹ bk. Dâvûd-i Kayserî, *Fusûsu'l-Hikem Şerhi*, çev. Tahir Uluç.

⁶⁰ Hassan Hassanzadeh Amoli, <https://web.archive20211206171711://http://pallamehasanzadeh?p=1221>, ts.

hikem'i zengin dipnotlarla kuşattığı görülmüştür.⁶¹ Ayrıca eserin Muhammed Şirâzî, Muhammed Hasan Saûdî ve Mirza Abbas tarafından yayımlandığı görülmektedir.⁶² Eser üzerine pek çok haşiye ve şerh kaleme alınmıştır. Bunlar arasında Mirza Haşim Aştîyânî'nin *Muttala'u Husûsi'l-Kelim*, Molla Muhammed Sâlih'in *Tibyânü'r-Rümûz: Şerhu Mukaddime-i Kayserî ber Fusûs* ve Muhammed Hüseyin Fâzıl'ın *Ta'lîka ber Şerh-i Fusûsü'l-hikem-i Kayserî* adlı çalışmaları yer almaktadır. İlaveten Bedreddin Simâvî tarafından bir haşiye yazılmıştır. Bu eser İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde bulunmaktadır.⁶³

Bu bilgilerin ardından, *Şerh-i Fusûsü'l-hikem* adlı eserin mukaddime kısmında yer alan rivayetler hadis kaynakları esas alınarak taranacak ve sıhhatlerine dair değerlendirmeler yapılacaktır. Hadis kaynaklarında yer almayan rivayetler için, tefsir, tarih ve tasavvuf literatürüne atıfta bulunulacaktır. Senedine ulaşamayan rivayetler ise ayrı bir değerlendirmeye tabi tutulmaksızın, asılsız rivayetler kategorisine alınacaktır.

---

⁶¹ bk. Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 45. Eserde yer alan rivayetlerin tespitinde bu baskıdan istifade edilmiştir. Eser Şirket-İntişârat-ı İlmî Ferhengî yayınevinden çıkmıştır, Tebriz de neşredilmiştir.

⁶² Sema Özdemir İmamoğlu, *Dâvûd Kayserî'de Varlık, Bilgi ve İnsan*, 58.

⁶³ Sema Özdemir İmamoğlu, *Dâvûd Kayserî'de Varlık, Bilgi ve İnsan*, 58.

BİRİNCİ BÖLÜM MUKADDİMEDE YER ALAN RİVAYETLERİN TAHRİÇ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Dâvûd-i Kayserî'nin *Şerhu Fusûsi'l-hikem* isimli eserindeki mukaddime kısmında yer alan 31 rivayet, detaylı bir şekilde incelenecektir. Bu inceleme kapsamında, her bir rivayetin senedi ve metni değerlendirilecektir. Rivayetlerin kaynağı, güvenilirliği ve İslam ilim geleneğindeki kabul düzeyi gibi hususlar dikkate alınarak çalışma yapılacaktır.

Daha önce de belirtildiği gibi mukaddimede 31 rivayet tespit edilmiştir. Bu rivayetler, kitapta yer aldığı sayfa sıralamasına göre sunulacaktır. Rivayetlere ilişkin değerlendirmeler aktarılacak ve tespit edilen görüşler ayrıca not edilecektir.

1.1. Varlık ve Varlığın Hakk'ın Kendisi Olduğuna Dair Fasl

كَانَ اللَّهُ وَمَا يَكُنْ مَعَهُ شَيْءٌ

1. “Allah vardı, O'nunla beraber hiçbir şey yoktu.”⁶⁴

Rivayet, muteber hadis kaynaklarında yer almaktadır. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'inde küçük bir farkla “قَبْلَ كُلِّ شَيْءٍ” ilavesiyle rivayet etmiştir. Rivayetin isnadına Şuayb Arnavut sahih hükmünü vermiş ve Buhârî (ö. 256/870) ile Müslim'in şartlarına uygun olduğunu belirtmiştir.⁶⁵ Rivayet hakkında dikkatimizi çeken bir diğer husus, İbnü'l-Arabî'nin eserinde rivayetin sonuna وَهُوَ الْآنَ كَمَا كَانَ şimdi de öyledir” ifadesini eklemiş olmasıdır.⁶⁶ Aslında hadisin metninde böyle bir cümle bulunmamaktadır. Dâvûd-i Kayserî rivayeti aktarırken “şimdi de öyledir” ifadesini kullanmamıştır. Daha önce yapılmış bir çalışmada, “şimdi de öyledir” ibaresiyle birlikte rivayet asılsız olarak değerlendirilmiştir; fakat öncesinde, “şimdi de öyledir”

⁶⁴ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 13.

⁶⁵ Kaynağı için bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Muhammed Zühayr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), Bed'ul Halk, 1; Tevhit, 22; Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şu'ayb el-'Arna'ût, 'Âdil Muşşid v. dğr (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1421), 33/107; Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir - et-Taberânî*, thk. Hamdî b. 'Abdulmecîd es-Selefi (Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.), 18/204.

⁶⁶ Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, thk. Prof. Dr. Mustafa Tahralı, çev. Ahmed Avni Konuk (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı., 2017), 41.

ifadesi olmadan rivayetin, sahih kaynaklarda geçtiği belirtilmiştir.⁶⁷ Rivayet sahih olarak değerlendirilmiştir.

لَوْ دَلَّيْتُمْ بِحَبْلِ لَهْبَطٍ عَلَى اللَّهِ.

2. “Şayet siz bir iple (en aşağı yer tabakasına) Allah’ın üzerine inerdimiz.”⁶⁸

İlgili rivayet uzun bir hadisten alınmış olup, kaynaklarda Ebû Hüreyre ve Abbâs b. Abdülmuttalib tarikiyle nakledilmiştir. Tirmizî (ö. 279/892), bu rivayeti “لَوْ دَلَّيْتُمْ بِحَبْلِ لَهْبَطٍ عَلَى اللَّهِ” lafzıyla tahriç etmiş ve “bu şekliyle garîb olduğunu belirtmiştir.⁶⁹ Ayrıca, Hasan el-Basrî’nin Ebû Hüreyre’den hadis dinlemediğine dikkat çekmiştir.” Diğer yandan, Ahmed b. Hanbel’in (ö. 241/855) küçük lafız farklılığıyla aktardığı tarikinde yer alan Hakem b. Abdülmelik hakkında cerh yönünde tenkitler bulunmaktadır.⁷⁰ İbn Ebû Hâtim (ö. 327/938), söz konusu râvinin zayıf olduğunu ve sika kabul edilmediğini bildirmiştir. İbn Adiyy (ö. 365/976) ise onun hakkında “*leyse bi-şey’in*” ifadesini kullanarak güvenilir olmadığını ifade etmiştir. Zehebî (ö. 748/1348), Hakemi eleştiren çeşitli görüşleri nakletmiş; İbn Hacer (ö. 852/1449) de râvinin zayıflığına dikkat çekmiştir. Rivayeti Abbâs b. Abdülmuttalib tarikiyle nakleden Taberânî (ö. 360/971), “Bu hadisi Katâde’den yalnızca Ebû Câfer rivayet etmiştir.” değerlendirmesinde bulunmuştur Öte yandan, Ebû Hüreyre tarikiyle gelen rivayet hakkında Heysemî (ö. 807/1405), “isnaddaki Hakem b. Abdülmelik’in zayıf bir râvi olduğunu vurgulamıştır.”⁷¹

⁶⁷ Muhittin Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012), 292.

⁶⁸ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 17.

⁶⁹ Ebû 'Îsâ Muhammed b. 'Îsâ et-Tirmizî, *Sunenu't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Fu'âd 'Abdulbâkî (Mısır: Şirketu Mustafâ'l-Bâbî'l-Halebî, 1395), Tefsîru'l-Kur'an, 57.

⁷⁰ Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an, 57; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 14/423.

⁷¹ Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, thk. Târik b. 'İvadullâh b. Muhammed, 'Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseynî (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, ts.), 4/248; Ebu'l-Hasan Nûreddîn 'Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid*, thk. Husâmeddîn el-Kudsî (Kahire: Mektebetu'l-Kudsî, 1414), 7/121.

Kaynaklarda tenkitlerin bulunması nedeniyle rivayetimiz zayıf olarak değerlendirilmiştir. Nitekim muhakkik Şuayb Arnavut ve Elbâni rivayetin zayıf olduğunu kaydetmişlerdir.⁷²

كَمَالُ الْإِحْلَاصِ لَهُ نَهْيُ الصِّفَاتِ عَنْهُ

3. (Hz. Ali şöyle buyurmuştur:) “O’na karşı kamil ihlas sahibi olmak , O’ndan sıfatları nefyetmekledir.”⁷³

Kayserî, Hz. Ali’nin bir sözü olarak aktarmıştır. Kaynaklarda herhangi bir senede rastlanamamıştır.

1.2. Allah’ın İsimleri ve Sıfatları Fash

سُبْحَانَ مَنْ اتَّسَعَتْ رَحْمَتُهُ لِأَوْلِيَائِهِ فِي شِدَّةِ نِقْمَتِهِ، وَأَشْتَدَّتْ نِقْمَتُهُ لِأَعْدَائِهِ فِي سَعَةِ رَحْمَتِهِ

4. (Hz. Ali şöyle buyurmuştur;) “Azabı çok şiddetliken, rahmeti dostlarını kuşatmış olan rahmeti çok geniş olmasına rağmen düşmanlarına azabı çok şiddetli olan, Allah noksan sıfatlardan münezzehtir.”⁷⁴

Dâvûd-i Kayserî, bu sözü Hz. Ali’ye isnat ederek aktarmıştır. Ancak klasik kaynaklar incelendiğinde, rivayete dair güvenilir bir senede rastlanamamıştır.

أَوْ اسْتَأْنَرْتُ بِهِ فِي عِلْمِ عَيْبِكَ

5. “Gaybının ilminde kendine has kıldığıın. (yahutta) (gaybanın ilminde kendine ayırdığıın.)”⁷⁵

Söz konusu rivayet, hadis kaynaklarında uzun bir rivayetin parçası olarak yer almaktadır. İbn Ebî Şeybe (ö. 235/849), Ahmed b. Hanbel, (241/855) Ebu Ya’lâ el-Mevsılî (ö. 307/919), Taberânî ve Hâkim en-Nisâbûrî (ö. 405/1014) tarafından

⁷² Tirmizî, Tefsîru’l-Kur’an, 57; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 14/423

⁷³ Dâvûd-i Kayserî, Şerhu fusûsi’l-hikem, 24.

⁷⁴ Dâvûd-i Kayserî, Şerhu fusûsi’l-hikem, 43, 42.

⁷⁵ Dâvûd-i Kayserî, Şerhu fusûsi’l-hikem, 45.

Abdullah b. Mes'ûd tarikiyle tahriç edilmiştir. Hâkim, “rivayetin sahih olduğunu ve Müslim’in şartlarına uygunluk taşıdığını belirtmiş” İbnü'l-Mülakkın (ö. 804/1401), “Ebû Seleme'nin kimliğinin meçhul olduğunu ve *Kütüb-i Sitte* içerisinde bu râviden gelen herhangi bir rivayetin bulunmadığını ileri sürerek itirazda bulunmuştur.”⁷⁶

Muhakkik Şuayb Arnavut, Ebu Selma el-Cüheni tarikiyle gelen rivayetin isnadının zayıf olduğu neticesine varmıştır.⁷⁷ Abdurrahman b. İshak ve Ebu Selma el-Cüheni tarkiyle gelen rivayete Darekutnî, “Leyse bi'l-kuvve” hükmünü vermiştir.⁷⁸ İrâkî (ö. 806/1404), söz konusu rivayeti tahriç etmiş ve Hâkim'in görüşüne yer verdikten sonra, Abdurrahman'ın babasından yaptığı rivayette irsâl/inkıtâ' bulunup bulunmadığına dair bir ihtilaf olduğunu ifade etmiştir. Zira onun babasından hadis işitip işitmediği tartışmalıdır.⁷⁹ Değerlendirmeler sonucu rivayetimiz zayıf olarak kabul edilmiştir. Nitekim Şuayb Arnavut da rivayete zayıf hükmü vermiştir.⁸⁰

1.3. Değişmez Özler ve İsimlerin Mazharları Fash

أَوْ اسْتَأْذَنْتَ بِهِ فِي عِلْمِ عَنِّيكَ

6. “*Gaybının ilminde kendine has kıldığın. (yahutta) (gaybanın ilminde kendine ayırdığın.)*”⁸¹

Rivayet bir önceki sayfada ele alınmış ve zayıf olduğu görülmüştür.⁸²

⁷⁶ Ebû Bekr b. Ebî Şeybe ‘Abdullâh b. el-‘Absî İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbu'l-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Riyad: Mektebu’-r-Ruşd, 1409), 6/40; Ahmed b. Hanbel, 6/247; Ebû Ya ‘lâ et-Temîmî el-Mevsilî, *el-Müsned*, ed. Hüseyin Esed (Dımaşk: Dâru'l-Me'mûn, 1984), 9/198; İbnü'l-Mülakkın, *Muhtasarü İstidrâkî'l-Hâfiz ez-Zehebî 'alâ Müstedreki Ebî 'Abdillâh el-Hâkim*. ed. Abdullah Hamed el-Lahîdân - Sa'd b. Abdullah b. Abdülkâdir (Riyad: Dâru'l-Âsime, 1441), 1/412; Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. ‘Abdullâh en-Nîsâbüri el-Hâkim, *el-Mustedrek âle's-Sahihayn*, thk. Mustafâ ‘Abdulkâdir ‘Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411), 1/290.

⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/247.

⁷⁸ Ebü'l-Hasen ‘Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *el-İlelu'l-Vâride fi'l-Ehâdisi'n-Nubuvve*, thk. Mahfûzü'r-Rahmân Zeynullâh es-Selefi, Muhammed b. Sâlih ed-Debbâsî (Riyad: Dâru Taybe, 1405), 5/200.

⁷⁹ Abdirrahmân el-İrâkî, *el-Muğnî 'an hamli'l-esfâr fi'l-esfâr fi tahrîci mâ fi'l-İhyâ'i mine'l-ahbâr*. (Beyrut/Lübnan: Dâru İbn Hazm, 1426), 388.

⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/247.

⁸¹ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 61.

⁸² Bu rivayet için bk. s. 21

الْمُؤْمِنُ إِذَا اشْتَهَى الْوَلَدَ فِي الْجَنَّةِ، كَانَ حَمْلُهُ وَوَضْعُهُ وَسِنُّهُ فِي سَاعَةٍ كَمَا يَشْتَهِي

7. “Mümin Cennet’te çocuk sahibi olmak isterse, hamileliği, doğurması, büyümesi biran içinde gerçekleşir.”⁸³

Dâvûd-i Kayserî, ilgili rivayeti aktarmadan önce “sahih bir haber olarak gelmiştir” ifadesine yer vermiştir. Söz konusu rivayet, hadis kaynaklarında da yer almaktadır.⁸⁴

Rivayetin ravilerinden Muaz b. Beşşâr hakkında cerh tadil alimlerinin görüşleri şöyledir: İbn Ebû Hâtim, “Sika”⁸⁵, derken İbn Hibbân (354/965) *Sikât*’ta zikretmiş,⁸⁶ Zehebî “Hüccet değildir”⁸⁷ ifadesini aktarırken, İbn Hacer ise “Sadûk”⁸⁸ olduğunu ifade etmiştir. Diğer bir ravi Amir b. Abdullah hakkında Ebû Hâtim “Sika”⁸⁹ demiş; İbn Hibbân *Sikât*’ta zikretmiş,⁹⁰ Zehebî hakkındaki görüşleri aktarmış ve bunlardan sadece olumlu olarak Müslim ve Ebu Hâtim’e göre “Sika” olduğunu belirtmiştir.⁹¹ İbn Hacer “Sadûk” ve hata yapan biri olduğunu aktarmıştır.⁹²

Genel anlamda rivayetimizin ravileri hakkında cerh ta’dil kaynaklarında tenkit bulunmuştur. Rivayetin İbn Mâce (ö. 273/887) tariki, yukarıda zikredilen sebeplerden dolayı “hasen” olarak değerlendirmiştir. Nitekim muhakkik Şuayb Arnavut rivayet hakkında hasen hükmünü vermiştir.⁹³ Aynı zamanda Tirmizî

⁸³ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 62.

⁸⁴ Tirmizî, *Sıfatü’l-cennet*, 28; Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, *Sunenu İbn Mâce*, thk. Şu‘ayb el-‘Arna‘ût (b.y.: Dâru’-r-Risâleti’l-‘Âlemiyye, 2009), Zühd,39; Ebû Muhammed ‘Abdullâh b. ‘Abdurrahman et-Temîmî ed-Dârimî, *Rikâk*, 110. thk. Huseyn Selîm ‘Esed ed-Dârânî (b.y.: Dâru’l-Muğnî, 1412)

⁸⁵ Ebû Muhammed ‘Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dil* (Haydarabad; Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, 1371/1952), 8/250.

⁸⁶ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Bustî İbn Hibbân, *es-Sikât* (Hindistan: Dâiratü’l-Me‘ârifî’l-‘Osmâniyye, 1393/1973), 52.

⁸⁷ Ebû ‘Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. ‘Osmân ez-Zehebî, *el-Kâşif fî Ma’rifeti men lehû Rivâyetum fî’l-Kutubi’s-Sitte*, thk. Muhammed ‘Avvâme (Cidde: y.y., 1413), 2/74.

⁸⁸ Ebû’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. ‘Alî b. Muhammed el-‘Askalânî İbn Hacer el-‘Askalânî, *Takrîbu’t-Tehzîb*, thk. Muhammed ‘Avvâme (Suriye: y.y., 1406), 536.

⁸⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dil*, 326.

⁹⁰ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/193.

⁹¹ Ebû ‘Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. ‘Osmân ez-Zehebî, *Mîzânu’l-İ’tidâl fî Nakdi’r-Ricâl*, thk. ‘Alî Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1382), 5/193.

⁹² İbn Hacer el-‘Askalânî, *Takrîbu’t-Tehzîb*, 288.

⁹³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 17/117.

(279/892) aynı tarikle rivayeti zikretmiş hasen garip ifadesine yer vermiştir.⁹⁴ Münâvî (ö. 1031/1622) “rivayeti zikrettikten sonra garip ifadesine yer vermiştir.”⁹⁵ Elbânî rivayet hakkında sahih hükmünü verirken,⁹⁶ muhakkik Zehrâni rivayet hakkında Tirmizî (279/892) ve Elbânî’nin görüşlerini aktarmış, ravilerin sika olduğunu bildirmiştir.⁹⁷ Rivayet farklı bir tarikle ve küçük bir değişiklikle Ahmed b. Hanbel’in eserinde zikrolunmuştur. Muhakkik Arnavut rivayetin isnadının güçlü olduğunu bildirmiştir.⁹⁸ Bu değerlendirmeler neticesinde rivayet sahih li-gayrihi olarak değerlendirilmiştir.

صَحُّ الْمَعْلُومِ مَعَ مَخْوِ الْمَوْهُومِ

8. “Vehmedilenin ortadan kaldırılmasıyla malum ortaya çıkar.”⁹⁹

Dâvûd-i Kayserî rivayeti Hz. Ali’nin sözü olarak nakletmiştir. Kaynaklarda araştırdığımız zaman rivayet hakkında herhangi bir senete ulaşılamamıştır. Rivayet senetsiz olarak, Abdüssamed el-Âmilî (ö. 1031/1622)’nin el-*Keşkûl* isimli eserinde Hz. Ali’nin sözü olarak zikredilmiştir.¹⁰⁰

İlk dönem hadis kaynaklarında isnadı tespit edilemeyen bu rivayet, sıhhat bakımından asılsız kategorisinde ele alınmaktadır.

1.4. Vahdet-i Vücûda Dair Fasıl

كَانَ اللَّهُ وَمَا يَكُنْ مَعَهُ شَيْءٌ

9. Allah vardı, Onunla beraber hiçbir şey yoktu.¹⁰¹

⁹⁴ Tirmizî, Sıfatü’l-cenne, 28.

⁹⁵ Ebû’l-Me’âlî Muhammed b. İbrâhîm b. İshâk es-Sulemî el-Munâvî Sadruddîn el-Munâvî, *Keşfu’l-Menâhic ve’t-Tenâkîh fî Tahrîci Ehâdîsi’l-Mesâbih*, thk. Muhammed İshâk Muhammed İbrâhîm (b.y.: y.y., 1425), 5/74.

⁹⁶ İbn Mâce, Zühd, 39.

⁹⁷ Ebû Muhammed ‘Abdullâh b. ‘Abdurrahman et-Temîmî ed-Dârimî, *el-Musned*, thk. Merzûk b. Hiyâs ez-Zehrânî (Kahire: Dâru’t-Ta’sil, 1436), 2/942.

⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 18/287.

⁹⁹ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 67.

¹⁰⁰ Abdüssamed el-Âmilî, *el-Keşkûl*, ed. Muhammed Abdülkadir Nemri (Lübnan: Daru Kutubi’l-İlmiyye, 1998), 2/264.

¹⁰¹ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 82

Rivayet daha önce ele alınmış ve sahih olduğu görülmüştür.¹⁰²

1.5. Alemlerin ve Beş İlahi Hazretlerin Açıklanması Faslı

أَوَّلُ مَا خَلَقَ اللَّهُ نُورِي

10. “Allah yarattığı ilk şey benim nurumdur.”¹⁰³

Araştırıldığında rivayetin isnadına ilk dönem hadis kitaplarında ulaşılammıştır. Aclûnî (ö. 1162/1749), halk dilinde hadis diye meşhur olan rivayetleri incelemek amacıyla kaleme aldığı *Keşfü'l-Hafâ* adlı eserinde, bu rivayeti senetsiz olarak şu şekilde aktarmıştır:

(*La ilahe illallah Muhammedu'r-Resulullah nurunu*) yarattı.”¹⁰⁴

Rivayet hakkında Aclûnî (ö. 1162/1749) herhangi bir açıklama yapmamıştır.¹⁰⁵ İbn Hacer şu cümleleri aktarmıştır “Senedi hakkında çok çaba sarf ettim fakat bir bilgiye ulaşamadım.”¹⁰⁶ Tahânevi, (1158/1745) “rivayet hakkında en çok tercih edilen görüşün “mevzû" olduğunu belirtmiş,¹⁰⁷ Leknevî (1848/1886) rivayetin sıhhat durumu hakkında herhangi bir değerlendirme yapmamıştır.¹⁰⁸ Suyûtî “rivayetin güvenilir bir isnadı olmadığını bildirmiştir.”¹⁰⁹ Elbânî ise rivayetin güvenilir bir kaynaktan gelmediğini, İsrailiyyât kaynaklarından geçen bir rivayet olduğunu söylemiştir. Mustafa Akman, bu gibi rivayetlerin hakikat-ı Muhammedî

¹⁰² bk. s. 19

¹⁰³ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 91.

¹⁰⁴ İsmail b. Muhammed b. 'Abdu'l-Hâdî el-Cerâhî el-'Aclûnî ed-Dimeşkî Ebu'l-Fidâ' el-'Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ* (Kahire: y.y., 1351), 1/265-266.

¹⁰⁵ 'Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 1/265-266.

¹⁰⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Hidâyetü'r-ruvât ilâ tahrîci ehâdîsi'l-Mesâbih ve'l-Mişkât.*, ed. Ali b. Hüseyin b. Abdülâhimid el-Halebî, ts,1/96.

¹⁰⁷ Muhammed b. 'Alî b. el-Kâdî Muhammed Hâmid b. Muhammed Sâbir el-Fârûkî el-Hanefî et-Tahânevî, *Keşşâfu Istulâhâti'l-Funûn ve'l-'Ulûm*, thk. 'Alî Dahrûc (Beyrut: Mektebetu Lubnân Nâşirûn, 1996), 2/1195.

¹⁰⁸ Ebû'l-Hasenât Muhammed 'Abdulhay b. Muhammed 'Abdilhalim b. Muhammed Eminillâh es-Sihâlevî el-Leknevî Ebû'l-Hasenât el-Leknevî, *el-Âsâru'l-Merfû'a fi'l-Ahbâri'l-Mevdu'a*, thk. Muhammed es-Sa'id Besyûnî Zağlûl (b.y.: y.y., ts.), 42; Muhittin Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, 420.

¹⁰⁹ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-Hâvî li'l-Fetâvî* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1424/2004), 1/386.

nazariyesinin dayanağı olarak üretilmiş rivayetler olduğunu vurgulamıştır.¹¹⁰ Daha önce yapılmış bir çalışmada zikrolunan rivayetin uydurma olduğu bildirilmiştir.¹¹¹

Bu çerçevede rivayetin mevzu olduğu düşünülmektedir.

1.6. Misal Âlemi Faslı

رَأَى جِبْرِيلَ فِي السِّدْرَةِ لَهُ سِتُّمِائَةِ جَنَاحٍ

11. “(Hz. Peygamber) Cibril’i (a.s) gördü, onun altı yüz kanadı vardı.”¹¹²

Rivayet, muteber hadis kaynaklarında zikredilmiştir. Müttefekun aleyh’tir. Dâvûd-i Kayserî (ö. 751/1350) bu rivayeti zikretmeden önce “sahih haberde geldi” ifadesini kullanmıştır.¹¹³

اتَّقُوا فِرَاسَةَ الْمُؤْمِنِ، فَإِنَّهُ يَنْظُرُ بِنُورِ اللَّهِ

12. “Müminin ferasetinden sakının, çünkü o Allah’ın nuruyla bakar.”¹¹⁴

Rivayet hadis kaynaklarında aynı lafızlarla karşımıza çıkmaktadır.¹¹⁵ Rivayetin hadis kaynaklarındaki metni şu şekildedir;

Ebû Saîd el Hudrî’den (r.a) rivâyete göre, Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Mü’min kimsenin anlayış ve keskin zekasından sakınınız. Çünkü O, Allah’ın nuruyla gerçekleri görür dedi ve Hıcr sûresi 75. ayetini okudu: “Şüphesiz bütün bunlarda, işaretlerden anlam çıkarmasını bilen kimseler için, çıkarılacak nice dersler vardır.”¹¹⁶

¹¹⁰ Mustafa Akman, “Hakikat-ı Muhammed’i Düşüncesi ve Bu Düşüncenin Referanslarını Aktaran İki Kaynak ve Müellifleri”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 1/2 (27 Aralık 2013), 115.

¹¹¹ Muhittin Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, 420-422.

¹¹² Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 97.

¹¹³ Buhârî, Tefsir, 23; Tirmizî, Tefsiru’l-Kur’an, 44; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/320.

¹¹⁴ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 97.

¹¹⁵ Tirmizî, Tefsiru’l-Kur’an,43; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebîr*, 8/102; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-evsat*, 3/313; Ebû Nu’aym Ahmed b. ‘Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetu’l-Evliyâ’ ve Tabak. âtu’l-Asfiyâ’* (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî; Dâru’l-Fikr li’t-Tabâ’ati ve’n-Neşri; Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1394/1974), 4/94.

¹¹⁶ Tirmizî, Tefsiru’l-Kur’an,43; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebîr*, 8/102; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-evsat*, 3/313; Ebû Nu’aym Ahmed b. ‘Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetu’l-Evliyâ’*

Tirmizî, “Bu hadis garibtir. Sadece bu şekliyle bilmekteyiz.” demiştir.¹¹⁷ Söz konusu rivayet, birçok mevzuât literatüründe zikredilmiştir. Bununla birlikte, Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr* adlı eserinde bu rivayete yer vermiştir. Rivayet, dört farklı sahâbîden; Ebû Sa'îd el-Hudrî, Ebû Hüreyre, Sa'd b. Aclân b. Vehb ve İbn Ömer tarikiyle rivayet edilmiştir. Ebû Hüreyre tarikiyle gelen rivayette¹¹⁸ Ahmed b. Câfer kaynaklarda “meçhul” olarak zikredilmiş, Ahmet b. Halil “kezzab”¹¹⁹ olduğu vurgulanmış, Abdurrahman b. Yunus “saduk”¹²⁰ olduğu nakledilmiş, Süleyman b. Erkam “metruku'l- hadis” olarak cerh ta'dil kaynaklarında karşımıza çıkmaktadır.¹²¹

Aclân b. Vehb senediyle gelen rivayetteki¹²² Bekir b. Sehl için “Zayıf” “insanlar bile ondan sakınıyordu,”¹²³ Abdullah b. Salih için “vehm sahibi”¹²⁴ ifadesine yer verilmiştir. Muaviye b. Salih için ise “vehm sahibi”, “leyse bi şey” gibi ifadeler zikredilmiştir.¹²⁵ Heysemî ise rivayetin isnadının hasen olduğunu bildirmiştir.¹²⁶

Ebû Said el-Hudrî tarikiyle gelen rivayette Muhammed b. İsmail hakkında bir isim Ahmed b. Tayyib (Süleyman) Ebû Hâtim onun “zayıf”, olduğuna dikkat çekerken, İbn Hacer “saduk” olduğunu ifade etmiştir.¹²⁷ Zehebî “sika” ifadesini aktarmış ve bir tek İbn Ebû Hâtim'in, onun hakkında “zayıf” ifadesini kullandığını bildirmiştir. Musab b. Salam hakkında cerh ta'dil kaynaklarında genel olarak

---

ve *Tabak. âtu'l-Asfiyâ* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî; Dâru'l-Fikr li't-Tabâ'ati ve'n-Neşri; Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1394/1974), 4/94.

¹¹⁷ Tirmizî, *Tefsiru'l-Kur'an*, 43; es-Süyûtî, *el-Le'âli'l-masnû'a fi'l-ahbâri (ehâdisi)'l-mevzû'a.*, ed. Muhammed Abdülmün'im Râbih (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1996), 2/278; Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn 'Abdurrahmân b. 'Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, thk. 'Abdurrahmân Muhammed 'Osmân (Medine: el-Mektebetu's-Selefiyye, 1966), 3/147.

¹¹⁸ Ca'fer b. Hayyân el-Ensârî el-İsfahânî, *Kitâbü'l-Emsâl fi'l-hadîsi'n-nebevî.*, ed. Abdüalâfi Abdülhamîd Hâmîd (Hindistan: Daru'l-Selefiyye, 1987), 126.

¹¹⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 2/50; Ebü'l-Hasen 'Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *ed-Du'afâ' ve'l-Metrûkîn*, thk. 'Abdurrahîm Muhammed el-Kaşkarî (Medine: Mecelletu'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye, 1403), 1/125.

¹²⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 5/305; Zehebî, *el-Kâşif*, 1/649; İbn Hacer el-'Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, 440.

¹²¹ Ebü'l-Hasen 'Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *Sunenu'd-Dârekutnî* (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1424/2004), 1/197.

¹²² Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 8/102.

¹²³ Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, 1/346.

¹²⁴ İbn Hacer el-'Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, 308.

¹²⁵ İbn Hacer el-'Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, 538.

¹²⁶ Ebu'l-Hasan Nûruddîn 'Alî b. Ebî Bekr b. Suleymân el-Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, thk. Husâmeddîn el-Kudsî (Kahire: Mektebetu'l-Kudsî, 1414), 10/268.

¹²⁷ İbn Hacer el-'Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, 80.

“saduk”, “leyse bi’şeyin” gibi ifadeler aktarılmıştır.¹²⁸ Amr b. Kays hakkında “sika, mütkin”¹²⁹ ifadeleri zikredilirken, Atiyye b. Said hakkında ise “zayıf” “leyyin”, “zaifu’l hadis” gibi cerh ifadelerine yer verilmiştir.¹³⁰

Rivayetin Aclân b. Vehb tarikiyle gelen isnadına Şevkânî “hasen li-ğayrihidir, sahih değildir.”¹³¹ derken Elbânî de “Rivayet hasen şartına uymaktadır. Fakat bu şekliyle garib kalmıştır.”¹³² demiştir. Suyûti, “Ebu Hüreyre tarikindeki Ebu Muaz ve Süleyman b. Erkan’ın “metruk” olduğunu ifade etmiştir.”¹³³ Aynı şekilde İbnü’l-Cevzî (ö. 597/1201) Ebu Hüreyre tarikiyle gelen rivayete “sahih değildir” hükmünü vermiştir.¹³⁴

Tirmîzi’nin tahriç ettiği rivayette yer alan Musab b. Selam hakkında Ebu Hatim, “mahalluhu sıdkun” ifadesine yer vermiş, İbni Main ise “leyse bişeyin” demişlerdir.¹³⁵ Elbânî, Ebu Said el- Hudrî tarikindeki Atiyye b. Said’in hadiste zayıf biri olması nedeniyle rivayete zayıf hükmü vermiştir.¹³⁶ Suyûti, Ebû Saîd el Hudrî tarikiyle gelen rivayetin ravilerinden olan Muhammed b. Kesir hakkında “zaifun cidden” ifadesini kullanmıştır. Sağânî (650/1252) rivayeti eserinde zikrederek herhangi bir değerlendirmede bulunmamış,¹³⁷ Fettenî (986/1578) rivayetin Sağânî’ye göre mevzu olduğunu bildirmiş. Fettenî şu ilaveyi de zikretmiştir; “bazı senedlerinden dolayı mevzu hükmü vermek mümkün değildir. Çünkü hasen senedi rivayet edilmiştir.”¹³⁸ demiştir. Aynı şekilde Aclûnî (ö. 1162/1749) “rivayet hakkında bir hüküm vermenin oldukça zor olduğunu belirtmiştir.”¹³⁹ İbnü’l-Cevzî rivayetin birkaç

¹²⁸ Zehebî, *el-Kâşif fi Ma`rifeti men lehû Rivâyetun fi’l-Kutubi’s-Sitte*, 2/268.

¹²⁹ Ebû’l-Hasan Ahmed b. ‘Abdullâh el-Kûfî el-‘İclî, *es-Sikât*, thk. ‘Abdul‘alîm ‘Abdul‘azîm el-Bestevî (Medine: y.y., 1405), 2/182.

¹³⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta`dîl*, 2/383.

¹³¹ Muhammed b. ‘Alî b. Muhammed el-Yemenî eş-Şevkânî, *el-Fevâ`idu’l-Mecmû`a fi’l-Ehâdîsi’l-Mevdû`a*, thk. ‘Abdurrahmân Yahyâ el-Mu`allimî el-Yemânî (b.y.: y.y., ts.), 244.

¹³² Elbânî silsiletü’l ehadis, 4/300

¹³³ es-Süyûtî, *el-Le`âli’l-masnû`a fi’l-ahbâri (ehâdîsi)’l-mevzû`a*, 2/278.

¹³⁴ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzû`ât*, 3147.

¹³⁵ es-Süyûtî, *el-Le`âli’l-masnû`a fi’l-ahbâri (ehâdîsi)’l-mevzû`a*, 2/278.

¹³⁶ Elbânî silsiletü’l ehadis sahiha, 299/4

¹³⁷ Muhammed b. Hasen es-Sâgânî, *Risâle fi’l-ehâdîsi’l-mevzû`a*, ed. Necm Abdurrahman Halef (Dameşk: Darü’l-Me`mun li’n-Neşr, 1405), 2/278.

¹³⁸ Muhammed Tâhir b. ‘Alî es-Siddîkî el-Hindî el-Fettenî el-Fettenî, *Tezkiratu’l-Mevdû`ât* (b.y.: y.y., 1343), 195.

¹³⁹ Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ`*, 1/42.

tarikini zikretmiş; özellikle Ebu Hüreyre tarikiyle gelen rivayete sahih değildir hükmünü vermiştir.¹⁴⁰

Söz konusu rivayet, klasik kaynaklarda genel itibariyle çeşitli tenkitlere konu olmuştur. Rivayetin yalnızca Taberânî tarafından Aclân b. Vehb kanalıyla nakledilen tarihinin, ulemânın ekser görüşüne göre hasen şartlarına uygun olduğu belirtilmiş ancak bu rivayetin tek kaldığı da vurgulanmıştır. Genel bir değerlendirme yapıldığında, rivayet hakkında mevzû, zayıf ve hasen nitelendirmeleri dikkat çekmekte; bunlar arasında özellikle zayıf olduğu yönündeki değerlendirmeler daha baskın bir şekilde öne çıkmaktadır. Râviler hakkında cerh-ta'dîl ulemâsının farklı senetler çerçevesindeki değerlendirmeleri ise genellikle olumsuz olmuştur. Bütün bu hususlar göz önünde bulundurularak rivayetin zayıf olduğu kanaatine varılmıştır.

مَكْتُوبٌ عَلَى نَاصِيَتِهِ: ك، ف، ر، وَلَا يَتْرُقُهُ إِلَّا مُؤْمِنٌ

13. “(Deccalın alnında) “ke-fe-ra” yazılıdır onu sadece mümin kimseler okuyabilir.”¹⁴¹

Rivayet, muteber hadis kaynaklarında hemen hemen aynı lafızlarla yer almaktadır. Ancak Buhârî, rivayetin ikinci kısmı olan “sadece müminler okuyabilir” ifadesini nakletmemiştir. Buna karşılık, diğer hadis kaynaklarında söz konusu ifade de yer almakta ve rivayet daha kapsamlı bir biçimde aktarılmaktadır.¹⁴² Rivayet sahih olarak değerlendirilmiştir.

1.7. Keşfin Mertebeleri Fash

إِنَّ لِلَّهِ فِي أَيَّامٍ دَهْرِكُمْ نَفْحَاتٍ، أَلَا فَتَعَرَّضُوا لَهَا

14. “Allah’ın sizin zamanınızın günlerinde kokuları vardır, onları arayınız”¹⁴³

Rivayet hadis kaynaklarında إِنَّ لِرَبِّكُمْ lafzıyla başlayarak zikrolunmuştur.¹⁴⁴ Taberânî rivayet hakkında şunları dile getirmiştir; “Bu hadis, Muhammed b. Mesleme’den yalnızca bu isnatla rivayet edilmiştir ve bu rivayette Ahmed b. Abde

¹⁴⁰ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 3/147.

¹⁴¹ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 97.

¹⁴² Buhârî, Hac, 29; Libâs, 66; Tevhit, 17; Müslim, İman, 270; Fiten, 95; İbn Mâce, Fiten, 33; Tirmizî, Fiten, 56; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 20/429.

¹⁴³ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 107.

¹⁴⁴ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 19/233; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, 3/180.

tek kalmıştır.”¹⁴⁵ Rivayeti ele alan Irâkî, rivayetin senedi hakkında ihtilaf olduğunu bildirmiştir.¹⁴⁶ Heysemî, “Rivayette tanımadığım kişiler var fakat tanıdığım kişilerin hepsi sikadır.” derken Aclûnî, Irâkî’nin görüşlerini aktarmış, İbni Hacer’in bu rivayet hakkında sükût ettiğini bildirmiştir.¹⁴⁷

Rivayet hakkında tenkitlerin bulunması nedeniyle rivayet zayıf olarak düşünülmüştür. Nitekim muhakkik Elbâni rivayete zayıf hükmü vermiştir.¹⁴⁸

إِنِّي لِأَجِدُ نَفْسَ الرَّحْمَنِ مِنْ قِبَلِ الْيَمَنِ

15. “*Rahmanın nefesini Yemen tarafından alıyorum.*”¹⁴⁹

Söz konusu lafızlar uzun bir hadisin bir bölümü olarak aktarılmıştır. Her ne kadar muteber hadis kaynaklarında yer almasa da hadis literatürünün bir kısmında zikredilmektedir.¹⁵⁰ Bezzâr (ö. 292/905), bu rivayeti tahriç ettikten sonra şu değerlendirmede bulunmuştur: “Bu hadisi, Seleme b. Nüfeyl dışında bu lafızlarla rivayet eden başka bir kimseyi bilmiyorum. Bu sened, mevcutlar arasında en iyi senedir; râvileri tanınmış, meşhur ve Şam ehli kimselerdir. Ancak İbrâhîm b. Süleymân’ı tanımıyorum.”¹⁵¹ İbn Hacer, İbrahim b. Süleyman hakkında “sika” ve “sabit” ifadelerini kullanmıştır. Heysemî, Bezzâr’ın bu notunu aktarmış ve Nesâî’nin (ö. 303/915) bu rivayeti ihtisar ederek naklettiğini belirtmiştir.¹⁵²

Söz konusu rivayet, kaynaklarda yer almakta olup herhangi bir tenkide maruz kalmamıştır. Râvilerden İbrâhîm b. Süleymân hakkında cerh ve ta’dîl kaynaklarında yer alan görüşler incelendiğinde, kendisinin güvenilir bir râvi olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁴⁵ Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-kebîr*, 19/233

¹⁴⁶ Irâkî, *Tahrîcu Ehâdîsi’l-İhya*, 220.

¹⁴⁷ Heysemî, *Mecma‘u’z-zevâid*, c. 10,231; Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, 1/231.

¹⁴⁸ Nâsiruddîn Elbâni, *Za‘îfü’l-Câmi‘i’s-sagır ve ziyâdâtüh* (el-Mektebetu’l-İslâmiyye, ts.), 277.

¹⁴⁹ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 107.

¹⁵⁰ Ebû Bekr Ahmed b. ‘Amr el-‘İtkî el-Bezzâr, *el-Bahru’z-Zehhâr*, thk. Mahfûzurrahmân Zeynullâh vd. (Medine: Mektebetu’l-‘Ulûm ve’l-Hikem, 1988), 9/150; Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-kebîr*, 7/52; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. ‘Alî el-Hüsrevîrdî el-Beyhakî, *el-Esmâ‘ ve’s-Sifât*, thk. ‘Abdullah b. Muhammed el-Hâşidî (Cidde: Mektebetu’s-Sevâdî, 1413), 2/391.

¹⁵¹ Bezzâr, *el-Bahru’z-Zehhâr*, 9/150; Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-kebîr*, 7/52; Beyhakî, *el-Esmâ‘ ve’s-Sifât*, 2/391.

¹⁵² Ebu’l-Hasan Nûruddîn ‘Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, *Keşfu’l-‘Estâr ‘an Zevâidi’l-Bezzâr*, thk. Habîburrahmân el-A‘zamî (Beyrut: Mu‘essesetu’r-Risâle, 1399), 2/247; İbn Hacer el-‘Askalânî, *Takrîbu’t-Tehzîb*, 90.

Nitekim muhakkik el-Elbânî de bu rivayeti zikretmiş ve sahih olduğunu ifade etmiştir. Bu gerekçelere dayanarak rivayet sahih kabul edilmiştir.¹⁵³

رَأَيْتُ رَبِّي تَبَارَكَ وَتَعَالَى فِي أَحْسَنِ صُورَةٍ، فَقَالَ: فِيْمَ يَخْتَصِمُ الْمَلَأُ الْأَعْلَى، يَا مُحَمَّدُ؟

16. “(Yüce) Rabbimi en güzel bir surette gördüm.” “Ey Muhammed Büyük ve ileri gelen melekler topluluğu hangi konuda tartışıyorlar.” Diye sordu?¹⁵⁴

Davûd-i Kayserî (ö. 751/1350), söz konusu rivayeti Abdurrahman b. Avf - Hz. Âişe isnadıyla aktarmıştır. Ancak ilk dönem hadis kaynakları incelendiğinde bu rivayetin Hz. Âişe’ye isnad edildiğine dair bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bununla birlikte kaynaklarda dikkat çeken, Abdurrahman b. Âiş el-Hadramî isimli sahabe olduğu görülmektedir. Buradaki hatanın Fusûs muhakkiki tarafından yapıldığı düşünülmektedir.

Yapılan araştırmalar sonucunda, söz konusu rivayetin birçok hadis kaynağında yer aldığı tespit edilmiştir.¹⁵⁵

Abdurrahman b. Aiş’in sahabî olup olmaması konusu rivayetin önemli bir problemidir. Onun sahabîliği hakkında görüşler değişmektedir. Buhârî; “Rasulullah’dan sadece bir hadis rivayet etmiştir ve bununla müzdarip kalmıştır.”¹⁵⁶ derken Tirmizî (ö. 279/892) ve İbn Huzeyme (ö. 311/924) ise sahabe olmadığını söylemişlerdir.¹⁵⁷ Bunun yanı sıra İbn Hibbân sahabê olduğunu söylerken¹⁵⁸ İbn Abdilberr (ö. 463/1071) de “sahabe olmadığını ve bu sebeple rivayetin müzdarip olduğunu vurgulamıştır.”¹⁵⁹ İbnü’l-Esîr (ö. 630/1233) ise “onun sahabê olmadığını ve bu sebeple bahsettiğimiz rivayetin muzdarip olduğunu söylemiştir.”¹⁶⁰ Zehebî, “onun

¹⁵³ Nâsiruddîn Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdîsi’s-sahiha ve şey’ün min fikhîhâ ve fevâ’idihâ* (Riyad: Mektebetü’l-Maarif, ts.), 7/1099.

¹⁵⁴ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 148.

¹⁵⁵ Dârimî, Rû’ya, 12; rivayetin farklı versiyonları için bk. Tirmizî, Tefsiru’l-Kur’an,38; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 27/171

¹⁵⁶ İbn Hacer el-’Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahâbe*, 4/280.

¹⁵⁷ Tirmizî, Tefsiru’l-Kur’an,38.

¹⁵⁸ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 3/255.

¹⁵⁹ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. ‘Abdillâh b. Muhammed İbn ‘Abdülber en-Nemerî, *el-’İstî’âb fî Ma’rifeti’l-’Ashâb*, thk. ‘Alî Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru’l-Cil, 1413), 2/838.

¹⁶⁰ Ebû’l-Hasen ‘Alî b. Ebî’l-Kerem Muhammed el-Cezerî İbnü’l-Esîr, *Usdu’l-Ğâbe fî Ma’rifeti’s-Sahâbe*, thk. ‘Alî Muhammed Mu’avvîd, ‘Âdil Ahmed ‘Abdulmevcûd (b.y.: Dâru’l-Kutubi’l-’İlmiyye, 1415), 3/470.

sahabîliğinin tartışmalı olduğunu vurgulamıştır.”¹⁶¹ İbn Hacer (852/1449) ise “onun hakkında sahabe olduğu söylenilir” ifadesini kullanarak kesin bir hüküm vermemiştir.¹⁶² Beyhakî (ö. 458/1066) rivayete genel anlamda ihtiyat çerçevesinde yanaşmıştır. Abdurrahman b. Aiş’ rivayetinin muzdarip olduğunu aktarmıştır. Hatta ona benzer gelen bütün tariklerin zayıf olduğunu yalnızca Tirmîzi’nin zikrettiği rivayet için en iyi isnad ifadesini kullanmıştır.¹⁶³ Aynı şekilde İbnü’l-Cevzi bu rivayetin muzdarip olduğunu zikretmiştir.¹⁶⁴ Hüseyin Selîm Esed, ravilerin durumlarının sika olduğunu belirtmiş fakat Abdurrahman b. Aiş’in sahabê olduğu tespit edilirse, rivayetin sahih olacağını bildirmiştir.¹⁶⁵

Rivayet, İbn Abbas ve Abdurrahman b. Aiş senediyle aktarılmıştır. Rivayeti İbn Abbas’tan nakleden Abdurrahman b. Zeyid’in, İbn Abbas’tan hadis dinlemediği bilinmektedir. Diğer yandan, Abdurrahman b. Aiş’in sahabîliği konusundaki şüpheler, rivayetin zayıf olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır. Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde geçen bu rivayetler için Şuayb Arnavut, zayıf hükmünü vermiş ve yukarıda belirtilen muzdarip durumlara dikkat çekmiştir. Buna karşılık Elbâni, Tirmîzi’de geçen rivayet için sahih hükmü vermiştir. Tirmîzi’nin naklettiği ilgili rivayette, Abdurrahman b. Aiş sahabê ravisi olarak yer almamaktadır.¹⁶⁶ Bu durumlar göz önünde bulundurulduğunda, rivayet hakkında net bir tercih veya kesin bir görüş bildirmek mümkün olmamaktadır. Zira, hem rivayetin senedinde yer alan ravilerle ilgili çelişkili değerlendirmeler hem de farklı alimlerin bu rivayete dair birbirine zıt hükümleri, kesin bir yargıya varılmasını güçleştirmektedir. Fakat rivayetin Tirmîzi’nin eseri dışında Abdurrahman b. Aiş nedeniyle tenkitlere maruz kaldığı yukarıda zikrettiğimiz bilgilerden görülmektedir. Tüm bu tenkitler göz önünde bulundurularak rivayetin zayıf olduğu düşünülmüştür.

¹⁶¹ Zehebî, *el-Kâşif*, 1/632.

¹⁶² İbn Hacer el-‘Askalânî, *Takrîbu’t-Tehzîb*, 343.

¹⁶³ Beyhakî, *el-Esmâ’ ve’s-Sifât*, 2/72.

¹⁶⁴ Ebü’l-Ferec Cemâlüddîn ‘Abdurrahmân b. ‘Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü’l-Cevzî, *el-‘İlelu’l-Mutenâhiye fi’l-Ehâdîsi’l-Vâhiye*, thk. İrşâdu’l-Hakki’l-Eserî (Faysalabad: ‘İdâretu’l-‘Ulûmi’l-‘Eseriyye, 1401), 1/20.

¹⁶⁵ Dârimî, *Rü’ya*, 12

¹⁶⁶ Tirmîzî, *Tefsiru’l-Kur’an*, 38.

رَأَيْتُ أَبِي أَشْرَبَ اللَّبَنَ حَتَّى حَرَجَ الرَّيُّ مِنْ أَظْفِيرِي، فَأَعْطَيْتُ فَضْلِي عُمَرَ، فَأَوْلَتْ ذَلِكَ بِالْعَلَمِ

17. “Ben uyurken (bir kap) süt (getirildi, ondan içtim;) öyle ki serinliğinin (doygunluğunun) tırnaklarımdan çıktığını hissettim. Sonra kalanını Ömer’e verdim. Bu durumu Ömer ilim olarak tabir etti”¹⁶⁷

Rivayet, çeşitli hadis kaynaklarında yer almakta olup, bazı küçük lafız farklılıklarıyla birlikte *Sahîh-i Buhârî*’de de zikredilmiştir.¹⁶⁸ Rivayet sahih sayılmıştır.

لِي مَعَ اللَّهِ وَقْتُ لَا يَسْعُنِي فِيهِ مَلَكٌ مُقَرَّبٌ وَلَا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ

18. “Benim Allah ile birlikte olduğum öyle bir an var ki, ne bir mukarreb melek ne de bir mürsel nebi (gönderilmiş peygamber) -o vakitte- yanıma girebilir.”¹⁶⁹

Öncelikle belirtmelidir ki, söz konusu rivayet muteber hadis kaynaklarında yer almamaktadır. Ancak halk dilinde hadis diye meşhur olan rivayetleri toplayan Sehâvî,¹⁷⁰ ve Aclunî¹⁷¹ eserlerinde zikretmişlerdir. Rivayetin sıhhatine dair herhangi bir değerlendirmede bulunmamışlar, aynı şekilde bir isnad zinciri de zikretmemişlerdir. Bununla birlikte, Tirmizî’nin *eş-Şemâilü’n-Nebeviye* adlı eserinde¹⁷² İbn Râhuye’nin *Müsned’inde*¹⁷³ yer verdiği bir rivayet bu manaya yakındır. Rivayetlerin metinlerinin belirgin şekilde farklılık göstermesi ve her ikisine de dair sahih bir isnadın bulunmaması, bu rivayetlerin güçsüz yönlerindedir. Benzer

¹⁶⁷ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 107.

¹⁶⁸ Buhârî, Ta’bir,16. Müslim, Fezâilü’s-Sahâbe,16; Tirmizî, Rûya, 9; Ahmet b. Hanbel, Müsned, 10/109.

¹⁶⁹ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 108; bu rivayet hakkında Aliyyu’l Kâri Mukarrer meleğin Hz. Cebrail olduğunu gönderilmiş peygamberinde Hz. İbrahim olduğunu yorumlamıştır bk. ‘Aclunî, *Keşfu’l-Hafâ*, 2/173.

¹⁷⁰ Ebû’l-Hayr Muhammed b. ‘Abdurrahmân b. Muhammed Şemsuddîn es-Sehâvî, *el-Makâsidü’l-Hasene fî Beyâni Keşrin min el-Ehâdîsi’l-Muştehire ‘alâ’l-Elsine*, thk. Muhammed ‘Osmân el-Haşî (Beyrut: y.y., 1405), 4/357.

¹⁷¹ Aclunî, *Keşfu’l-Hafâ*, 173/2.

¹⁷² Ebû ‘Îsâ Muhammed b. ‘Îsâ et-Tirmizî, *eş-Şemâ’ilü’l-Muhammediyye*, thk. Seyyid b. ‘Abbâs el-Celîmî (Beyrut: y.y., 1993), 192.

¹⁷³ Taramalarımıza rağmen İbn Rahuye’nin *Müsned’inde* bu rivayet tespit edilememiştir. Aynı şekilde *Mekâsidü’l-hesene* muhakkiki de bu rivayeti ilgili yerde göremediklerini dipnotta belirtmiştir. Sehâvî, *el-Makâsid*, 4/357.

lafızlara sahip bir başka rivayet hakkında Aliyyü'l-Kârî (ö. 1014/1605), *el-Mevzû'âtu's-suğrâ* adlı eserinde “Bazı sûfilerin zikrettiği bir rivayettir, hadis değildir” ifadesini kullanmıştır.¹⁷⁴

İsnadının bulunmamasından dolayı, bu rivayet hadis otoriteleri tarafından sahih kabul edilmemiş ve asılsız sayılmıştır.

1.8. “Alem ve İnsanlık Hakikatin Sureti Üzeredir” Fash

أَيُّ كَانَ رَبُّنَا قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ الْخَلْقَ؟ قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: كَانَ فِي عَمَاءٍ، مَا فَوْقَهُ هَوَاءٌ وَلَا تَحْتَهُ هَوَاءٌ

19. “Allah mahlukatını yaratmadan önce nerede idi? Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: ”*Altında ve üstünde hava bulunmayan, ‘amâda idi.*”¹⁷⁵

Rivayet sonuna *وَحَلَّقَ عَرْشَهُ عَلَى الْمَاءِ* ilavesiyle birlikte Tirmizî (279/892) aşağıda metnini ve tarikini zikredeceğimiz şekilde yer vermiştir.

Ebû Rezîn (r.a)’den rivâyete göre o şöyle demiştir: Ey Allah’ın Rasûlü dedim. Allah mahlukatını yaratmadan önce nerede idi. Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: ”*Altında ve üstünde hava bulunmayan, bizce meçhul ve karanlık bir yerdedi. Arşını su üzerinde yaratmıştı.*”¹⁷⁶

Rivayetin ravilerinden Vekî b. Hudus hakkında cerh ta’dil kaynaklarında tenkitler bulunmaktadır. Nitekim onun hakkında Zehebî (748/1348) “Onu bilmiyorum”¹⁷⁷, İbn Hacer (852/1449) ise “makbul” ifadelerini kullanmışlardır.¹⁷⁸ Rivayet hakkında Şuayb Arnavut Veki b. Hudus sebebiyle isnadının zayıf olduğunu

¹⁷⁴ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzû'âtu's-suğra*, 151; Çelik, “El-Fükûk İsimli Eseri Çerçevesinde Sadreddin Konevî'nin Hadis Kullanımı”, 86.

¹⁷⁵ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 118.

¹⁷⁶ Tirmizî, *Tefsiru'l-Kur'an*, 12. Tirmizî, bu hadisi ‘hasen sahih’ olarak değerlendirmiştir. Rivayetin diğer versiyonları için bk. Ahmed b. Hanbel Müsned 108/26; İbn Mace, *Mukaddime*, 13; Tayalisi, *Müsned*, 318/2. Rivayet, metin açısından kaynaklarda herhangi bir farklılık göstermemekte ve râvileri genel olarak aynı şekilde aktarılmaktadır. Râvilerin büyük çoğunluğu kaynaklarda sika olarak nitelendirilmiş olmasına rağmen Vekî b. Hudus nedeniyle rivayet muhakkikler tarafından zayıf kabul edilmiştir. Ayrıca, rivayetin sahih bir şahidine muteber hadis kaynaklarında rastlanmamıştır.

¹⁷⁷ Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, 4/330.

¹⁷⁸ İbn Hacer el-‘Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, 581; bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 26/100. 2-ci dipnot

söylemiş¹⁷⁹ Elbânî de rivayetin “zayıf” olduğuna dikkat çekmiştir.¹⁸⁰ Aynı şekilde Musa Hâdi, rivayete zayıf hükmünü vermiştir.¹⁸¹

Tüm bu değerlendirmeler dikkatte alınarak rivayet zayıf olarak düşünülmüştür.

أَوَّلُ مَا خَلَقَ اللَّهُ الْعَقْلُ

20. “Allah’ın ilk yarattığı şey akıldır.”¹⁸²

Rivayet muteber hadis kaynaklarında zikredilmemiştir. Fakat Sehâvî’nin (902/1497) *Mekâsîd* isimli eserinde aynı şekilde zikredilmiştir.¹⁸³

Rivayet genel olarak mevzuat kaynaklarında zikrolunmuştur. Nitekim Sâgânî (650/1252) rivayetin mevzu olduğunu bildirmiştir.¹⁸⁴ Sehâvî bir değerlendirme yapmamış fakat eserin muhakkiki mevzu olduğu kaydını not etmiştir.¹⁸⁵ Aclunî rivayeti zikrederek Sağani’nin rivayet hakkındaki mevzu görüşüne yer vermiştir.¹⁸⁶ Benzer şekilde, Süyûtî de rivayetin münker tarîklerini nakletmiş ve rivayetin mevzû olduğuna dair çeşitli görüşlere yer vermiştir.¹⁸⁷ İbn Teymiye bu rivayetin mevzu olduğunun hadis ehli tarafından ittifakla kabul edildiğini bildirmiştir.¹⁸⁸ Daha önce yapılmış bir çalışmada rivayetin asılsız olduğu aktarılmıştır.¹⁸⁹

Kaynaklardan toplanan bilgiler çerçevesinde rivayetin mevzu olduğu akla gelmektedir.

¹⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 26/108; İbn Mâce, Mukaddime, 13.

¹⁸⁰ Tirmizî, Tefsiru’l-Kur’an, 12.

¹⁸¹ Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen.*, ed. Musa Hadi (Riyad: Daru’l-Sadîk, ts.), Mukaddime, 13.

¹⁸² Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 118.

¹⁸³ Şemsuddîn es-Sehâvî, *el-Makâsîd*, 1/134.

¹⁸⁴ Muhammed b. Hasen es-Sâgânî, *Risâle fi’l-ehâdîsi’l-mevzû’a*, 35.

¹⁸⁵ Şemsuddîn es-Sehâvî, *el-Makâsîd*, 1/134.

¹⁸⁶ Aclunî, *Keşfu’l-Hafâ*, 98.

¹⁸⁷ es-Süyûtî, *el-Le’âli’l-masnû’a fi’l-ahbâri (ehâdîsi)’l-mevzû’a.*, 1/120.

¹⁸⁸ Ebû’l-‘Abbâs Takiyyüddîn Ahmed b. ‘Abdilhalîm b. Mecciddîn ‘Abdisselâm el-Harrânî İbn Teymiyye, *Mecmû’u’l-Fetâvâ - İbn Teymiyye*, thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım (Medine: y.y., 1416), 1/120.

¹⁸⁹ Muhittin Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, 344.

أَنَا نُقْطَةُ بَاءِ بِسْمِ اللَّهِ، أَنَا جَنْبُ اللَّهِ الَّذِي فَرَطْتُمْ فِيهِ، وَأَنَا الْقَلَمُ، وَأَنَا اللَّوْحُ الْمَحْفُوظُ، وَأَنَا الْعَرْشُ، وَأَنَا

الْكُرْسِيُّ، وَأَنَا السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ، وَالْأَرْضُونَ

21. “Ben, bismillahinin ba’sının noktasyım, ben Allah’ın takdir edemediyiniz bir yanuyım, ben kalemim, ben levh-i mahfuzum, ben kürsiyim, ben yedi gökler ve yerlerim.”¹⁹⁰

Rivayet hadis kaynaklarında zikredilmemiş ve bir isnadı bulunamamıştır. Tefsir kaynaklarından *Ruhu’l-beyan*’da¹⁹¹ lafız değişikliği olmadan zikredilmiştir. İsnadının tespit edilememesi sebebiyle asılsız olarak değerlendirilmiştir.

1.9. Muhammedî Hakikatin Halifeliği Fash

خُصِّصْتُ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَخَوَاتِيمِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ

22. “Bana Kitab’ın Fatıha’sı ve Bakara’nın sonları sadece bana verilmiştir.”¹⁹²

Rivayete küçük değişikliklerle Taberânî yer vermiştir.¹⁹³ Ravilerinin sika olduğu görülmüş, fakat Ubeydullah b. Ebî Humejd hakkında cerh ta’dil kaynaklarında tenkitler yapılmıştır. Nitekim Buhârî, onun hakkında “münkerü’l hadis”¹⁹⁴ demiş Ukaylî *Duafâ*’da zikretmiş,¹⁹⁵ İbn Hacer de “metruku’l-hadis”¹⁹⁶ ifadelerini kullanmışlardır. Heysemî Ubeydullah b. Humejd hakkında tenkitleri zikretmiştir.¹⁹⁷ Rivayete küçük farklılıklarla Hâkim eserinde yer vermiştir. Zehebî rivayet hakkında isnadının sahih olduğunu bildirirse de¹⁹⁸ İbnu’l-Mulakkin rivayetin ravisi Ubeydullah b. Ebî Hamid hakkında Ahmed b. Hanbel’den “Onun hadisi terk

¹⁹⁰ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 118.

¹⁹¹ İsmâil Hakkî b. Mustafâ el-İstânbûlî el-Hanefî el-Halvetî İsmâ’il Hakkı Bursevî, *Rûhu’l-Beyân* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.), 10/103.

¹⁹² Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 127.

¹⁹³ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebir - et-Taberânî*, 20/220.

¹⁹⁴ Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. İsmâ’il b. İbrâhîm el-Buhârî el-Buhârî, *et-Târihu’l-Kebîr*, thk. Heyet (Haydarabad: Dâiratü’l-Me’ârifî’l-Osmâniyye, ts.), c. 6,519.

¹⁹⁵ Ukaylî, *ed-Du’afâ’l-Kebîr*, 3/126.

¹⁹⁶ İbn Hacer el-‘Askalânî, *Takrîbu’t-Tehzîb*, 370.

¹⁹⁷ Heysemî, *Mecma’u’z-zevâid*, 1/170.

¹⁹⁸ Hâkim, *el-Mustedrek âle’s-Sahihayn*, 1/757.

edilir” ifadesine yer vermiştir. Eserin muhakkiki Abdullah Hamed rivayetin Taberânî'nin *el-Mu'cemu'l-Kebîr* isimli eserinde¹⁹⁹ geçen rivayetin mana lafız olarak birbirine yakın olması sebebiyle rivayet hasen olabilir.” demiştir.²⁰⁰

Mevcut veriler sonucunda rivayet zayıf olarak değerlendirilmiştir. Bu sonuca varılmasının temel nedenleri, senette yer alan Ubeydullah b. Ebi Humeyd hakkındaki ciddi tenkitler ve güvenilirlik açısından ortaya koyulan olumsuz görüşlerdir. Nitekim muhakkik Elbânî de (1914/1999) rivayete zayıf hükmünü vermiştir.²⁰¹

الدُّنْيَا سِجْنُ الْمُؤْمِنِ وَجَنَّةُ الْكَافِرِ

23. *Dünya mü'minin hapisanesi, kafirin ise cennettir.*²⁰²

Rivayet hadis kaynaklarının ekserisinde aynı lafızlarla zikrolunmuştur. Rivayet hakkında Şuayb Arnavut sahih hükmü vermiş Müslim'in şartlarına uygun olduğunu bildirmiştir. Rivayet sahih olarak değerlendirilmiştir.²⁰³

الْقَدْرُ رَوْضَةٌ مِّنْ رِّيَاضِ الْجَنَّةِ لِلْمُؤْمِنِ، أَوْ حُفْرَةٌ مِّنْ حُفْرِ النَّيِّرَانِ

24. *Kabir mü'min için cennet bahçelerinden bir bahçe veya cehennem çukurlarından bir çukurdur.*²⁰⁴

Rivayet hadis kaynaklarından Tirmîzi'nin *el-Câmi'u's-sahîh* ve Teberânî'nin *el-Mu'cemu'l-evsat*'ında zikredilmiştir.²⁰⁵ Tirmizî rivayet hakkında “bu hadis gariptir. Yalnız bu isnadıyla bilmekteyiz” demiştir. Teberânî, “Bu rivayet Evzâi'den rivayet olunmadı yalnız Eyyub b. Suveyd'den rivayet olundu ve bununla ferd oldu.” demiştir. Tirmizî'de geçen rivayetin Ubeydullah b. Velid haricinde tüm ravilerinin cerh ta'dil durumu “sika” olarak görülmüştür. Darekutnî, Ubeydullah b. Velid'i

¹⁹⁹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 20/220.

²⁰⁰ İbnü'l-Mülakkın, “*Muhtasaru İstidrâki'l-Hâfiz ez-Zehebî*, 1/485.

²⁰¹ Elbânî *silsiletü'l-ehadis daifa*, 349/6.

²⁰² Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 129.

²⁰³ Müslim, *Zühd ve Rakâik*,53; İbn Mâce, 2009, *Zühd*, 3; Tirmîzi, *Zühd*, 12; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 15/23

²⁰⁴ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 129.

²⁰⁵ Tirmizî, *Sıfâtü'l-Kıyâme*, 25; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, 8/273.

“zayıf” ve “metruk” ravileri topladığı eserinde zikretmiş²⁰⁶ Zehebî onun hakkında “zayıf” olduğunu bildirmiş,²⁰⁷ aynı şekilde İbn Hacer de “zayıf” hükmünü vermiştir.²⁰⁸ Sehâvî bu rivayeti Tirmizî ve Teberâni tarafından Ebu Said el Hudrî ve Ebu Hüreyre yoluyla merfu olarak nakledildiğini vurgulamış ve her ikisinin isnadı zayıftır hükmünü vermiştir.²⁰⁹ Aynı şekilde Aclûnî rivayetin zayıf olduğunu bildirmiştir.²¹⁰ Genel tenkitler çerçevesinde rivayetimiz zayıf olarak değerlendirilmiştir.

مَنْ مَاتَ فَقَدْ قَامَتْ قِيَامَتُهُ

25. Kim ölürse onun kıyameti gerçekleşir.²¹¹

Rivayet muteber hadis kaynaklarında geçmemektedir. Herhangi bir isnadı bulunmamıştır. Irâki rivayeti İbn Ebi Dünya'nın Enes'ten merfu olarak tahriç ettiğini ve isnadın zayıf olduğunu bildirmiştir.²¹² Zeylaî “rivayetin garib olduğunu fakat *Sahihâyn'da* geçen²¹³ rivayet sebebiyle manasının sahih olduğunu bildirmiştir.”²¹⁴ Sehâvî ve Aclûnî rivayet hakkında değerlendirme yapmamışlardır.²¹⁵ Fettenî rivayeti zikretmiş “İbn Ebu Dünya'nın “zayıf” olduğunu bu sözün Fâzıl b. İyâz'ın sözü olduğunu bildirmiştir.”²¹⁶

Yapılan tenkitler doğrultusunda, söz konusu rivayetin zayıf olduğu kanaatine varılmıştır. Ayrıca rivayetin isnadına dair güvenilir bir senede ulaşılamamıştır. Nitekim muhakkik Elbânî (1914/1999) de bu rivayeti zayıf olarak değerlendirmiştir.²¹⁷

²⁰⁶ Dârekutnî, *ed-Du'afâ' ve'l-Metrûkîn*, 2/161.

²⁰⁷ Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, 2/150.

²⁰⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, 375.

²⁰⁹ Şemsuddîn es-Sehâvî, *el-Makâsid*, 484.

²¹⁰ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, 2/90.

²¹¹ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 129.

²¹² Abdîrahmân el-İrâkî, “*el-Muğnî*”, 1403.

²¹³ Müslim, *Fiten*, 27.

²¹⁴ Ebû Muhammed Cemâl ed-dîn 'Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed ez-Zeyle'î ez-Zeyle'î 'Cemâl ed-dîn, *Tahrîcu'l-Ehâdis ve'l-Âsâri'l-Vâki'ati fî Tefsîri'l-Keşşâf li'z-Zemahşerî*, thk. 'Abdullâh b. 'Abdurrahman es-S'ad (Riyad: Dâru İbn Huzeyme, 1414), 1/437.

²¹⁵ Şemsuddîn es-Sehâvî, *el-Makâsid*, 671; Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, 2/279.

²¹⁶ Fettenî, *Tezkiratu'l-Mevdû'ât*, 215.

²¹⁷ Elbânî *silsiletü'l ehadisü'zaiifa*, 309/3.

مَنْ أَرَادَ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى مَيِّتٍ يَمْشِي عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ، فَلْيَنْظُرْ إِلَى أَبِي بَكْرٍ

26. “Kim yeryüzünde yürüyen bir ölü’ye bakmak isterse Ebu Bekir’e baksın.”²¹⁸

Rivayet Teberâni’nin (360/971) *el-Mu‘cemu’l-‘evsat* isimli eserinde şöyle zikrolunmuştur; “Kim ateşten kurtulmuş birine bakmak isterse Ebu Bekir’e baksın.”²¹⁹

Teberâni rivayetin sonuna şöyle bir not düşmüştür; “Bu rivayeti Muaviye b. İshak’tan Salih b. Musa dışında kimse rivayet etmemiştir.” Heysemî, Salih b. Musa’nın zayıf olduğuna hükmetmiştir. İbn Asakir (571/1176) “bu rivayetin “zayıf” olduğunu ve isnadında birden çok meçhul ravinin olduğunu bildirmiştir.” Hâkim isnad hakkında sahih hükmü vermesine rağmen Zehebî (748/1348) isnadın Salih b. Musa sebebiyle zayıf olduğunu bildirmiştir. Salih b. Musa hakkında Buhârî “münkeru’l-hadis”²²⁰ Zehebî “zayıf”,²²¹ İbn Hacer de “metruk” hükmünü vermiştir.²²² Rivayet zayıf olarak düşünülmüştür.

مُوتُوا قَبْلَ أَنْ تَمُوتُوا

27. “Ölmeden önce ölüünüz.”²²³

Rivayet hadis kaynaklarında yer almamaktadır. Fakat rivayet tefsir, teracim ve tarih kaynaklarında zikredilmiştir.²²⁴ Rivayet hakkında İbn Hacer “sabit” değildir lafzını kullanmıştır.²²⁵ Aynı şekilde Aliyyu’l-Kârî İbn Hacer’in görüşünü aktararak rivayetin sufilerin sözü olduğunu bildirmiştir.²²⁶ Hem Sehâvi hem de Aclûnî rivayet

²¹⁸ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 129.

²¹⁹ Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-‘evsat*, 9/149.

²²⁰ Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. İsmâ‘îl b. İbrâhîm el-Buhârî el-Buhârî, *et-Târîhu’l-‘Evsat*, thk. Mahmûd İbrahim Zâyed (Kahire: y.y., 1397), 2/199.

²²¹ Zehebî, *Mizânu’l-İ’tidâl fî Nakdi’r-Ricâl*, 2/302.

²²² İbn Hacer el-‘Askalânî, *Takrîbu’t-Tehzîb*, 274.

²²³ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 129.

²²⁴ İsmâ‘îl Hakkı Bursevî, *Rûhu’l-Beyân*, 1/73; Ebu Zeyd Velîyyüddin Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldûn, *Tarîhu İbn Haldun Kitabü’l-İber ve Divanü’l-Mubtede’ ve’l-Haber* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.), 7/587.

²²⁵ İbn Hacer el-Askalani, *İmtiâz bi-el-arbaîn el-mütebâyin et-samâ’*, ve *yeliha, es’ilat min hat-ı eş-Şeyh el-‘Askalânî* (Beyrut/Lübnan: Dâru’l-Kutubi’l-ilmîyye, ts.), 98.

²²⁶ Ebû’l-Hasen Nûrüddîn ‘Alî b. Sultân Muhammed ‘Ali el-Kârî, *el-Esrâru’l-Merfû’ati fî’l-Ahbâri’l-Mevdû’ati el-Ma’rûf bi’l-Mevdû’ati’l-Kubrâ*, thk. Muhammed es-Sabbâğ (Beyrut: y.y., ts.), 363.

hakkında İbn Hacer ve Aliyyu'l-Kâri'nin görüşlerini aktarmış, rivayetin anlam değeri hakkında bilgi vermişlerdir.²²⁷

Bu değerlendirmeler sonucu isnad zayıf olarak görülmüştür. Nitekim muhakkik Hüseyin Esed isnadın zayıf olduğunu bildirmiştir.²²⁸

1.10. Ruhun İnsanlık Alemindeki Mertebeleri Faslı

إِنَّ رُوحَ الْفُؤْدِ نَفَتْ فِي رُوعِي أَنَّهُ لَنْ تَمُوتَ نَفْسٌ حَتَّى تَسْتَكْمِلَ رِزْقَهَا

28. “*Ruhu'l-Kudüs*,²²⁹ bana şu gerçeği aşıladı: Bir kişi, rızıkına tas tamam ulaşmadıkça asla ölmeyecektir.”²³⁰

Dâvud-i Dâvûd-i Kayserî (ö. 751/1350) bu rivayeti zikretmeden önce “sahih hadiste geçtiği gibi” lafzını not etmiştir. Öncelikle rivayet, lafız farklılıkları ile kaynaklarda zikrolunmuştur.²³¹ Fakat metin benzerliği açısından aynı lafızlarla Kudâi *Müsnedü's-Şihâb*'da zikretmiştir.²³² Rivayetin ravilerinin cerh ta'dil durumu sika olarak görülmüştür fakat Zübeyd el-Yâmi kendi hocasının ismini zikretmemiş ve bu sebeple İbn Hacer tarafından inkıta olduğu tespit edilmiştir.²³³ Hâkim, rivayeti küçük lafız farklılıklarıyla zikretmiş, aynı şekilde Beyhâki (458/1066) rivayeti tahriç etmiştir.²³⁴ Hâkim sahih ve Müslim'in şartlarına uygun olduğunu bildirmiştir. Zehebî muvafık olduğunu belirtmiştir.²³⁵ Fakat ravi Muhammed b. Müslim'in cerh'ta'dil kaynaklarında “saduk” ve tedlis yaptığı görülmüştür.²³⁶ Aynı şekilde Abdulmecid b.

²²⁷ Şemsuddîn es-Sehâvî, *el-Makâsid*, 682; 'Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, 2/291.

²²⁸ Ebû Ya'lâ et-Temîmî el-Mevsilî, *el-Müsned*, 8/302.

²²⁹ Zikredilen ruhu'l kudüs kavramından kasıt Cebrail olduğu kaynaklarda zikredilmiştir. bk. el-Huseyn b. Mes'ûd b. Muhammed b. el-Ferrâ' Ebû Muhammed el-Beğavî, *Şerhu's-Sunne*, thk. Şu'ayb el-'Arna'ût, Muhammed Zuheyr eş-Şâvîş (Dımaşk; Beyrut: el-Mektebi'l-İslâmî, 1403), 14/204.

²³⁰ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 137-138.

²³¹ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. 'Alî el-Hüsrevcirdî el-Beyhakî, *es-Sunenu'l-Kubrâ*, thk. Muhammed 'Abdulkâdir 'Atâ (Beyrut: y.y., 1424), 5/435.

²³² Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme b. Ca'fer el-Kudâi, *Müsnedü's-Şihâb*, ed. Hamdî Abdülmeccîd es-Selefi (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1986), 2/185.

²³³ İbn Hacer el-Askalani, *ell-Metâlibü'l-Âliye*, ed. İmam Muhammed b. Suud İslam Üniversitesi (Rîvayd: Daru'l-Âsime, ts.), 5/577.

²³⁴ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. el-Beyhakî, *es-Sunenu'l-Kubrâ*, thk. Muhammed 'Abdulkâdir 'Atâ (Beyrut: y.y., 1424), 5/435.

²³⁵ Hâkim, *el-Mustedrek âle's-Sahihayn*, 2/5.

²³⁶ İbn Hacer el-'Askânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, 506.

Abdülaziz kaynaklarda “saduk” olarak zikredilmiştir.²³⁷ Münâvî, rivayette inkıta olduğunu bildirmiş, inkıta olsa bile manasının sahih olduğu hükmüne varmıştır.²³⁸

Tüm bu değerlendirmeler sonucu rivayetimiz hasen olarak değerlendirilmiştir. Nitekim muhakkik Elbâni hasen hükmünü vermiştir.²³⁹

لَا يَسْغِي أَرْضِي وَلَا سَمَائِي، وَيَسْغِي قَلْبُ عَبْدِي الْمُؤْمِنِ التَّقِي النَّقِي

29. “Ne yer ne gök; sadece takva sahibi, temiz kalpli mü’min kulumun kalbi beni alır.”²⁴⁰

Dâvûd-i Kayserî rivayeti zikretmeden önce “sahih haberde geldiği gibi” kalıbını kullanmıştır. Rivayet mevzuat literatüründe karşımıza çıkmaktadır. Rivayet hakkında İbn Teymiyye (652/1254), ‘Bu İsrâliyyât kaynaklı bir rivayettir ve bilinen isnadı yoktur’²⁴¹ derken Zerkeşî, (794/1392) “bu rivayetin Rasulullah’a dayanan maruf bir isnadı yoktur.” demiş²⁴² Sehâvî rivayeti zikrettikten sonra “bir aslının olmadığını beyan etmiştir.”²⁴³ Yine aynı şekilde Suyûti (911/1505) “rivayetin aslının olmadığını bildirmiştir.”²⁴⁴ Fettehî rivayetin “merfu bir aslı olmadığını vurgulamış ve hulul inancına dair her şeyin küfür olduğunu bildirmiştir.”²⁴⁵ Aclûnî rivayetin mevzu olduğuna hükmetmiştir.²⁴⁶

Yapılan incelemeler sonucu hadis otoriteleri tarafından mevzu olarak yorumlandığı görülmüştür.

قَلْبُ الْمُؤْمِنِ عَرْشُ اللَّهِ

30. Müminin kalbi Allah’ın arşıdır.²⁴⁷

Rivayet hadis kaynaklarında geçmemektedir ve herhangi bir isnadı bulunamamıştır.²⁴⁸ Rivayet hakkında Sağâni (650/1252) mevzu hükmünü

²³⁷ İbn Hacer el-‘Askalânî, *Takrîbu’t-Tehzîb*, 361.

²³⁸ Münâvî, *Keşfu’l-Menâhic ve’t-Tenâkîh fî Tahrîci Ehâdîsi’l-Mesâbîh*, 4/414.

²³⁹ Elbâni, *es-Sahîha*, 6/865-867

²⁴⁰ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 142

²⁴¹ İbn Teymiyye, *Mecmû’u’l-Fetâvâ - İbn Teymiyye*, 18/122.

²⁴² Zerkeşî, *et-Tezkire fî’l-Ehâdîsi’l-Muştehira*

²⁴³ Şemsuddîn es-Şehâvî, *el-Makâsid*, 455/4.

²⁴⁴ es-Süyûtî eş-Şâfiî, *ed-Dürerü’l-müntesire fi’l-ehâdîsi’l-muştehire*, ed. Muhammed b. Lutfî es-Sabbâğ (Riyad: Camiatü’l-Melik Suud, 1431), 175.

²⁴⁵ Fettehî, *Tezkiratu’l-Mevdû’ât*, 30.

²⁴⁶ Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ’*, 2/100.

²⁴⁷ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 139.

²⁴⁸ İsmâ‘il Hakkı Bursevî, *Rûhu’l-Beyân*, 3/133.

vermiştir.²⁴⁹ Aclûnî rivayete eserinde senetsiz yer vermiş mevzu olduğunu zikretmiştir.²⁵⁰ Daha Önce yapılmış bir çalışma da rivayeti mevzu olarak değerlendirmiş ve sufilere ait bir söz olduğunu bildirmiştir.²⁵¹

Bu değerlendirmeler sonucunda rivayetin mevzu olduğu görülmüştür.

1.11. Ruhun Yüce Hakk'a Dönüşü Fash

كُنْتُ نَبِيًّا وَأَدُمُ بَيْنَ الْمَاءِ وَالطِّينِ

31. *Adam su ile çamur arasında olduğunda ben peygamberdim.*²⁵²

Halk dilinde hadis diye meşhur olan rivayetleri değerlendiren kitaplarda geçmektedir. Nitekim rivayet hakkında Zerkeşi²⁵³, Sehâvî,²⁵⁴ Süyûtî²⁵⁵, Fettenî,²⁵⁶ Aliyyü'l-Kâri,²⁵⁷ Aclûnî²⁵⁸ “bu lafzın aslı yoktur veya bu lafzı bir yerde görmedik” anlamında ifadeler kullanmışlardır. Rivayet hakkında muhakkik Elbânî mevzu hükmünü vermiştir.²⁵⁹ Senedine ulaşamayan bu rivayet, hadis araştırmalarında çoğunlukla asılsız olarak nitelendirilmiştir. Nitekim daha önce yapılmış bir çalışmada da söz konusu haber asılsız rivayetler arasında yer almıştır.²⁶⁰

²⁴⁹ Muhammed b. Hasen es-Sâgânî, *Risâle fi 'l-ehâdîsi 'l-mevzû 'a*, 50.

²⁵⁰ Aclûnî, *Keşfu 'l-Hafâ*, 2/100.

²⁵¹ Muhittin Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, 531.

²⁵² Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi 'l-hikem*, 143.

²⁵³ Zerkeşi, *et-Tezkire fi 'l-'Ehâdîsi 'l-Muştehira*, 72.

²⁵⁴ Şemsuddîn es-Sehâvî, *el-Makâsid*, 524.

²⁵⁵ es-Süyûtî eş-Şâfiî, *ed-Dürerü 'l-müntesire fi 'l-ehâdîsi 'l-muştehire*, 163.

²⁵⁶ Fettenî, *Tezkiratu 'l-Mevdû 'ât*, 986.

²⁵⁷ Ebü'l-Hasen Nürüddîn 'Ali b. Sultân Muhammed 'Ali el-Kârî, *el-Masnû ' fi M'arifeti 'l-Hadîsi 'l-Mevdû ' (el-Mevdû 'âtu 's-Suğrâ)*, thk. 'Abdulfettâh Ebû Ğudde (Beirut: y.y., 1398), 142.

²⁵⁸ 'Aclûnî, *Keşfu 'l-Hafâ*, 2/132.

²⁵⁹ Elbânî, *Silsiletül zaiifa ve 'l mevdua*, 1/437

²⁶⁰ Muhittin Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, 307.

1.12. Değerlendirme

Aşağıda sunulan tabloda, mukaddime de geçen rivayetlerin kaynakları ve sıhhat durumlarına ilişkin değerlendirmelere yer verilmiştir.

<i>Mukaddime Bölümünde Yer Alan Rivayetler</i>												
<i>Rivayet</i>	<i>Rivayetin geçtiği kaynaklar</i>											<i>Hükmü</i>
	<i>Buhârî</i>	<i>Müslim</i>	<i>Tirmizî</i>	<i>Nesâî</i>	<i>Ebü Davûd</i>	<i>İbn Mâce</i>	<i>İmam Malik</i>	<i>Ahmet b. Hâmbel</i>	<i>Dârimî</i>	<i>Diğer hadis kaynakları</i>	<i>Tefsir ve tarih kaynakları</i>	
<i>Allah vardı, ondan başka bir şey yoktu.</i>	✓									✓		<i>Sahih</i>
<i>Şayet siz bir iple (en aşağı yer tabakasına)...</i>			✓					✓		✓		<i>Zayıf</i>
<i>O'na karşı kamil ihlas sahibi olmak...</i>										✓	✓	<i>Asılsız</i>
<i>Azabı çok şiddetliyen, rahmeti dostlarını kuşatmış olan..</i>										✓	✓	<i>Asılsız</i>

Gaybının ilminde kendine has kıldığıın...								✓		✓		Zayıf
Gaybının ilminde kendine has kıldığıın...								✓		✓		Zayıf
Mümin Cennet'te çocuk sahibi olmak isterse...			✓			✓			✓			Sahih
Vehmedilenin ortadan kaldırılmasıyla..										✓	✓	Asılsız
Allah vardı O'ndan başka bir şey yoktu...	✓											Sahih
Allah'ın yarattığı ilk şey benim nurumdur...										✓		Mevzu
(Hz. Peygamber) Cibril'i (a.s) gördü...	✓	✓	✓					✓				Sahih
Müminin ferasetinden sakının.										✓		Zayıf
(Deccalın alında) "ke-fe-ra" yazılıdır...										✓		Sahih
Allah'ın sizin zamanınızın kokuları vardır..										✓		Zayıf
Rahmanın nefesini Yemen tarafından alıyorum.			✓							✓		Sahih

<i>Rabbimi En güzel surette gördüm...</i>										✓		<i>Zayıf</i>
<i>Ben uyurken bir kap süt getirildi...</i>			✓	✓						✓		<i>Sahih</i>
<i>Benim Allah ile birlikte olduğu öyle bir vakit varki...</i>			✓								✓	<i>Asılsız</i>
<i>Allah mahlukatını yaratmadan neredeydi?...</i>										✓		<i>Zayıf</i>
<i>Allah'ın yarattığı ilk şey akıldır.</i>										✓	✓	<i>Mevzu</i>
<i>Ben, bismillahinin ba'sının noktasıyım...</i>										✓		<i>Asılsız</i>
<i>Bana Kitab'ın Fatiha'sı ve Bakara'nın son ayetleri...</i>								✓			✓	<i>Zayıf</i>
<i>Dünya Mü'minin hapisanesidir..</i>			✓							✓		<i>Sahih</i>
<i>Kabir mü'min için cennet bahçelerinden...</i>										✓		<i>Zayıf</i>
<i>Kim ölürse onun kiyameti gerçekleşir...</i>										✓		<i>Zayıf</i>

Kim yer yüzünde yürüyen ölü görmek...										✓		Zayıf
Ölmeden önce ölinüz.										✓		Zayıf
Ruhu'l-Kudüs bana şu gerçeği aşıladı...			✓	✓						✓		Hasen
Ne yer beni alır ne gök...										✓		Mevzu
Mü 'minin kalbi Allah'ın arşudur...										✓		Mevzu
Adem su ile çamur arasında iken...										✓	✓	Asılsız

Dâvûd-i Kayserî'nin *Şerhu Fusûsü'l-Hikem* adlı eserinin mukaddime kısmında yapılan analizine göre, toplam 31 rivayet tespit edilmiştir. Bu rivayetlerden 3'ü doğrudan Hz. Ali'ye isnat edilmekte olup, Dâvûd-i Kayserî bu rivayetleri aktarmadan önce söz konusu ifadelerin Hz. Ali'ye ait olduğunu vurgulamıştır. Tespit edilen rivayetler, içerikleri, kaynakları ve ravilerinin güvenilirlik düzeyleri esas alınarak hadis ilmi kriterleri çerçevesinde sıhhat yönünden değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sonucunda 8 rivayet sahih olarak kabul edilmiştir. Sahih rivayetlerden 2'si müttefekun aleyhtir, yani hem Buhârî hem de Müslim tarafından ortaklaşa rivayet edilmiştir. Ayrıca iki rivayet yalnızca Buhârî'de, iki rivayet ise sadece Müslim'de yer almaktadır. Bunlara ek olarak, bir rivayet Tirmizî ve İbn Mâce'de kaydedilmiştir. Bununla birlikte, Kayserî'nin "sahih haberde gelmiştir" ifadesiyle aktardığı bir rivayet ise, mevzu olarak görülmüştür

İKİNCİ BÖLÜM

ŞERH KISMINDA YER ALAN RİVAYETLERİN TAHRİÇ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde, şerh kısmında zikredilen rivayetler tespit edilerek incelenecektir. Öncelikle, rivayetler hakkında mütekaddim ve müteahhir alimlerin görüşlerine yer verilecektir. Ulemanın herhangi bir görüş bildirmediği rivayetler için ise cerh ve ta'dil kaynakları kullanılacaktır. Bu kaynaklar aracılığıyla, ilgili rivayetler hakkında genel bir değerlendirme yapılacak ve rivayetin hükmü hakkında görüş bildirilecektir.

Şerh kısmında toplam 141 rivayet tespit edilmiş ve detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu rivayetler, kitapta yer aldıkları sayfa numaralarına göre sıralı bir biçimde sunulmuştur. İncelemede, rivayetlerin yalnızca Türkçe metinlerine yer verilmiş olup, bazı bölümlerde metinler arasındaki lafız farklılıkları özellikle vurgulanmıştır. Bu yaklaşım, rivayetlerin anlam ve içerik bakımından karşılaştırılmasına olanak sağlamıştır.

2.1. Mukaddime

أَلْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى كُلِّ حَالٍ

1. “Her hâl için Allah’a hamdolsun.”²⁶¹

Rivayet hadis kaynakların da genel olarak şu şekilde zikredilmiştir; “Her hâl için Allah’a hamdolsun.”²⁶²

Tirmizî, Ebû Dâvûd, Ahmed b. Hanbel’de geçen rivayetler de ravilerinin durumu “Sika” olarak görülmüştür. Rivayet bazı senetleri için tenkitler

²⁶¹ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 291.

²⁶² Tirmizî, Edep, 3; Ebû Dâvûd, Edep, 99; İbn Mâce, Edep, 55; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/276; 2/287; 38/538; 38/560; 39/273; Dârimî, Diyet, 21.

bulunmaktadır.²⁶³ rivayetimiz genel olarak sahih olarak görülmüştür. Nitekim hem Şuayb Arnavut hem de Elbâni rivayetin sahih olduğunu bildirmişlerdir.²⁶⁴

Tüm değerlendirmeler rivayetin sahih olduğunu düşündürmektedir.

أَيِّن كَانَ رَبُّنَا قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ الْخَلْقَ؟ فَقَالَ: كَانَ فِي عَمَاءٍ، مَا فَوْقَهُ هَوَاءٌ وَلَا تَحْتَهُ هَوَاءٌ.

2. Allah mahlukatını yaratmadan önce nerede idi.? Rasulullah şöyle buyurdu: “*Altında ve üstünde hava bulunmayan, Âmâ’da idi.*”²⁶⁵

Rivayet hadis kaynaklarında şu şekilde; “*Altında ve üstünde hava bulunmayan, Âmâ’dadır. Arşını su üzerinde yaratmıştı.*”²⁶⁶ zikredilmiştir Rivayet mukaddime bölümünde ele alınmış ve zayıf olarak görülmüştür.²⁶⁷

لِي مَعَ اللَّهِ وَقْتُ لَا يَسْعُنِي فِيهِ مَلَكٌ مُقَرَّبٌ وَلَا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ

3. “*Benim Allah ile birlikte olduğum öyle bir an var ki, ne bir mukarrer melek ne de bir mürsel nebi (gönderilmiş peygamber) -o vakitte- yanıma girebilir.*”²⁶⁸

Rivayet mukaddime bölümünde ele alınmış ve asılsız olarak değerlendirilmiştir.²⁶⁹

قَالَ، صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: سَلْمَانُ مِنَّا

²⁶³ İbn Mâce ve Dârimî’de geçen bazı rivayetler hakkında tenkitler bulunmaktadır. Bu rivayetlerin râvilerinden Muhammed b. Sâbit hakkında cerh ve ta’dil kaynaklarında eleştiriler yer almıştır. Nitekim İbn Ebû Hâtim (ö. 327/938) onun hakkında “onu bilmiyorum” ifadesini kullanmış, Zehebî (ö. 748/1348) “bilinmiyor” demiş, İbn Hacer ise onu meçhul râvî olarak değerlendirmiştir. bk. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dil*, 7/216; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu’t-Tehzîb*, 471. Diğer bir râvî olan Mûsâ b. Ubeyde hakkında ise İbn Ebû Hâtim “münkerü’l-hadîs” nitelemesini yapmış; Beyhakî, onun ehl-i hadîs nezdinde zayıf biri olduğunu ifade etmiştir. Zehebî de benzer şekilde onun zayıf olduğunu belirtmiştir. İbn Mâce’de zikredilen ilgili rivayet hakkında çeşitli tenkitler aktarılmış; Ebû Bekir el-Bûsîrî (ö. 840/1436), Mûsâ b. Ubeyde’nin zayıf, onun hocası Muhammed b. Sâbit’in ise meçhul olduğunu belirtmiştir; bk. Beyhakî, *es-Sunenu’l-Kubrâ*, 2/541; *el-Esmâ’ ve’s-Sifât*, 2/292; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dil*, 8/102; Bûsîrî, *Misbâhu’z-Zucâce fî Zevâ’idi İbni Mâce*, 4/131.

²⁶⁴ Ebû Dâvûd, Edep, 99; Tirmizî, Edep, 3.

²⁶⁵ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 295.

²⁶⁶ Tirmizî, Tefsiru’l-Kur’an,12; İbn Mâce, Sünne,13; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 26/108.

²⁶⁷ bk .s. 34

²⁶⁸ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 298; bu rivayet hakkında Aliyyu’l Kâri, mukarrer meleşin Hz. Cebrail olduğunu, ‘Gönderilmiş Peygamber’in de Hz. İbrahim olduğunu söylemiştir. bk. ‘Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ’*, 2/173.

²⁶⁹ bk. s. 33

4. Resulullah (s.a.v) şöyle buyurdu; “*Selman bizdendir.*”²⁷⁰

Rivayet hadis kaynaklarında şu şekilde geçmektedir. “*Handek, ahzab savaşı sırasında kazıldı ve Mağazic’e ulaşıncaya kadar devam etti. Böylece her on arşın için kırk arşın kesti. Muhacirler Selman’a ihtiyaç duyarak Selman bizdendir dedi. Sonrasında Ensar söyledi. Selman bizdendir. Rasulallah şöyle buyurdu; Selmân bizden, Ehl-i beytimizdendir.*”²⁷¹

Rivayetin ravilerinden Kesir b. Abdullah hakkında Ebû Hâtim “zaifu’l-hadis” “leyse bi’l-kuvve”²⁷² derken Dârekutnî (ö. 385/995) “zaifu’l- hadis”²⁷³ ifadesini aktarmıştır. Heysemî onunda içinde olduğu isnatta değerlendirme yaparken “zaifu’l-hadis” yorumunu yapmıştır.²⁷⁴ İbn Adiy (ö. 365/976) Yahya b. Main’den naklen “onun hadisi hiçbir şey değil onun hadisi yazılmaz gibi cerh ifadelerini aktarmıştır.”²⁷⁵ Nitekim Zehebi rivayet hakkında isnadının zayıf olduğu hükmüne varmıştır.²⁷⁶ Aynı şekilde İbnu’l Mülakkın (ö. 804/1401) isnadının zayıf olduğunu bildirmiştir.²⁷⁷ Aclûni rivayetin isnadının zayıf olduğunu söylemiştir.²⁷⁸

Hadis uleması tarafından zayıf olarak değerlendirilmiştir.

لَمْ تَبْقَ بَعْدِي مِنَ النَّبُوَّةِ إِلَّا الْمُبَشِّرَاتُ. فَقَالُوا: وَمَا الْمُبَشِّرَاتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: الرُّؤْيَا الصَّالِحَةُ يَرَاهَا الْمُؤْمِنُ

5. “*Benden sonra müjdeleyiciler dışında peygamberlik yoktur. Oradikiler’ müjdeleyici nedir ya Rasulallah? diye sordular Rasulallah dedi; Mü’min gördüğü salih rüyadır’* buyurdu.”²⁷⁹

Rivayet, Ahmed b. Hanbel’in (ö. 241/855) *el-Müsned* adlı eserinde şu şekilde nakledilmiştir:

²⁷⁰ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 307.

²⁷¹ Hâkim, *el-Mustedrek âle’s-Sahihayn*, 3/691.

²⁷² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dil*, 7/104.

²⁷³ Ebü’l-Hasen ‘Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *el-Mu’telif ve’l-Muhtelif*, thk. Muvaffak b. ‘Abdullâh (Beyrut: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1406), 1 /327.

²⁷⁴ Heysemî, *Mecma’u’z-zevâid*, 1/266.

²⁷⁵ Ebû Ahmed ‘Abdullâh b. ‘Adiy el-Curcânî İbn ‘Adiy, *el-Kâmil fî Du’afâ’i’r-Ricâl*, thk. ‘Âdil Ahmed ‘Abdulmevcûd, ‘Alî Muhammed Mu’avvid (Beyrut: el-Kutubu’l-İlmiyye, 1418), 7/187.

²⁷⁶ Hâkim, *el-Mustedrek âle’s-Sahihayn*, 3/91.

²⁷⁷ İbnü’l-Mülakkın, *Muhtasarü İstidrâki’l-Hâfiz ez-Zehebi ‘alâ Müstedreki Ebî ‘Abdillâh el-Hâkim*, 5/2313.

²⁷⁸ Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ’*, 1/460.

²⁷⁹ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 308.

“Benim zamanımdan sonra müjdeleyiciler dışında bir peygamberlik yoktur.” Bunun üzerine sahabiler, “Ey Allah’ın Resûlü, müjdeleyiciler kimlerdir?” diye sordular. Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Güzel rüyalar ya da sâlih rüyalar.”²⁸⁰ Bu rivayet, muteber hadis kaynaklarında sahih ve güvenilir bir senedle yer almaktadır. Ayrıca, lafız benzerliği açısından rivayetin Müslim’in *el-Câmi’u’s-Sahîh* adlı eserinde de geçtiği tespit edilmiştir.²⁸¹

إِنَّ رُوحَ الْقُدُسِ نَفَثَ فِي رُوعِي أَنْ نَفْسًا لَنْ تَمُوتَ حَتَّى تَسْتَكْمِلَ رِزْقَهَا

6. “Ruhu’l-Kudüs, bana şu gerçeği aşladı: Bir kişi, rızıkına tas tamam ulaşmadıkça asla ölmeyecektir.”²⁸²

Rivayet mukaddime bölümünde ele alınmış hasen olarak değerlendirilmiştir.²⁸³

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فِي قَوْلِهِ لِأُمَّتِهِ: سَلُّوا لِي الْوَسِيلَةَ

7. “Allah’tan benim için vesile isteyin.”²⁸⁴

Rivayet muteber hadis kaynaklarında şu şekilde zikrolunmuştur; “Müezzini işittiğiniz vakit siz de onun dediğini deyin. Sonra bana salavât getirin. Çünkü her kim bana bir defa salavat getirirse, Allah ona o salâvat sebebiyle on defa salât eyler. Sonra Allah’dan benim için vesileyi isteyin. Zira vesile cennette bir makamdırki

²⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*’de bu rivayeti 39/13’te kaydetmiştir. Rivayet, farklı lafızlarla neredeyse tüm muteber hadis kaynaklarında yer almaktadır. İmam Müslim, bu rivayeti İbn Abbas’tan mevkuף olarak tahric etmiştir. Hâkim, rivayeti Atâ b. Yesâr tarikiyle zikretmiş; Zehebî ise bu rivayetin Müslim’in şartlarına uygun olduğunu belirtmiştir (bk. Hâkim, *el-Mustedrek âle’s-Sahîhayn*, 4/433). Tirmizî, bu rivayeti Enes b. Mâlik tarikiyle merfû olarak tahric etmiş ve hakkında “sahih garîb” ifadesini kullanmıştır. bk. Tirmizî, *Rüyâ*, 2. Muhakkik Elbânî, rivayete sahih hükmü vermiştir. Aynı rivayet, İbn Abbas tarikiyle *Sünen-i Ebû Dâvûd*’da da yer almakta olup muhakkik Arnavut bu rivayetin sahih olduğunu ifade etmiştir (bk. Ebû Dâvûd, *Salât*, 151). İbn Mâce ise Enes b. Mâlik tarikiyle rivayeti tahric etmiş; muhakkik Arnavut, bu rivayetin de sahih olduğunu belirtmiştir. Bk. İbn Mâce, *Ta’birü’r-rü’yâ*, 1.

²⁸¹ Hâkim, *el-Mustedrek âle’s-Sahîhayn*, 4/433; Tirmizî, *Rüyâ*, 2; Müslim, *Sahih*, 208,

²⁸² Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 314.

²⁸³ bk. s. 40

²⁸⁴ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 316.

Allah'ın kullarından yalnız bir tanesine lâyıktır. Umarımki; o bir kişi de ben olayım. İmdi her kim benim için vesileyi isterse ona şefaati vâcib olur"²⁸⁵

Rivayet Müslim'de geçmesi sebebiyle sahih olduğu akla gelmektedir.

بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ

8. “ Ben yüce ahlâkı tamamlamak için gönderildim ”²⁸⁶

Rivayet, hadis literatüründe farklı lafızlarla nakledilmiştir. Bazı kaynaklarda bu rivayet “صَالِحٌ” kelimesiyle yer almakta iken, Dâvûd-i Kayserî aynı rivayette “مَكَارِمٌ” lafzını tercih etmiştir. Öte yandan, Taberânî'nin eserinde rivayet “وَكَمَالِ مَحَاسِنِ” ibaresiyle birlikte zikredilmiştir. Ayrıca bazı tariklerde “حُسْنٌ” kelimesine de rastlanmaktadır.²⁸⁷

Taberânî, bu rivayeti Câbir b. Abdullah senediyle aktarmıştır. Ancak hadisi Ömer b. İbrâhîm'den yalnızca Yûsuf'un rivayet ettiği, onu da sadece Sâlih'in naklettiği ifade edilmektedir.²⁸⁸

Rivayetin isnadında yer alan râvîlerden İbrâhîm el-Karşî hakkında Heysemî, onun “zayıf” olduğunu belirtmiştir.²⁸⁹ Hâkim en-Nîsâbûrî rivayeti *el-Müstedrek* adlı eserinde nakletmiş ve Müslim'in şartlarına uygun olduğunu belirtmiştir. Zehebî de bu değerlendirmeye muvafakat etmiştir.²⁹⁰ Sehâvî de İbrâhîm el-Karşî'nin “zayıf” râvîlerden olduğunu ifade etmiş, ancak buna rağmen rivayetin “manasının sahih olduğunu” vurgulamıştır.²⁹¹ Aclûnî(ö. 1162/1749) de bu değerlendirmeye katılarak, mananın sahih olduğunu belirtmiştir.²⁹² Nitekim “Ben güzel ahlâkı tamamlamak için

²⁸⁵ Müslim, *Salât*, 11; Ebû Dâvûd, *Salât*, 36.

²⁸⁶ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 317.

²⁸⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbu'l-Musannef*, 6/324; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 14/513; Mâlik b. Enes, *Caamî*, 10, thk. Muhammed Mustafâ el-'A'zamî (Abu Dabi: Muessesetu Zâyid b Sultân, 1425), 5/1330; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Hüsrevcirdî el-Beyhakî, *es-Sunenu'l-Kubrâ*, thk. Muhammed 'Abdulkâdir 'Atâ (Beyrut: y.y., 1424), Bezzâr, *el-Bahru'z-Zehhâr*, 15/364; Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İsmâ'îl b. İbrâhîm el-Buhârî el-Buhârî, *el-'Edebu'l-Mufred*, thk. Semîr b. Emîn ez-Züheyri (Riyad: y.y., 1419), 143; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, 7/74.

²⁸⁸ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, 7/74.

²⁸⁹ Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid*, 8/188.

²⁹⁰ Hâkim, *el-Mustedrek*, 2/670

²⁹¹ Şemsuddîn es-Sehâvî, *el-Makâsid*, 1/570.

²⁹² Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, 1/211.

gönderildim”²⁹³ Rivayet, ilk dönem hadis kaynaklarında sahih olarak nakledilmiştir. Rivayet, Ebû Hüreyre senediyle Ahmed b. Hanbel’in (ö. 241/855) *el-Müsned* adlı eserinde de yer almaktadır. Bu rivayette geçen râvîlerin “cerh-ta’dil” durumları incelendiğinde, genel olarak “sika” olarak değerlendirildikleri görülmektedir.²⁹⁴

Modern hadis âlimlerinden Şuayb el-Arnâvût rivayetin isnadının “güçlü” olduğuna dikkat çekmiş, Nâsîruddin el-Elbânî ise rivayetin “sahih” olduğuna hükmetmiştir.²⁹⁵

Tüm değerlendirmeler rivayetin sahih olduğunu düşündürmektedir.

الْأَنْبِيَاءُ مَا وَرَّثُوا دِينَارًا وَلَا دِرْهَمًا، وَإِنَّمَا وَرَّثُوا الْعِلْمَ، فَمَنْ أَخَذَهُ أَخَذَ بِحِطِّهِ وَافِرٍ

9. “Peygamberler miras olarak dinar ve dirhem bırakmazlar; onlar ilim bırakırlar. Kim o ilmi elde ederse, büyük bir nasibe erişmiş olur.”²⁹⁶

Rivayet, hadis kaynaklarında özellikle sünen türü eserlerde yer almakta, uzun bir rivayetten alıntı olarak aktarılmakta ve çeşitli isnadları bulunmaktadır.²⁹⁷ Her ne kadar bu rivayet birçok hadis kaynağında yer alsada, isnad yönünden bazı zayıflıklar barındırdığı için genel itibarıyla zayıf kabul edilmiştir.²⁹⁸ Tirmizî, rivayetle ilgili değerlendirmesinde şu ifadelerle yer vermektedir: “Bu hadisi sadece Âsım b. Recâ b. Hayve’nin rivayetiyle bilmekteyiz. Bence bu hadisin senedi burada olduğu gibi muttasıl değildir. Mahmûd b. Hıdâş aynı senedle bu hadisi bize aktarmıştır.” Tirmizî ayrıca hadisin Âsım b. Recâ b. Hayve’den, Velîd b. Cemîl’den, Kesîr b. Kays’tan ve Ebû’d-Derdâ’dan da rivayet edildiğini, bu rivayetlerin Mahmûd b. Hıdâş’ın rivayetinden daha sahih olduğunu belirtmiştir. Bu noktada, Muhammed b. İsmâil el-Buhârî (ö. 256/870), “Bu rivayet daha sahihtir” ifadesini kullanmıştır.²⁹⁹ İbn Hacer el-Askalânî söz konusu rivayet hakkında yaptığı değerlendirmede, hadisin “şâhid” ve

²⁹³ Mâlik b. Enes b. Mâlik, Caamî,10; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/513; Hâkim, *el-Mustedrek âle’s-Sahihayn*, 2/670.

²⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 14/513

²⁹⁵ Nâsîruddin Elbânî, *es-Sahihah*, 1/112.

²⁹⁶ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 317.

²⁹⁷ İbn Mâce, *Sünne*,17; Ebû Dâvûd, *İlim*,1.

²⁹⁸ Muhakkik Arnâvût’un görüşleri için Bk.İbn Mâce, *Sünne*,17; Ebû Dâvûd, *İlim*,1.

²⁹⁹ Tirmizî, *İlim*,19.

“mütâbi” destekleriyle birlikte “hasen” seviyesine yükselebileceğini ifade etmektedir.³⁰⁰

Yaptığımız incelemeler neticesinde, rivayetin İbn Abbâs tarikiyle gelen bazı senetlerinin “sahih” veya “hasen” derecesine ulaşabildiği tespit edilmiştir. Ayrıca hadisin üç mütâbii ve on dört farklı şahidi bulunmaktadır. Şahitlerin yalnızca üçü “uydurma” rivayetler arasında yer almaktadır. Rivayetin hem “merfû” hem de “mevkûf” olarak şahitleri bulunmaktadır.³⁰¹ Bu bağlamda, Şuayb el-Arnâvût (ö. 2016), hadisin dipnotunda oldukça kapsamlı bir analiz sunmuş ve isnadının “zayıf” olmakla birlikte “hasen li-gayrihi” seviyesine ulaştığını belirtmiştir.³⁰²

Mevcut değerlendirmeler ve nakiller ışığında söz konusu rivayet “hasen li-gayrihi” olarak değerlendirilmiştir.

الدُّنْيَا مَرْزَعَةُ الْآخِرَةِ

10. “Dünya, âhiretin tarlasıdır”³⁰³

Rivayet klasik hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Sehâvî, bu rivayetin Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) *İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn* adlı eserinde geçtiğini belirtmiş; ancak sağlam bir isnadını bulamadığını ifade etmiştir. Bununla birlikte, manaca benzer başka rivayetleri zikretmiş; bazılarını senedsiz olarak nakletmiş, bazıları için ise “mevzu” olduğu kaydını düşmüştür.³⁰⁴ *İhyâ'*daki rivayetlerin tahricini yapan Zeynüddin el-İrâkî, söz konusu rivayet için “Rasulullah'a merfû olarak ulaşan herhangi bir isnad görmedim” demektedir. Ayrıca, “*Dünya, âhret için hazırlık yapanlar adına bir nimettir*” şeklinde benzer bir rivayet aktararak, bu rivayetin

³⁰⁰ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. 'Alî b. Muhammed el-'Askalânî İbn Hacer el-'Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahih el-Buhârî*, thk. Muhibbuddîn el-Hatîb (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379), 1/161.

³⁰¹ Hüseyin Akyüz, “Âlimler, Peygamberin Vârisleridir” İbaresinin Yer Aldığı Bir Hadisin Mutâbaat ve Şevâhit Açısından Değerlendirmesi”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/28 (Şubat 2013), 118-119.

³⁰² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 26/46.

³⁰³ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 318.

³⁰⁴ Şemsuddîn es-Sehâvî, *el-Makâsid*, 301.

isnadının “zayıf” olduğunu da belirtmiştir.³⁰⁵ Sâğânî (ö. 650/1252), rivayeti *Mevzuât* adlı eserinde kaydetmiş; benzer şekilde Fettenî, de hem Sehâvî'nin hem de Sâğânî'nin görüşlerine yer vererek rivayetin isnad bakımından sorunlu olduğunu aktarmıştır.³⁰⁶ Aliyyü'l-Kârî Sehâvî'nin değerlendirmesini naklettikten sonra, bu rivayetin “*Kim âhiret kazancını isterse onun kazancını artırırız*” (Şûrâ, 20) mealindeki âyete mana bakımından yakın olduğunu ve bu nedenle “manasının sahih olduğunu” belirtmiştir.³⁰⁷ Aclûnî, rivayet hakkında yapılan farklı yorumları özetlemiş; değerlendirilen görüşlerin çoğunlukla rivayetin sened açısından güvenilir olmadığını ortaya koyduğunu bildirmiştir.³⁰⁸

Tüm bu değerlendirmeler ışığında, rivayet metin ve sened açısından hadis kriterlerine uygun görülmemiş ve asılsız olduğu düşünülmüştür. Nitekim Daha Önce yapılmış bir çalışmada da söz konusu rivayeti “asılsız haberler” kategorisinde değerlendirilmiştir.³⁰⁹

اللَّهُمَّ ارْزُقْ أُمَّتِي، فَتَلَحُّفُوا بِالْوَارِثِينَ

11. “Allah’ım, beni ve ümmetimi rızıklandır ki, varislerin arassına katılsınlar.”³¹⁰

Rivayetin herhangi bir aslı tespit edilememiştir.

2.2. Âdem Kelimesinin Hikmeti

أَوَّلُ مَا خَلَقَ اللَّهُ نُورِي

12. “Allah’ın yarattığı ilk şey benim nurumdur”³¹¹

Rivayet mukaddime kısmında ele alınmış ve mevzu olduğu tespit edilmiştir.³¹²

³⁰⁵ Abdirrahmân el-İrâkî, “el-Muğnî ‘an hamli’l-esfâr fi’l-esfâr fî tahrîci mâ fi’l-lhyâ’i mine’l-ahbâr.”, 1304.

³⁰⁶ Fettenî, *Tezkiratu’l-Mevdû’ât*, 174.

³⁰⁷ Muhammed b. Hasen es-Sâgânî, *Risâle fi’l-ehâdîsi’l-mevzû’a*, 74.

³⁰⁸ ‘Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ’*, 1/412.

³⁰⁹ Muhittin Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, 237.

³¹⁰ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 321.

³¹¹ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 335.

مَنْ وَجَدَ حَيْرًا، فَلْيَحْمَدِ اللَّهَ. وَمَنْ وَجَدَ دُونَ ذَلِكَ، فَلَا يُلُومَنَّ إِلَّا نَفْسَهُ

13. “Kim hayır bulursa Allah’a hamdetsin! Hayırdan başka bir şey bulan ancak kendini kınasın!”³¹³

Rivayet Müslim’in *Sahih’inde* uzun bir rivayetin sonunda zikredilmiştir.³¹⁴ Rivayet sahih olarak değerlendirilmiştir.

كَمَا قَالَ، صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ

14. Resulullah(s.a.v)şöyle buyurdu; “Seni hakkıyla bilemedik.”³¹⁵

Bu ve benzeri birçok rivayet isnadı olmaksızın Rasulullah’a atfedilen sözler arasında yer almıştır.³¹⁶ Fakat bazı hadis uleması bazı rivayetleri açıklarken bu tür sözleri kullanmışlardır.³¹⁷ Daha çok tasavvufi kaynaklarda zikrolunan bu rivayet herhangi bir hadis kaynağında bulunamamıştır.

İsnadının mevcut olmaması sebebiyle, rivayet hakkında asılsız olduğu yönünde yaygın kanaatler ortaya konmuştur.

مَا عَبَدْنَاكَ حَقَّ عِبَادَتِكَ

15. “Sana hakkıyla ibadet edemedik.”³¹⁸

Rivayet, Beyhakî (ö. 458/1066) tarafından Abdullah b. Dînâr tarikiyle aktarılmıştır.³¹⁹ Ancak bu isnatta yer alan râvîlerden Abdülmelik b. Kudâme ve İshak b. Muhammed hakkında hadis otoriteleri tarafından çeşitli tenkitler yapılmıştır. Nitekim rivayetin yer aldığı eserin muhakkiki Muhtar Ahmed en-Nedvî, bu rivayetin

³¹² bk. s. 25

³¹³ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi 'l-hikem*, 337.

³¹⁴ Müslim, *Birr*,55. Hakim rivayetin Şeyhayn’ın şartlarına uygun olduğunu fakat sadece Müslim’in tahrîç ettiğini bildirmiştir. bk. Hâkim, *el-Mustedrek âle 's-Sahihayn*, 4/269.

³¹⁵ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi 'l-hikem*, 346.

³¹⁶ Muhammed Seyyit Balaban- Abdulhamid Çalışkan, “تحقيق رسالة في شرح سبحانك ما عرفناك حق معرفتك” (20 Temmuz 2023), 818.

³¹⁷ Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed Bedruddîn el-‘Aynî, *‘Umdetu 'l-Kâri Şerhu Sahihi 'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-‘Arabî, ts.), 23/198.

³¹⁸ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi 'l-hikem*, 346.

³¹⁹ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. ‘Alî el-Hüsrevcirdî el-Beyhakî, *Şu ‘abu 'l-Îmân*, thk. ‘Abdul‘aliyy ‘Abdulhamîd (Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1423), 1/324.

“zayıf” olduğunu belirtmiştir.³²⁰ Söz konusu rivayet, Câbir b. Abdullah tarikiyle Taberânî tarafından *el-Mu‘cemü’l-kebîr* adlı eserinde iki farklı yerde zikredilmiştir.³²¹ Heysemî her iki rivayet için “isnadda yer alan Urve b. Mervân hakkında “hadiste kuvvetli değildir” değerlendirmesinde bulunmuş”; buna karşın seneddeki diğer râvîlerin sıhhat durumunun “sahih” olduğu kanaatine varmıştır.³²² Ayrıca rivayetlerden birinde Urve b. Mervân hakkında “okuma yazma bilmiyordu” şeklindeki ifade sened hakkında şüpheye sebep olmaktadır.³²³ Rivayet, Selmân el-Fârisî ve İbn Ömer tarikiyle Hâkim en-Nîsâbûrî, tarafından da tahriç edilmiştir. Hâkim, İbn Ömer tarikiyle gelen rivayetin Buhârî’nin şartlarına, Selmân el-Fârisî tarikiyle gelen rivayetin ise Müslim’in şartlarına uygun olduğunu ifade etmiştir.³²⁴ Zehebî, Selmân tariki için bu değerlendirmeye katılmış; ancak İbn Ömer tariki hakkında “münker” ve “garîb” nitelendirmesinde bulunmuştur.³²⁵ Bununla birlikte, Selmân el-Fârisî tarikiyle gelen rivayetin râvîlerinden Müseyyib b. Züheyr hakkında cerh-ta’dil kaynaklarında herhangi bir bilgiye rastlanmamış; sadece Hâtib el-Bağdâdî (ö. 463/1071) tarafından *el-Muttefik ve’l-muteferrik*’de zikredilmiştir.³²⁶ Ayrıca, İbnü’l-Mülakkîn, İbn Ömer tariki üzerinden gelen rivayetteki Abdülmelik b. Kudâme’nin “zayıf” olduğunu belirtmiş ve bu rivayeti “münker” ve “garîb” olarak değerlendirmiştir.³²⁷

Tüm bu bilgiler ışığında, zikredilen tarîkler arasında sadece Selmân el-Fârisî tariki Müslim’in şartlarına uygun görülmeyle birlikte, bu isnadda yer alan bir râvî hakkında “meçhûlün leh” hükmü verilmiştir.

Diğer tariklerdeki zayıflıklar da dikkate alındığında, rivayet genel bütünlüğü itibarıyla hasen olduğu kanaati oluşmaktadır.

³²⁰ Beyhakî, *Şu‘abu’l-Îmân*, 1/324.

³²¹ Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-kebîr - et-Taberânî*, c. 2,184; Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-evsat*, 4/44.

³²² Heysemî, *Mecma‘u’z-zevâid*, 10/358.

³²³ Heysemî, *Mecma‘u’z-zevâid*, 1/52.

³²⁴ Hâkim, *el-Mustedrek âle’s-Sahihayn*, 3/93, 5/528.

³²⁵ Hâkim, *el-Mustedrek âle’s-Sahihayn*, 3/93, 5/528.

³²⁶ Ebû Bekr Ahmed b. ‘Alî b. Sâbit el-Bağdâdî Hatîb el-Bağdâdî, *el-Muttefik ve’l-Muteferrik*, thk. Muhammed SâdîK ‘Âydm el-Hâmîdî (Dımaşk: Dâru’l-Kâdirî, 1417), 3/1623.

³²⁷ İbnü’l-Mülakkîn, “Muhtasaru İstidrâki’l-Hâfiz ez-Zehabî ‘alâ Müstedreki Ebî ‘Abdillâh el-Hâkim.”, 3/1233.

وَقَالَ أَبُو بَكْرٍ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: الْعَجْزُ عَنِ إِدْرَاكِ الْإِدْرَاكِ إِدْرَاكٌ

16. Hz. Ebu Bekir şöyle buyurmuştur; “İdrak edemediğini idrak etmek bir idraktır.”³²⁸

Rivayet fıkıh ve tefsir kaynaklarında isnadsız bir şekilde zikredilmiştir.³²⁹ Bu sebeple asılsız olarak değerlendirilmiştir.

أَوَّلُ مَا خَلَقَ اللَّهُ نُورِي

17. “Allah’ın yarattığı ilk şey benim nurumdur.”³³⁰

Rivayet mukaddime bölümünde ele alınmış ve mevzu olarak değerlendirilmiştir.³³¹

نَحْنُ الْآخِرُونَ السَّابِقُونَ

18. “Biz önden gidenlerin sonuncularıyız.”³³²

Rivayet, muteber hadis kaynaklarında zikredilmiştir. Müttefekun aleyh’tir.³³³

الْحِكْمَةُ ضَالَّةُ الْمُؤْمِنِ

19. “Hikmet müminin kaybolan malıdır.”³³⁴

Rivayet hadis kaynaklarında “Değerli bilgiler mü’minin yitik malıdır onu nerede bulursa almaya daha hak sahibidir.”³³⁵ şeklinde zikredilmiştir. Bu rivayet

³²⁸ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 346.

³²⁹ Ebû ‘Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, 1420), 1/146; Tâcuddîn ‘Abdulvehhâb b. TaKıyyuddîn es-Subk..î Tâcuddîn es-Subk..î, *Tabakâtu’ş-Şâfi’iyyeti’l-Kubrâ*, thk. Mahmûd Muhammed et-Tenâhî, ‘Abulfettâh Muhammed el-Hulvî (b.y.: Hicru li’t-Tibâ’ati ve’n-Neşri ve’t-Tevzî’i, 1413), 9/45.

³³⁰ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 352.

³³¹ bk. s. 25

³³² Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 353.

³³³ Buhârî, Vudu’,68 Cum’a,1; Müslim, Cum’a,21; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 13/136; Mâlik b. Enes, Mukaddime,21

³³⁴ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 357.

³³⁵ Tirmizî, İlim,19; İbn Mâce, 2009, Zühd,15; İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbu’l-Musannef fi’l-Ehâdis ve’l-‘Âsar*, 7/240.

hakkında Tirmizî (ö. 279/892), “Bu hadis garib olup sadece bu şekliyle bilinmektedir. İbrâhim b. Fazl el-Medenî el-Mahzûmî, hadis konusunda hafızası yönünden zayıf kabul edilmiştir” değerlendirmesini yapmıştır.³³⁶ Tirmizî'nin isnadında yer alan râvîlerden Muhammed b. Amr hakkında Nesâî (ö. 303/915)³³⁷ ve Zehebî³³⁸ “lâ be'se bih” ifadesini kullanırken, İbn Hacer el-Askalânî onu “sâdûk” olarak nitelendirmiştir.³³⁹ İbrâhim b. Fazl'ı ise Ukaylî “*ed-Du'afâ*” adlı eserinde kaydederken,³⁴⁰ Beyhakî (ö. 458/1066) “leyse bi'l-kuvve”³⁴¹ ifadesini zikretmiş, Bûsîrî (ö. 840/1436)³⁴² ve Zehebî onun “zayıf” olduğunu ifade etmişlerdir.³⁴³ İbn Hacer de “metrûk” olduğunu aktarmıştır.³⁴⁴

Sehâvî, rivayeti “*el-Makâsîdü'l-hasene*” adlı eserinde zikretmiş; ancak rivayetlerin tarîkleri hakkında bilgi vermekle yetinmiş, herhangi bir sıhhat değerlendirmesinde bulunmamıştır.³⁴⁵ Aliyyü'l-Kârî (ö. 1014/1605), “*Her kör satıcının bir kör alıcısı vardır*” şeklinde bir sözü aktararak bunun bazı sûflerin sözü olduğunu belirtmiş ve bu minvalde bahse konu rivayeti de değerlendirmiştir.³⁴⁶ İbnü'l-Cevzî, rivayetin sahih olmadığını ifade etmiş; özellikle İbrâhim b. Fazl'ın hadis ilminde muteber bir konuma sahip olmadığını vurgulamıştır.³⁴⁷ Aclûnî (ö. 1162/1749) ise rivayetin tarîklerini zikretmiş; ancak herhangi bir sıhhat hükmü bildirmemiştir.³⁴⁸

³³⁶ Tirmizî, *İlim*, 19

³³⁷ Ebû 'Abdurrahmân Ahmed b. Şu'ayb el-Horâsânî en-Nesâî, *Meşyehatu'n-Nesâî = Tesmiyetu's-Şuyûh*, thk. eş-Şerîf Hâtîm b. 'Ârif el-'Avnî (Mekke: y.y., 1423), 98.

³³⁸ Zehebî, *el-Kâşif*, 2/206.

³³⁹ İbn Hacer el-'Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, 498.

³⁴⁰ Ukaylî, *ed-Du'afâ'l-Kebîr*, 1/60.

³⁴¹ Beyhakî, *es-Sunenu'l-Kubrâ*, 3/518.

³⁴² Ebu'l-'Abbâs Şihâb ed-Dîn Ahmed b. Ebî Bekr b. İsmail b. Selîm b. Kâymâz b. 'Osmân el-Bûsîrî el-Kenânî eş-Şâfi'î el-Bûsîrî, *Misbâhu'z-Zucâce fî Zevâidi İbni Mâce*, thk. Muhammed el-MunteKâ el-Kişnâvî (Beyrut: Dâru'l-'Arabiyye, 1403), 3/103.

³⁴³ Zehebî, *el-Kâşif fî Ma'rifeti men lehû Rivâyetun fî'l-Kutubi's-Sitte*, 1/220.

³⁴⁴ İbn Hacer el-'Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, 92.

³⁴⁵ Şemsuddîn es-Sehâvî, *el-Makâsid*, 310.

³⁴⁶ 'Ali el-Kârî, *el-Masnû' fî M'arifeti'l-Hadîsi'l-Mevdû' (el-Mevdû'âtu's-Suğrâ)*, 284.

³⁴⁷ İbnü'l-Cevzî, *el-İlelu'l-Mutenâhiye fî'l-Ehâdîsi'l-Vâhiye*, 1/88.

³⁴⁸ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ'*, 1/363.

Bu değerlendirmeler neticesinde, söz konusu rivayetin zayıf olduğu düşünülmektedir. Nitekim, muasır muhakkiklerden Şuayb el-Arnaût ve Nasîruddin el-Elbânî de rivayete zayıf hükmü vermişlerdir.³⁴⁹

وَكَانَ حُلْمُهُ الْقُرْآنَ

20. “Onun ahlakı Kur’an’dır.”³⁵⁰

Dâvûd-i Kayserî’nin (ö. 751/1350) eserinde zikrettiği rivayet Rasulullah’ın (s) ahlakına dair Hz. Aişe’ye sorulan meşhur sorunun cevabı olarak muteber kaynaklarda zikredilmektedir.³⁵¹ Sahih bir rivayettir.

إِنَّ الرَّحْمَةَ مِائَةٌ جُزْءٍ، جُزْءٌ مِنْهَا لِأَهْلِ الدُّنْيَا، وَتِسْعَةٌ وَتِسْعُونَ لِأَهْلِ الْآخِرَةِ

21. Dâvûd-i Kayserî’nin “sahih haberde gelmiştir” ifadesine yer vererek zikrettiği rivayet şöyledir; *Rahmet yüz kısımdır. Onun bir kısmı dünya ehline, doksan dokuzu ise ahiret ehline aittir.*³⁵²

Rivayet Buhârî’nin *Sahih*’inde şu lafızlarla geçmektedir: *Allahü Taâlâ rahmetini yüz parça yaptı da doksandokuz parçasını kendi yanında tuttu, bir parçasını yeryüzüne indirdi. İşte bu bir parça rahmet sebebiyle bütün mahlûklar birbirine acırlar (sevişirler). Hattâ kısırak (yavrusunu emzirirken) dokunur korkusuyla bir ayağının tırnağını yukarı kaldırır*”.³⁵³

Rivayet, muteber hadis kaynaklarında zikredilmiştir. Müttefekun aleyh’tir.

إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ

22. “Allah Âdemi kendi süreti üzerine yarattı.”³⁵⁴

Rivayet muteber hadis kaynaklarında geçmektedir.³⁵⁵ Müttefekun aleyh’tir.

³⁴⁹ Tirmizî, İlim,19; İbn Mâce, 2009, Zühhd,15

³⁵⁰ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 362.

³⁵¹ Müslim, Misafirîn,139; İbn Mâce, 2009, Ahkam,14; Ebû Dâvûd, Kiyamü’l-Leyl,11; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, 42/183; Beyhakî, *es-Sunenu’l-kubrâ*, 1/244.

³⁵² Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 362.

³⁵³ Buhârî Edeb,19; rivayetin diğer tarikleri için bk. Müslim, Tevbe,17; Beyhakî, *Şu’abu’l-Îmân*, 13/351. Dârimî, Rikaâk, 60.

³⁵⁴ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 363.

لَوْ لَمْ تَذُنُّبُوا، لَذَهَبَ اللَّهُ بِكُمْ، وَخَلَقَ خَلْقًا يُذُنُّونَ، فَيَسْتَغْفِرُونَ، فَيَغْفِرُ لَهُمْ

23. “Eğer siz günah işlemeseydiniz sizi alıp başka bir topluluk yaratırdık.”
Onlar Allah’a istiğfar ederler, o da kendilerini affederdi.³⁵⁶

Dâvûd-i Kayserî (ö. 751), ilgili rivayeti zikretmeden önce “Kudsî hadiste geldiği gibi” ifadesini kullanmıştır.

Rivayet, Müslim b. Haccâc (206/261) tarafından *el-Câmi ‘u’s-Sahîh* adlı eserinde Ebû Eyyûb el-Ensârî tarikiyle rivayet edilmiştir. Rivayetler arasında küçük lafız farklılıkları bulunsa da, mana açısından aralarında fark bulunmamaktadır; tümü aynı anlamı taşımaktadır.³⁵⁷ İlâveten, söz konusu rivayet diğer hadis kaynaklarında da nakledilmektedir.³⁵⁸

Rivayet sahih olarak değerlendirilmiştir.

لَوْ لَمْ تَذُنُّبُوا، لَحَشِيْتُ عَلَيْكُمْ مَا هُوَ أَشَدُّ مِنَ الذَّنْبِ: أَلَا وَهُوَ الْعُجْبُ، الْعُجْبُ، الْعُجْبُ

24. “Eğer bir günah işlememiş olsaydınız, sizin için gınahtan daha kötü bir şeyden korkardım. Dikkat edin o kendini beğenmektir o kendini beğenmektir o kendini beğenmektir.”³⁵⁹

Rivayet hemen aynı lafızlarla el-Bezzâr tarafından *el-Müsned* adlı eserinde nakledilmiştir. Bezzâr, bu rivayet hakkında “Selâm dışında bu rivayeti Sâbit ve Enes’ten rivayet edeni bilmiyoruz” şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.³⁶⁰ Rivayetin râvilerinden Selâm b. el-İsbehânî hakkında cerh-ta’dil kaynaklarında çeşitli tenkitler yer almaktadır. Buhârî onu, “münkerü’l-hadîs” olarak

³⁵⁵ Buhârî, İst’izan,1; Müslim, Kitabü’l-Cennet,28. Buhârî ve Müslim rivayeti Ebu Hüreyre tarikiyle rivayet etmişlerdir.

³⁵⁶ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi ‘l-hikem*, 372.

³⁵⁷ Müslim, Tevbe, 9, 10, 11.

³⁵⁸ Tirmizî, Davet,114; Tirmizî rivayet hakkında hasan garip ifadesi kullanmıştır. Muhakkik Elbânî rivayete sahih hükmü vermiştir. Muhakkik Şuayb Arnavut isnadın sahih olduğunu Müslim’in şartlarına uygun olduğunu belirtmiştir. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 38/498. Beyhakî, *Şu ‘abu ‘l-Îmân*, 9/309; Taberânî, *el-Mu ‘cemu ‘l-kebîr- et-Taberânî*, 4/156. Heysemî rivayet hakkında herhangi bir değerlendirme yapmamıştır.

³⁵⁹ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi ‘l-hikem*, 373.

³⁶⁰ Bezzâr, *el-Bahru ‘z-Zehhâr*, 13/326.

nitelendirmiş;³⁶¹ İbn Ebî Hâtim sadece “O, şeyhtir” demekle yetinmiştir.³⁶² İbn Hibbân (ö. 354/965) ise “ondan ihticâc etmek câiz değildir” değerlendirmesini yapmıştır.³⁶³ İbn Adiy “zaîfü’l-hadîs” olduğunu söylerken,³⁶⁴ Zehebî ise bu görüşleri toplayarak genel bir özet sunmuştur.³⁶⁵ Ukaylî, bu rivayetin farklı lafızlarla sahih bir senetle de rivayet edildiğini belirtmektedir. Bu görüş rivayetin başka yollarla desteklendiğini göstermektedir.³⁶⁶

İbnü’l-Kayserânî (ö. 507/1113), Selâm b. el-İsbehânî’nin, Abdurrahmân b. el-İsbehânî’nin kardeşi olduğunu iddia edenlerin yanıldığını ifade etmiş; aralarında bir bağ bulunmadığını, zira birinin “sâdûk”, diğerrinin hata yapan bir râvî olduğunu dile getirmiştir. İbnü’l-Kayserânî’ye göre, Selâm b. el-İsbehânî hüccet” değildir.³⁶⁷ Irâkî, Selâm hakkındaki bu farklı görüşleri aktardıktan sonra, Deylemî’nin (ö. 509/1115) bu rivayeti zayıf bir şekilde tahriç ettiğini kaydeder.³⁶⁸ Heysemî de Bezzâr’ın değerlendirmesini kendi eserinde zikretmiş,³⁶⁹ diğerr eserinde ise Bezzâr’dan rivayet edilmiştir “onun isnadı sağlamdır” ifadesini nakletmiştir.³⁷⁰

Bu tenkitler ve destekleyici rivayetler göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu rivayet hadis usulü açısından zayıf olmakla birlikte, destekleyici unsurlar sayesinde hasen mertebesinde kabul edilmiştir. Nitekim muasır muhakkiklerden Elbânî (ö. 1420) de bu rivayete hasen hükmü vermiştir.³⁷¹

بِمَ عَرَفْتَ رَبَّكَ؟ فَقَالَ: عَرَفْتُ كُلَّ شَيْءٍ بَرِّي

³⁶¹ Buhârî, *et-Târîhu’l-Kebîr*, 4/135.

³⁶² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, 4/257.

³⁶³ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Bustî İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine’l-Muhaddisîn*, thk. Hamdî ‘Abdulmecîd (Riyad: Dâru’s-Semî’î, 1420), 1/431.

³⁶⁴ İbn ‘Adiy, *el-Kâmil fî Du’afâ’i’r-Ricâl*, 4/316.

³⁶⁵ Zehebî, *Mizânu’l-İ’tidâl fî Nakdi’r-Ricâl*, 2/180.

³⁶⁶ Ukaylî, *ed-Du’afâu’l-Kebîr*, 2/159.

³⁶⁷ Ebü’l-Fadl Muhammed b. Tâhir b. ‘Alî b. Ahmed el-Makdisî İbnü’l-Kayserânî, *Tezkiretu’l-Huffâz =Etrâfu Ehâdîsi Kitâbi’l-Mecrûhîn l’ibni Hibbân*, thk. Hamdî ‘Abdulmecîd es-Selefî (Riyad: y.y., 1415), 265.

³⁶⁸ Zeynuddîn el-‘Irâkî, *Tahrîcu Ehâdîsi’l-İhyâ*, 1286.

³⁶⁹ Heysemî, *Keşfu’l-’Estâr ‘an Zevâidi’l-Bezzâr*, 4/244.

³⁷⁰ Heysemî, *Mecma’u’z-zevâid*, 10/269.

³⁷¹ Nasırüddin El-Elbânî, *Sahihü’l-Camii’s-Sagir ve Ziyedetihî* (el-Mektebu’l-İslâmî, ts.), 2/938.

25. “Rabbini ne ile bildin?” diye soruldu : “*Ben, herşeyi rabbim ile bildim.*”³⁷²

Rivayet hadis kaynaklarında zikredilmemiştir. Ebû Nuaym el-İsfahâni Ahmed b. Yunus’tan Rabbinin kim olduğunu nasıl bildin kısmını aktarılmıştır.³⁷³ İbn Hacer Yunus hakkında o, münker rivayetlerde bulunmuştur, fakat onun tüm rivayetleri tamamen terk edilmemiştir.³⁷⁴

Yapılan incelemeler sonucu rivayetin mevzu olduğu akla gelmektedir.

مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ

26. “*Nefsini bilen rabbini bilir.*”³⁷⁵

Rivayet klasik hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Ebü’l-Muzaffer İbn es-Sem’ânî (426/489), İmam Nevevî (631/676) ve Sehâvî bu hadisin güvenilirliğine şüpheyle yaklaşmışlardır. Rivayet genellikle Yahyâ b. Mu’âz er-Râzî (ö. 258) adına nakledilmektedir. İmam Nevevî, “rivayetin sağlam olmadığını bildirmiştir.” Bu ifade, rivayetin sened veya metin açısından sıhhatli kabul edilmediğini göstermektedir. Bu doğrultuda, rivayet “cerh-ta’dil” açısından zayıf bir konumda değerlendirilmiştir.³⁷⁶ Daha önce yapılmış bir çalışmada da rivayet asılsız olarak değerlendirilmiştir.³⁷⁷ Rivayet asılsız olarak değerlendirilmiştir.

أَوَّلُ مَا خَلَقَ اللَّهُ الْعُقُلَ

27. “*Allah’ın yarattığı ilk şey akıldır.*”³⁷⁸

Rivayet önceki bölümde ele alınmış ve mevzu olarak değerlendirilmiştir.³⁷⁹

مَرَضْتُ فَلَمْ تَعُدَّنِي

³⁷² Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 650.

³⁷³ Ebu Nuaym el-İsfahâni, *Hilyetu’l-Evliyâ’ ve Tabakâtu’l-Asfiyâ’*, 7/52.

³⁷⁴ İbn Hacer el-‘Askalânî, *Lisânu’l-Mîzân*, 5/259.

³⁷⁵ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 388.

³⁷⁶ Şemsuddîn es-Sehâvî, *el-Makâsid*, 657.

³⁷⁷ Muhittin Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, 342.

³⁷⁸ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 390.

³⁷⁹ bk. s. 35

28. *Hastalandım beni ziyarete gelmedin.*³⁸⁰

Rivayet muteber hadis kaynaklarında zikredilmiştir ve sahih olarak değerlendirilmiştir.³⁸¹

كَانَ اللَّهُ وَلَمْ يَكُنْ مَعَهُ شَيْءٌ

29. “Allah vardı ve ondan başka hiçbir şey yoktu.”³⁸²

Rivayet mukaddime bölümünde ele alınmış Rivayet sahih olarak değerlendirilmiştir.³⁸³

أَوَّلُ مَا خَلَقَ اللَّهُ نُورِي

30. “Allah’ın yarattığı ilk şey benim nurumdur.”³⁸⁴

Rivayet mukaddime bölümünde ele alınmış ve asılsız olarak değerlendirilmiştir.³⁸⁵

أَعْدَىٰ عَدُوِّكَ نَفْسُكَ الَّتِي بَيْنَ جَنْبَيْكَ

31. “Senin en kötü düşmanın, iki yanın arasında nefsidir.”³⁸⁶

Rivayeti, aynı lafızlarla Beyhâkî (384/458) İbn Abbâs’tan rivayet etmiştir.³⁸⁷ Ancak rivayetin râvîlerinden Muhammed b. Abdurrahman hakkında cerh-ta’dil kaynaklarında ciddi tenkitler yer almaktadır. İbn Adiy, onun güvenilir râvîlerden asılsız haberler rivayet ettiğini belirtmiştir.³⁸⁸ Dârekutnî (306/385, bu râvîyi “metruk” olarak nitelendirirken,³⁸⁹ Ebû Nu’aym (336/430) rivayetlerini “münker” olarak

³⁸⁰ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 389.

³⁸¹ Müslim, *Birr*, 43; Beyhâkî, *Şu’abu’l-Îmân*, 6/534; Buhârî el-Buhârî, *el-’Edebu’l-Mufred*, 266.

³⁸² Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 390.

³⁸³ bk. s. 19

³⁸⁴ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 395.

³⁸⁵ bk. s. 25

³⁸⁶ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 400.

³⁸⁷ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. ‘Alî el-Hüsrevcirdî el-Beyhâkî, *Kitâbu’z-Zuhdi’l-Kebîr*, thk. ‘Âmir Ahmed Hadar (Beirut: y.y., 1996), 156. Rivayetin isnad şeceresi şu şekildedir: Beyhâkî → Hâkim en-Nisâbûrî → Abdullah b. Muhammed → Said b. İsmail → Muhammed b. Abdurrahman → İsmail b. Ayyaş → Hüseyn b. Kays → İkrime → İbni Abbas → Resulullah

³⁸⁸ İbn ‘Adiy, *el-Kâmil fî Du‘afâ’i’r-Ricâl*, 7/550.

³⁸⁹ Dârekutnî, *ed-Du‘afâ’ ve’l-Metrûkîn*, 3/131.

kaydetmiştir.³⁹⁰ Zehebî ilgili cerh-ta'dil görüşlerini nakletmiş,³⁹¹ Irâkî, Muhammed b. Abdurrahman'ın yalancı olduğuna dair bilgileri aktarmış,³⁹² İbn Hacer el-Askalânî ise Muhammed b. Abdurrahman'ın yalancılıkla itham edildiğini zikretmiştir.³⁹³ Fettenî, bu rivayeti “mevzû” olarak kaydetmiştir.³⁹⁴ Aclûnî ise rivayetin Beyhâkî tarafından zayıf bir isnatla zikredildiğini kaydetmiştir.³⁹⁵ Son olarak, muasır muhakkiklerden Elbânî, bu rivayeti “mevzû” olarak değerlendirmiştir.³⁹⁶ Kaynaklarda yer alan tüm bu tenkitler göz önünde bulundurulduğunda rivayet “mevzû” olarak değerlendirilmektedir.

إِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِنَ ابْنِ آدَمَ حَيْثُ دَمَ

32. “Şüphesiz şeytan, âdem oğlunun bedeninde kanın aktığı yerde akar”³⁹⁷

Rivayet muteber hadis kaynaklarında zikredilmiş ve müttefekun aleyh olarak görülmüştür.³⁹⁸

2.3. Şit Kelimesinin Hikmeti

إِنَّ رُوحَ الْكُدُسِ نَفَثَ فِي رُوعِي: أَنَّ نَفْسًا لَنْ تَمُوتَ حَتَّى تَسْتَكْمِلَ رِزْقَهَا، أَلَا فَأَجْمَلُوا فِي الطَّلَبِ

33. “Ruhu'l-Kudüs, bana şu gerçeği aşıladı: Bir kişi, rızıkına tas tamam ulaşmadıkça asla ölmeyecektir.”³⁹⁹

Rivayet önceki bölümde ele alınmış ve hasen olarak düşünülmüştür.⁴⁰⁰

اللَّهُمَّ اجْعَلْ لِي فِي قَلْبِي نُورًا، وَفِي سَمْعِي نُورًا، وَفِي بَصَرِي نُورًا

34. “Allahım Benim kalbime nur, kulağıma nur, gözüme nur ver.”⁴⁰¹

³⁹⁰ Ebû Nu‘aym Ahmed b. ‘Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî Ebû Nuaym el-İsfahânî, *ed-Du‘afâ*, thk. Fârûk Hammâde (b.y.: y.y., 1405), 144.

³⁹¹ Zehebî, *Mizânu'l-İtidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, 3/625.

³⁹² Zeynuddîn el-‘Irâkî, *Tahrîcu Ehâdîsi'l-İhyâ*, 878.

³⁹³ İbn Hacer el-‘Askalânî, *Lisânu'l-Mizân*, 5.

³⁹⁴ Fettenî, *Tezkiratu'l-Mevdû‘ât*, 191.

³⁹⁵ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, 1/143.

³⁹⁶ Elbânî, *silsiletü'l-ehâdîsi'l daifa ve'l-mevdûâ*, 3/308

³⁹⁷ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 400.

³⁹⁸ Buhârî, İ'tikâf, 11; Müslim, İslam, 23; Ebû Dâvûd, Savm, 79; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 44/433.

³⁹⁹ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 413.

⁴⁰⁰ bk. s. 40

Rivayet muteber hadis kaynaklarında zikredilmiştir. Müslim rivayeti birden çok tarikle rivayet etmiştir.⁴⁰²

Rivayet sahih olarak değerlendirilmiştir.

إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا دَعَا رَبَّهُ، يُقُولُ اللَّهُ: لَبَّيْكَ يَا عَبْدِي

35. “Kul rabbine dua ettiğinde Allah şöyle söyler: ‘Söyle ey kulum.’”⁴⁰³

Dâvûd-i Kayserî (ö. 751), bu rivayeti zikretmeden önce “sahih haberde geldiği gibi” ifadesini kullanmıştır. Ancak rivayet, hadis kaynaklarında tam olarak aynı lafızlarla yer almamaktadır. Bununla birlikte, Taberânî benzer rivayet zikretmiştir.

“Gerçekten bir kul Allah’ı severek dua ettiğinde, Allah Azze ve Celle ‘Ey Cebrâil, bu kulun ihtiyacını giderme, onu ertelemeliyim; çünkü sesini duymaya devam etmeyi seviyorum’ der. Ve gerçekten bir kul, Allah’tan hoşlanmadığı halde O’na dua ettiğinde, Allah Azze ve Celle ‘Ey Cebrâil, bu kulun ihtiyacını hızlıca gider; çünkü onun sesini duymaktan hoşlanmıyorum’ der.”⁴⁰⁴

Bu rivayetin râvîlerinden İshâk b. Abdullah b. Ebî Ferve hakkında İbn Ebî Hâtim metruk olduğunu söylerken,⁴⁰⁵ Zehebî bu konuda çeşitli görüşleri nakletmiş,⁴⁰⁶ İbn Hacer el-Askalânî de onun “metruk” olduğunu vurgulamıştır.⁴⁰⁷

Diğer râvîlerden Süveyd b. Abdülazîz hakkında ise İbn Adıyy⁴⁰⁸ ve Beyhâkî onun “zayıf” olduğunu belirtmişlerdir.⁴⁰⁹ Heysemî de Ebu Ferve hakkında “metruk” hükmünü vermiştir.⁴¹⁰ Muasır araştırmacılarından Elbânî de bu rivayete zayıf” hükmü vermiştir.⁴¹¹ Bu çerçevede rivayet zayıf olarak değerlendirilmiştir.

⁴⁰¹ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi l-hikem*, 416.

⁴⁰² Müslim, *Misafirin*, 189.

⁴⁰³ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi l-hikem*, 420.

⁴⁰⁴ Taberânî, *el-Mu‘cemu l-evsat*, 8/216.

⁴⁰⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve t-Ta‘dil*, 2/228.

⁴⁰⁶ Zehebî, *Mizânü l-İtidâl fi Nakdi r-Ricâl*, 1/193.

⁴⁰⁷ İbn Hacer el-‘Askalânî, *Takrîbu t-Tehzîb*, 102.

⁴⁰⁸ İbn ‘Adıyy, *el-Kâmil fi Du‘afâ i r-Ricâl*, 4/490.

⁴⁰⁹ Beyhakî, *es-Sunenu l-Kubrâ*, 10/254.

⁴¹⁰ Heysemî, *Mecma‘u z-zevâid*, 10/151.

⁴¹¹ Elbânî, *Silsiletü l-ehâdîsi l-daiifa ve l-mevdûâ*, 5/321

الْمُؤْمِنُ مِرَاةُ الْمُؤْمِنِ

36. “Mümin mü’minin aynasıdır.”⁴¹²

Rivayet, hadis kaynaklarında iki farklı sahabeden nakledilmiştir. Rivayetin râvîlerinden Kesîr b. Zeyd hakkında ve aynı şekilde Velîd b. Rebâh hakkında cerh-ta’dil kaynaklarında çeşitli değerlendirmeler bulunmaktadır. Her iki râvî hakkında da genel olarak “sâdûk”, “leyyin”, “sâlih” ve “hasenu’l-hadîs” gibi ifadelerle zayıflık veya ihtiyatlı kabul bildiren yorumlar yapılmıştır.⁴¹³ Zerkeşî (745/794), Kesîr b. Zeyd’in adaleti konusunda ihtilaflar bulunduğunu belirtmiştir.⁴¹⁴ Irâkî, bu rivayeti Ebû Dâvûd’un Ebû Hüreyre tarikiyle “hasen” olarak değerlendirdiğini aktarmıştır.⁴¹⁵ Aclûnî de Kesir b. Zeyid için adaleti konusunda tenkitlerin olduğunu bildirmiştir.⁴¹⁶ Rivayette yer alan bazı râvîlerin cerh-ta’dil kaynaklarında eleştirilmiş olması, bu rivayetin hadis usulü bakımından sahih kabul edilmesi için yeterli görülmemiştir. Ancak rivayet, metin ve mana açısından hadis usulü çerçevesinde “hasen” olarak değerlendirilmiştir. Nitekim muasır muhakkiklerden Şuayb el-Arnâvût tarafından ve diğer bir araştırmada da rivayet “hasen” olarak yorumlanmışlardır.⁴¹⁷

عُلَمَاءُ أُمَّتِي كَأَنْبِيَاءِ بَنِي إِسْرَائِيلَ

37. “Ümmetimin alimleri İsrailoğullarının peygamberleri gibidirler.”⁴¹⁸

Rivayet klasik hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Zerkeşî,⁴¹⁹ Sehâvî,⁴²⁰ Süyûtî,⁴²¹ Fettehî,⁴²² Ali el-Kârî⁴²³ ve Aclûnî⁴²⁴ gibi alimlerin hemen hepsi rivayet

⁴¹² Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 436.

⁴¹³ Velid b. Rebah için tenkitlere Bk. Buhârî, *et-Târîhu’l-Kebîr*, 8/153; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dil*, 4/9; Zehebî, *el-Kâşif*, 2/351; İbn Hacer el-‘Askalânî, *Takrîbu’t-Tehzîb*, 205; Kesir b. Zeyd için tenkitlere Bk. Zehebî, *el-Kâşif*, 2/144; İbn Hacer el-‘Askalânî, *Takrîbu’t-Tehzîb*, 459; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dil*, 9/4.

⁴¹⁴ Zerkeşî, *et-Tezkire fi’l-’Ehâdîsi’l-Muştehira*, 88.

⁴¹⁵ Zeynuddîn el-‘Irâkî, *Tahrîcu Ehâdîsi’l-İhyâ*, 639.

⁴¹⁶ ‘Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, 2/294.

⁴¹⁷ Ebû Dâvûd, Edeb,56.; Huriye Martı, “‘Mümin Müminin Aynasıdır’ Rivayeti Üzerine Bir İnceleme” 27/8 (2009), 47-49; Rivayet hakkında yorumlara bk.Orkhan Musakhanov, “İsmail Hakkı Bursevî’nin ‘Mü’min Mü’minin Aynasıdır’ Hadis-i Şerifi Üzerine Yazdığı Şerhin Tahlil ve Tahkiki: Zâhir ve Bâtın Anlamın Birleştiği ve Ayrıldığı Noktalara Dair Bir İnceleme” 19/2 (2019).

⁴¹⁸ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 437.

⁴¹⁹ Zerkeşî, *et-Tezkire fi’l-’Ehâdîsi’l-Muştehira = el-Mensura fi’l-’Ehâdîsi’l-Meşhûra*, 166.

⁴²⁰ Şemsuddîn es-Sehâvî, *el-Makâsid*, 459.

⁴²¹ es-Süyûtî eş-Şâfiî, *ed-Dürerü’l-müntesire fi’l-ehâdîsi’l-muştehire*, 148.

hakkında değerlendirme yapmadan bir aslının olmadığını bildirmişleridir. Klasik hadis kaynaklarında isnadıyla yer almadığı için asılsız kabul edilmiştir.

أَنْتُمْ أَعْلَمُ بِأُمُورِ دُنْيَاكُمْ

38. “Dünya işlerinde siz daha iyi bilirsiniz.”⁴²⁵

Müslim, Hz. Aişe ve Enes b. Malik tarikiyle rivayeti zikretmiştir. Rivayetin ravilerinin cerh ta’dil durumu sika olarak görülmüş, sahih olarak değerlendirilmiştir.⁴²⁶

سُبْحَانَ مَنْ اتَّسَعَتْ رَحْمَتُهُ لِأَوْلِيَاءِهِ فِي شِدَّةِ نِقْمَتِهِ، وَاسْتَدَّتْ نِقْمَتُهُ عَلَى أَعْدَائِهِ فِي سَعَةِ رَحْمَتِهِ

39. “Yüceler yücesi Allah ki, öfkesinin şiddetinde bile velilerine merhameti geniştir ve merhametinin genişliğinde bile düşmanlarına karşı öfkesi şiddetlidir.”⁴²⁷

Rivayet hakkında herhangi bir senede ulaşılamamış ve asılsız olarak değerlendirilmiştir.

أَنْتُمْ أَعْلَمُ بِأُمُورِ دُنْيَاكُمْ

40. “Dünya işlerinde siz daha iyi bilirsiniz.”⁴²⁸

Rivayet değerlendirmeye tabii tutulmuş sahih olarak değerlendirilmiştir.⁴²⁹

2.4. Nûh Kelimesinin Hikmeti

إِنَّ لِلْقُرْآنِ ظَهْرًا وَبَطْنًا، وَحَدًّا وَمَطْلَعًا

⁴²² Fetteñî, *Tezkiratu'l-Mevdû'ât*, 20.

⁴²³ Ali el-Karî, *el-Masnû' fi M'arifeti'l-Hadîsi'l-Mevdû' (el-Mevdû'âtu's-Suğrâ)*, 123; 'Ali el-Karî, *el-Esrâru'l-Merfû'âti fi'l-Ahbâri'l-Mevdû'âti el-Ma'rûf bi'l-Mevdû'âti'l-Kubrâ*, 247.

⁴²⁴ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ'*, 2/64.

⁴²⁵ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 439.

⁴²⁶ Müslim, *Fedail*, 141.

⁴²⁷ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 470.

⁴²⁸ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 475.

⁴²⁹ bk. s. 67

41. “Kur’an’ın hem bir zahiri hem bir batını, hem haddi sınırı hem de bir matl’a vardır”⁴³⁰

Rivayet birebir aynı lafızlarla tefsir kaynaklarında geçmektedir. Fakat hadis kaynaklarında Kur’an yedi harf üzerine inmiştir rivayetinin sonu olarak gelmektedir.⁴³¹ Ebû Ya’la’nın *Müsnedin*’de rivayet ettiği isnat muttasıl ve ravilerin cerh ta’dil durumu sika olarak görülmüştür. Değerlendirmeler sonucunda rivayetimiz sahih olarak değerlendirilmiştir. Nitekim muhakkik Hüseyin Esed de rivayetin sahih olduğunu bildirmiştir.⁴³²

مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ

42. “Nefsini bilen rabbini bilir”⁴³³

Rivayet daha önce incelenmiş ve asılsız olarak değerlendirilmiştir.⁴³⁴

وَلَقَدْ كُنَّا نَسْمَعُ نَسْبِيحَ الطَّعَامِ وَهُوَ يُؤْكَلُ

43. “Biz (Rasûlüllah’ın yanında) yemek yenirken yemeğin Suhhânallah dediğini işitirdik.”⁴³⁵

Rivayet muteber kaynaklarda yer almaktadır.⁴³⁶ Sahih olarak değerlendirilmiştir.

كُنْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ بِمَكَّةَ، فَخَرَجْنَا فِي بَعْضِ نَوَاحِيهَا، فَمَا اسْتَقْبَلَهُ حَجْرٌ وَلَا شَجَرٌ إِلَّا وَهُوَ يَقُولُ: السَّلَامُ

عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ

⁴³⁰ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi l-hikem*, 502.

⁴³¹ Ebû Ya ‘lâ et-Temîmî el-Mevsilî, *el-Müsned*, 9/80; Bezzâr, *el-Bahru’z-Zehhâr*, 5/441; Ebû Ca‘fer Ahmed b. Muhammed el-Mısırî eT-Tahâvî, *Şerhu Muşkili l-âsâr*, thk. Şu‘ayb el-’Arna‘ût (Beyrut: Mu’essesetu’r-Risâle, 1415), 8/87.

⁴³² el-Mevsilî, *el-Müsned*, 9/80

⁴³³ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi l-hikem*, 505.

⁴³⁴ bk. s. 62

⁴³⁵ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi l-hikem*, 509.

⁴³⁶ Buhârî, *Münâkib*, 23.

44. “Mekke’de Peygamber ile beraberdim. Mekke çevresinde bazı bölgeleri gezmeye çıkmıştık. Karşımıza çıkan her bir taş ve ağaç, ‘Selam sana ey Allah’ın Rasülü’ diyordu.”⁴³⁷

Dâvûd-i Kayserî, bu rivayeti zikretmeden önce “Ali b. Ebû Tâlib şöyle buyurmuştu” ifadesine yer vermiştir. Hadis kaynaklarında da Hz. Ali’den aktarılmıştır. Tirmizî, bu rivayeti *Sünen* adlı eserinde aynı lafızlarla kaydetmiştir.⁴³⁸ Rivayetin râvîlerinden Abbâd b. Ya’kûb hakkında İbn Ebî Hâtim, “Kûfeli bir şeyhtir” demiştir.⁴³⁹ İbn Adiy, Abbâd’ın Kûfe ehline mensup olduğunu, Şia’ya meyli bulunduğunu ve özellikle Ehl-i Beyt’e dair birçok rivayet aktardığını, bu rivayetlerin ise eleştirilmiş olduğunu ifade etmiştir.⁴⁴⁰ Ancak İbn Hibbân, onun “münkerlerden rivayet ettiği” ve “terk edilmesinin gerekli olduğu” görüşünü belirtmiştir.⁴⁴¹ Zehebî, onun hadis konusunda “sâdûk” olduğunu kaydederken,⁴⁴² İbn Hacer el-Askalânî *Dârekutnî*’den (306/385) “metruk” hükmünü aktarmıştır.⁴⁴³ Rivayette adı geçen diğer râvîlerden Velîd b. Abdurrahman hakkında İbn Ebî Hâtim, “hadisleri yazılır, fakat hüccet değildir” demiş; İbn Hibbân ise onun için “leyse bi’ şey’in” değerlendirmesini yapmıştır. Aynı lafzı İbn Adiy de tekrar etmiştir.⁴⁴⁴ İsmail b. Abdurrahman hakkında Zehebî, “hasenu’l-hadîs” ifadesini kullanmış, İbn Hacer de çeşitli değerlendirmeleri nakletmiştir.⁴⁴⁵ Abbâd b. Ebî Yezîd hakkında ise İbn Hacer, “meçhûl” olduğunu bildirmiştir.⁴⁴⁶

⁴³⁷ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 509.

⁴³⁸ Tirmizî, *Menâkıb*, 8; Dârimî, *Mukaddime*, 4; Hâkim, *el-Mustedrek âle’s-Sahihayn*, 4/79; Rivayet, Tirmizî tarafından “garîb” olarak nitelendirilmiş, senedindeki zayıf râvîler nedeniyle Elbânî dâhil birçok hadis âlimi tarafından zayıf kabul edilmiştir. Hâkim, *el-Mustedrek*’te rivayeti iki kez zikretmiş, Ali b. Ebû Tâlib senedini sahih saymış; ancak Berre bint Ebî Tecrâe yoluyla gelen varyant hakkında değerlendirme yapmamıştır. Zehebî, bu isnadın sahih olmadığını ifade etmiştir. bk. Tirmizî, *Menâkıb*, 8; Hâkim, *el-Mustedrek âle’s-Sahihayn*, 2/277, 4/79.

⁴³⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, 6/88.

⁴⁴⁰ İbn Adiy, *el-Kâmil fî Du’afâ’i’r-Ricâl*, 5/559.

⁴⁴¹ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine’l-Muhaddisîn*, 2/163.

⁴⁴² Zehebî, *Mîzânü’l-İtidâl fî Nakdi’r-Ricâl*, 2/389.

⁴⁴³ İbn Hacer el-‘Askalânî, *Lisânu’l-Mîzân*, 6/22.

⁴⁴⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, 3/9; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine’l-Muhaddisîn*, 3/79; İbn Adiy, *el-Kâmil fî Du’afâ’i’r-Ricâl*, 8/355.

⁴⁴⁵ Zehebî, *el-Kâşif*, 1/247; Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. ‘Alî b. Muhammed el-‘Askalânî İbn Hacer el-‘Askalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb* (Hindistan: Dâiratü’l-Me‘ârifü’l-Osmâniyye, 1326/1908), 3/692.

⁴⁴⁶ İbn Hacer el-‘Askalânî, *Takrîbu’t-Tehzîb*, 291.

Münâvî (832/1031), bu rivayette Abbâd b. Yezîd'in Hz. Ali'den rivayette bulunduğunu belirtmiş, ancak Zehebî bu kişi hakkında "kim olduğunu bilmiyoruz" demiştir. Ayrıca bu hadisi yalnızca İsmâ'îl b. Abdurrahman'ın Hz. Ali'den tek başına rivayet ettiği kaydedilmiştir.⁴⁴⁷ Sened ve râvî değerlendirmeleri ışığında, rivayet hadis usulü çerçevesinde zayıf olarak değerlendirilmiştir. Nitekim muasır hadis muhakkiklerinden Elbânî ve Zehrânî de bu rivayetin "zayıf" olduğuna hükmetmişlerdir.

أُوتِيَتْ جَوَامِعَ الْكَلِمِ

45. "Bana cevâmiu'l-kelim verildi."⁴⁴⁸

Rivayet muteber hadis kaynaklarının hemen hepsinde geçmektedir. Ebu Hüreyre isnadıyla nakledilmiştir. Sadece Beyhâki hem Ebu Hüreyre hem de Cabir b. Abdullah isnadını tahric etmiştir.⁴⁴⁹ Müttefekun aleyh'tir.

سَتَرُونَ رَبُّكُمْ كَمَا تَرُونَ الْقَمَرَ لَيْلَةَ الْبَدْرِ

46. "Rabbinizi, dolunay gecesi ayı nasıl görüyorsanız öyle göreceksiniz."⁴⁵⁰

Rivayet, muteber hadis kaynaklarında zikredilmiştir. Müttefekun aleyh'tir.⁴⁵¹

شَيْبَتِي سُورَةُ هُودٍ

47. "Beni, Hud suresi yaşlandırdı."⁴⁵²

Rivayet, ilk dönem hadis kaynaklarında bazı ilavelerle birlikte yer almaktadır. Tirmizî (209/279), rivayet hakkında "hasen garîb" ifadesini kullanmış, ayrıca bu

⁴⁴⁷ Sadruddîn el-Munâvî, *Keşfu'l-Menâhic ve't-Tenâkih fî Tahrîci Ehâdisi'l-Mesâbih*, 5/223.

⁴⁴⁸ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 518.

⁴⁴⁹ Buhârî, Cihad ve Siyer,120, Ta'bir,22, İ'tisam,1; Müslim, Mesâcid,5; Tirmizî, Siyer,5; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. 13,28; Tahâvî, *Şerhu Muşkili'l-âsâr*, 3/55.

⁴⁵⁰ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 519.

⁴⁵¹ Buhârî, Tefsir,4.; Müslim, İman,174, Zühd,16; Tirmizî, Sifatü'l-Cennet,18; İbn Mâce, sünnet,13

⁴⁵² Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 529.

lafızla İbn Abbâs'tan geldiğini bilmediklerini belirtmiştir.⁴⁵³ Râvîlerden Muâviye b. Hişâm hakkında Ebû Hâtim “sâdûk” demiş, Zehebî, “sika” olduğunu ifade etmiş, İbn Hacer el-Askalânî ise onun “sâdûk ve vehm sahibi” olduğunu bildirmiştir.⁴⁵⁴ İbn Abbâs'tan gelen rivayet için Zehebî, Buhârî'nin şartlarına uygun olduğunu belirtmiştir.⁴⁵⁵ Taberânî, Ukaybe b. Amr'dan gelen rivayet için “ricâli sahihtir” değerlendirmesinde bulunmuştur. Aclûnî de Tirmizî'nin değerlendirmelerine yer verirken, *el-Musannef*'te geçen senedi için “mürsel sahihtir” ifadesini aktarmıştır.⁴⁵⁶ Dârekutnî ise rivayeti ayrıntılı biçimde değerlendirmiş ve yollarının “mu'allel” olduğunu söylemiştir.⁴⁵⁷ Suyûtî, farklı değerlendirmelerin mevcut olduğunu belirtmekle birlikte, en ihtiyatlı ve mutedil yaklaşımın söz konusu rivayetin “hasen” olarak değerlendirilmesi olduğunu ifade etmiştir. Sehâvî, Tirmizî'nin isnadını değerlendirirken, onun bizzat kendi ifadelerine yer vermiştir. Said b. Mansur'un *Sünen* adlı eserinde geçen rivayet için “mürsel sahihtir” ifadesi kullanılmıştır. Fettenî bu rivayeti *el-Mevzû'ât* adlı eserinde kaydederek Dârekutnî'den naklen rivayetin tüm yollarının “mu'allel” olduğunu belirtmiş; ancak bazı senetlerin Buhârî'nin şartlarına uygun olduğunu da ifade etmiştir.⁴⁵⁸ Heysemî, Taberânî'de geçen Ukaybe b. Amr tarafından rivayet edilen isnadın “sahih” olduğunu söylemiştir. Buna mukabil, İbn Mes'ûd'dan gelen rivayet şeklinde Amr b. Sâbit'in “metruk” olduğu, Sehl b. Sa'd senedindeki râvîlerden Sâ'id b. Selâm'ın ise “kezzâb” olarak nitelendirildiği belirtilmiştir.⁴⁵⁹

Rivayetin tüm senetlerine baktığımız zaman tenkitlerin olduğunu görmekteyiz. Tirmizî rivayetinde ravilerin cerh ta'dil durumu sika olarak görülmüştür. Fakat Muaviye b. Hişâm hakkında cerh ta'dil kaynaklarında tenkitlerin olması rivayeti hasen derecesine düşürmüştür. Rivayetin şahidi bulunmakta ve bu

⁴⁵³ Tirmizî, Tefsir, 56. İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbu'l-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr*, 2/152; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 6/152; 17/286; 22/123; Bezzâr, *el-Bahru'z-Zehhâr*, 1/164; Hâkim, *el-Mustedrek âle's-Sahihayn*, 2/374; Ebû Ya'lâ et-Temîmî el-Mevsilî, *el-Müsned*, 1/102; Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, 2/221;

⁴⁵⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 8/385; Zehebî, *el-Kâşif*, 2/277; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, 538.

⁴⁵⁵ Hâkim, *el-Mustedrek âle's-Sahihayn*, 2/374.

⁴⁵⁶ Şemsuddîn es-Sehâvî, *el-Makâsid*, 310/311; Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ'*, 2, 15/16.

⁴⁵⁷ Dârekutnî, *el-İlelu'l-Vâride fi'l-Ehâdisi'n-Nubuvve*, 1/200.

⁴⁵⁸ Fettenî, *Tezkiratu'l-Mevdû'ât*, 82.

⁴⁵⁹ Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid*, 7/37.

sebeple “Sahih liğayrihi” seviyesine yükselmektedir. Nitekim muhakkik Elbânî rivayet hakkında sahih hükmü vermiştir.⁴⁶⁰

أَنَا الْقَاسِمُ بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ

48. “Ben cennet ile cehennem arasında doğru tarafı gösterenim.”⁴⁶¹

Rivayet, hadis kaynaklarında “Ben cehennemin bölüştürücüsüyüm” ifadesiyle geçmektedir.⁴⁶²

Ukaylî bu rivayeti *ed-Du‘afâ‘ü’l-kebîr* adlı eserinde zikretmiş ve hakkında çeşitli tenkitlerde bulunmuştur.⁴⁶³ Dârekutnî, rivayeti Ubeydullah b. Mûsâ, A‘meş, İbrâhîm et-Teymî, ve Ebû Zerr el-Gifârî senediyle incelemiş ve rivayetin “bâtıl” olduğunu açıkça ifade etmiştir. İbnü’l-Cevzî, Ebû Bekir b. A‘yâş’ın şu sözünü aktarmıştır: “A‘meş’e bu rivayeti sordum, o da şöyle dedi: ‘Bu rivayeti sadece alay amacıyla aktardım.’” Bu söz, rivayetin ciddi bir zaafı malul olduğunu gösterir. Zehebî, bu rivayetin isnadını “karanlık” olarak nitelendirmiştir. Bu ifade, seneddeki belirsizlik ve güvensizlik durumuna işaret etmektedir. İbnü’l-Kayserânî (448/507) de raviler hakkındaki tenkitleri nakletmiş ve İbnü’l-Cevzî’nin değerlendirmesini tekrar etmiştir.⁴⁶⁴

Yapılan incelemeler sonucunda, rivayet klasik kaynaklarda mevzu olarak değerlendirilmiştir. Nitekim muhakkik Elbânî de söz konusu rivayeti mevzu olarak kabul etmiştir.⁴⁶⁵

تُرِيدُ أَنْ تَكُونَ مِنْ أَصْحَابِ الْفِيَامَةِ الْكُبْرَى؟

⁴⁶⁰ Tirmizî, Tefsir, 56

⁴⁶¹ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi‘l-hikem*, 530.

⁴⁶² Müslim b. Kuteybe, *Garîbü‘l-hadîs*, ed. Abdullah el-Cabûrî (Bağdat: Matbaatü‘l-Anî, 1397), 2/150.

⁴⁶³ Ukaylî, *ed-Du‘afâ‘ü‘l-Kebîr*, 4/158; 3/415.

⁴⁶⁴ Ebû‘l-Hasen ‘Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *el-‘İlelu‘l-Vâride ft‘l-‘Ehâdîsi‘n-Nubuvve*, thk. Mahfûzu‘r-Rahmân Zeynullâh es-Selefi, Muhammed b. Sâlih ed-Debbâsî (Riyad: Dâru Taybe, 1405), 6/273; İbnü‘l-Cevzî, *el-‘İlelu‘l-Mutenâhiye ft‘l-‘Ehâdîsi‘l-Vâhiye*, 2/462; Zehebî, *Mîzânu‘l-İ‘tidâl*, 4/208; Ebû‘l-Fadl Muhammed b. Tâhir b. ‘Alî b. Ahmed el-Makdisî İbnü‘l-Kayserânî, *Zahîratu‘l-Huffâz mine‘l-Kâmil l’İbni‘Adiyy*, thk. ‘Abdurrahman el-Feryevâ‘î (Riyad: Dâru’s-Selef, 1417), 1/500.

⁴⁶⁵ Nâsiruddîn Elbânî, *Silsiletül-ehadisi‘d-daife vel-mevdua ve eseruhâ‘s-seyyi fil-ümm*, 10/137

49. “Büyük kıyametin sahiplerinden olmak istiyor musun?’ dedi.”⁴⁶⁶

Rivayetin herhangi bir isnadına ulaşılammıştır. Bu sebeple rivayet asılsız olarak değerlendirilmiştir.

مُوتُوا قَبْلَ أَنْ تَمُوتُوا

50. “Ölmeden önce ölünüz.”⁴⁶⁷

Rivayet daha önce ele alınmış ve asılsız olarak değerlendirilmiştir.⁴⁶⁸

وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ. وَقَالَ عِيسَى: إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ، آتَانِي الْكِتَابَ وَالْحِكْمَ وَالنُّبُوَّةَ.

51. “Şahitlik ederim ki Muhammed O’nun kuluyum ve elçisidir. İsa dedi ki: ‘Ben Allah’ın kulu, bana kitap, hüküm ve peygamberlik verildi.’”⁴⁶⁹

Rivayet muteber hadis kaynaklarında küçük lafız farklılıklarıyla yer almaktadır.⁴⁷⁰ Müttefekun aleyh’tir.

الظُّلْمُ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

52. “Zulüm kıyamet gününde karanlıklar olacaktır.”⁴⁷¹

Rivayet, ilaveleriyle birlikte Müslim’in *el-Câmi’u’s-sahîh* adlı eserinde yer almaktadır. Senedi muttasıl olup ravilerin tamamı sika kabul edilmiştir. Bu bağlamda, söz konusu rivayet sahih olarak değerlendirilmektedir.⁴⁷²

2.5. İdris Kelimesinin Hikmeti

إِنَّ اللَّهَ يَجَاوَزُ عَنِ أُمَّتِي مَا حَدَّثْتُ بِهِ أَنْفُسَهَا، مَا لَمْ تَتَكَلَّمْ أَوْ تَعْمَلْ

⁴⁶⁶ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 530.

⁴⁶⁷ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 534.

⁴⁶⁸ bk. s. 39

⁴⁶⁹ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 535.

⁴⁷⁰ Buhârî, *Enbiya*,48; Müslim, *İman*,46; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 37//349; Bezzâr, *el-Bahru’z-Zehhâr*, 7/130; Ebû ‘Abdurrahmân Ahmed b. Şu‘ayb el-Horâsânî en-Nesâ’î, *es-Sunenu’l-Kubrâ*, thk. Hasen ‘Abdulmun‘îm (Beyrut: Mu’essesetu’r-Risâle, 1421), 9/415.

⁴⁷¹ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem* 538.

⁴⁷² Müslim, *Birr ve Sila*,56.

53. “Şüphesiz ki, dilleriyle söylemedikçe yahut filen yapmadıkça Allah ümmetimin gönüllerinden geçirdikleri şeyleri konusunda onları bağışlamıştır.”⁴⁷³

Dâvûd-i Kayserî, bu rivayet hakkında *sahih haberle sabittir* ifadesini kullanmıştır. Rivayet, muteber hadis kaynaklarında zikredilmiştir. Müttefekun aleyh'tir.⁴⁷⁴

إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ

54. “Allah Adem’i kendi suretinde yarattı.”⁴⁷⁵

Söz konusu rivayet, önceki bölümde ele alınmış olup *müttefekun aleyh* olması hasebiyle *sahih* kabul edilmiştir.⁴⁷⁶

رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا

55. *Ey Rabbim ilmimi arttır.*⁴⁷⁷

Kayserî'nin, Rasulullah'ın sözü olarak naklettiği rivayet, Kur'ân-ı Kerîm'de bir âyet olarak yer almaktadır. Ancak hadis âlimleri, bu âyeti genellikle *bâb* başlıklarında ve *mukaddime* kısımlarında zikretmişlerdir. Beyhakî, söz konusu âyetin geçtiği bir haberi *Alkame* yoluyla rivayet etmiştir.⁴⁷⁸ Buhârî ise bu âyeti ilgili *bâb* başlığında kullanmıştır.⁴⁷⁹

⁴⁷³ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 555.

⁴⁷⁴ Buhârî, Talak,10; Müslim, İman,202; Ebû Dâvûd, Talak,16; İbn Mâce, Talak,16.

⁴⁷⁵ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 555.

⁴⁷⁶ bk. s. 59

⁴⁷⁷ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 563.

⁴⁷⁸ Beyhâki, Sünenü'l-Kübra, 4/23.

⁴⁷⁹ Buhârî, İlm,6. “Buhârî, şartlarına uygun yeterli hadis bulamadığı durumlarda ya da bir fikhî görüşü ifade etmek istediğinde ilgili âyetleri, ta'lik yoluyla aktardığı hadisleri ve sahabe, tâbiîn ile meşhur imamların sözlerini kullanma yoluna gitmiştir. Ayrıca, bir hükmü doğrudan belirtmenin uygun olmadığı durumlarda, tercemeyi soru biçiminde yaparak okuyucuya meselenin farklı yönlerini ve çeşitli rivayetleri göstermeye çalışmıştır. Şemseddin el-Kirmânî, Buhârî'nin bu yönteminde hocalarını taklit ettiğini ileri sürerken; İbn Hacer el-Askalânî, böyle bir görüşün daha önce dile getirilmediğini ifade ederek bu iddiayı reddetmiştir.” Konu hakkında bk. M. Kandemir DİA, 7/114-123; Saffet Sancaklı, *Ayet Hadis Bütünlüğü Açısından Buhârî'nin el-Câmi'u's-sahîh'inin Bâb Başlıklarının Analizi* (Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,7,2, 2019) 27-30, Ayşegül Eroğlu, Buhârî'nin el-Câmi'u's-Sahîh'indeki Bab Başlıkları Üzerine Yapılan Çalışmalar ve İbnü'l-Müneyyir'in el-Mütevârî'si (Hadis Tetikleri dergisi) 103-110.

مَا مِنْ عَبْدٍ إِلَّا وَلِقَلْبِهِ عَيْنَانِ، هُمَا عَيْبٌ يَنْظُرُ بِهِمَا الْعُيُوبَ. فَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِعَبْدٍ خَيْرًا، فَتَحَّ عَيْنَيْ قَلْبِهِ لِيَرَى بِهَيْمَا مَا خَفِيَ عَنْ بَصَرِهِ

56. “Her kulun kalbinde iki göz vardır, bunlar gizli olanı görmek için gizlidirler. Allah bir kula hayır dileğinde bulunursa, onun kalbindeki gözleri açar, böylece gözleriyle görmediği şeyleri görebilir.”⁴⁸⁰

Rivayet, Ebû Nu‘aym el-İsfahânî’nin (ö. 430/1038) *Hilyetü’l-Evliyâ*’ adlı eserinde lafız farklılıklarıyla aktarılmıştır.⁴⁸¹ Rivayetin râvîlerinden Muhammed b. Yûnus hakkında cerh ve ta‘dîl literatüründe bazı eleştiriler bulunmaktadır. Zehebî (ö. 748/1347) kendisini “münkerü’l-hadîs” olarak nitelendirmiş bu, İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) tarafından da teyit edilmiştir.⁴⁸²

Söz konusu rivayet, farklı tariklerle Ebû Dâvûd’un *ez-Zühd* adlı eserinde, Beyhâkî’nin *el-Kadâ*’ ve *l-Kader* adlı risalesinde yer almakta; burada Hâlid b. Ma‘dân gibi tâbiîn mensuplarına dayandırılmakta ve Hz. Peygamber’den merfu olarak aktarılmamaktadır. Bu bağlamda, kaynaklarda Resûlullah’a merfu bir isnadı tespit edilememiştir.⁴⁸³

Irâkî, rivayet hakkında genel bir değerlendirmede bulunmuş ve bu çerçevede, rivayetin yer aldığı tasavvufî kaynakları ele almıştır. Rivayetin râvîlerinden Ahmed Muhammed el-Herevî hakkında ise Zehebî, onun *kezzâb* olduğunu belirtmiştir.⁴⁸⁴ İbn Hacer el-Askalânî’nin *el-Garâib* adlı eserinin muhakkikleri, bu rivayetin müellifine

⁴⁸⁰ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 564.

⁴⁸¹ Ebû Nu‘aym Ahmed b. ‘Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetu’l-Evliyâ*’ ve *Tabakâtu’l-Asfiyâ*’ (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî; Dâru’l-Fikr li’t-Tabâ’ati ve’n-Neşri; Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1394/1974), 5/212; Suleymân b. el-Eş‘as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *ez-Zuhd*, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim, Ebû Bilâl Ganîm (Hilvan: y.y., 1414), 398; Beyhakî, *el-Kadâ*’ ve *l-Kader* 321.

⁴⁸² Zehebî, *Mîzânü’l-İ’tidâl fi Nakdi’r-Ricâl*, 2/157; İbn Hacer el-‘Askalânî, *Lisânü’l-Mîzân*, 3/42.

⁴⁸³ Suleymân b. el-Eş‘as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *ez-Zuhd*, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim, Ebû Bilâl Ganîm (Hilvan: y.y., 1414), 398; Beyhakî, *el-Kadâ*’ ve *l-Kader* 321.

⁴⁸⁴ el-‘Irâkî, *Tahrîcu Ehâdîsi’l-İhyâ*’ 923.

göre zayıf olduğunu ifade etmişlerdir. Bu değerlendirme, hem sened hem de metin yönünden rivayetin zayıf olduğunu ortaya koymaktadır.⁴⁸⁵

Değerlendirmeler sonucu rivayetimi zayıf olarak değerlendirilmiştir.

2.6. İbrahim Kelimesinin Hikmeti

أَوَّلُ مَنْ يُكْسَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِبْرَاهِيمُ

57. “Kıyamet günü ilk giydirilecek kişi Hz. İbrahim’dir.”⁴⁸⁶

Rivayet, hadis kaynaklarında sahih bir senedle nakledilmiştir. Dâvûd-i Kayserî, bu rivayeti aktarmadan önce *sahih haberde geldiği gibi* ifadesini kullanarak rivayetin sıhhatine işaret etmiştir. Rivayet, muteber hadis kaynaklarında zikredilmiştir. Müttefekun aleyh’tir.⁴⁸⁷

مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ

58. “Nefsini bilen rabbini bilir.”⁴⁸⁸

Rivayet daha önceki bölümde ele alınmış ve asılsız olarak değerlendirilmiştir.⁴⁸⁹

ضَحِكَ اللَّهُ مِمَّا فَعَلْتُمَا الْبَارِحَةَ

59. “Dün gece ikinizin yaptığını Allah güldü”⁴⁹⁰

Rivayet muteber hadis kaynaklarında yer alan uzun bir rivayetten alınmıştır. Müttefekun aleyh olarak tespit edilmiştir.⁴⁹¹

الْأَرْوَاحُ جُنُودٌ مُجَنَّدَةٌ، فَمَا تَعَارَفَ مِنْهَا ائْتَلَفَ، وَمَا تَنَافَرَ مِنْهَا ائْتَلَفَ

⁴⁸⁵ İbn Hacer el-Askalâni, *el- Garaibü'l - Mültekata min Müsnedi'l - Firdevs el - Müsemma Zehrü'l - Firdevs*, ed. Muhammed Murtaza vd. (Bae: Cem'iyetü Dari'l-Bir, ts.), 6/35.

⁴⁸⁶ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem* 570.

⁴⁸⁷ Buhârî, *Enbiya*,49; Müslim, *Sifetü'l Cennet*,58; Tirmizî, *Tefsîru'l-Kur'an*,22; Nesâî, *Cenâze*,119; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/418;3/470.

⁴⁸⁸ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 581.

⁴⁸⁹ bk. s. 62.

⁴⁹⁰ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*,575.

⁴⁹¹ Buhârî, *Fezâil*,40; Müslim, *Eşribe*,172.

60. “Ruhlar toplu cemaatlardır. Onlardan birbirleriyle tanışanlar kaynaşır, tanışmayanlar da ayrılırlar.”⁴⁹²

Rivayet, muteber hadis kaynaklarında zikredilmiştir.⁴⁹³ İmam Buhârî, bu rivayeti bâb başlığı olarak tahriç etmiştir. Şuayb el-Arnaût, rivayetin isnadı hakkında yaptığı değerlendirmede râvîlerinin *sika* olduğunu ve senedin Müslim’in şartlarına uygunluk taşıdığını belirtmiştir.⁴⁹⁴ Rivayet sahih olarak değerlendirilmiştir.

كَانَ اللَّهُ وَلَا شَيْءَ مَعَهُ

61. “Allah vardı O’nunla beraber başka bir şey yoktu.”⁴⁹⁵

Rivayet mukaddime bölümünde ele alınmış ve sahih olarak değerlendirilmiştir.⁴⁹⁶

نَحْنُ نَحْكُمُ بِالظَّاهِرِ، وَاللَّهُ يَتَوَلَّى السَّرَائِرَ

62. “Biz sadece görünenle hükmederiz, gizlilikleri yalnız Allah yönetir.”⁴⁹⁷

İbn Abdülber (368/463), bu rivayet hakkında şu değerlendirmede bulunmuştur: ‘Dünya hükümlerinin zâhir olana göre verileceği ve bâtınla ilgili hükmün Allah’a ait olduğu hususunda fakihler ittifak etmiştir.’⁴⁹⁸ İbn Hacer el-Askalânî, Hz. Peygamber’e nispet edilen bu sözü herhangi bir sened zikretmeksizin nakletmiştir.⁴⁹⁹ Şevkânî (1173/1250), “Biz sadece zâhire göre hüküm veririz” anlamındaki hadisin güvenilir bir senetle sabit olmamakla birlikte, bu ifadenin doğruluğu konusunda icmâ derecesinde bir görüş birliği bulunduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda, Rasulullah’ın uygulamalarından örnekler sunarak lafzî değil, mânevî olarak bu anlamı destekleyen şer’î tatbikatlara işaret etmiştir. Rivayet hakkında farklı

⁴⁹² Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 584.

⁴⁹³ Müslim, *Birr ve Sile*,159; Buhârî, *Enbiya*,3; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 13/319; Ebû Dâvûd Edeb,19.

⁴⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 13/319

⁴⁹⁵ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 584.

⁴⁹⁶ bk. s. 19

⁴⁹⁷ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 586.

⁴⁹⁸ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. ‘Abdillâh b. Muhammed İbn ‘Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd li mâ fi’l-Muvatta’ mine’l-Me’ânî ve’l-’Esânîd*, thk. MusTafâ b. ‘Ahmed el-’Alevî, Muhammed ‘Abdulkebîr el-Bekrî (Mağrib: Vezâratu ‘Umumi’l-Evkâf ve’ş-Şu’ûni’l-İslâmiyye, 1387), 10/157.

⁴⁹⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-Bârî*, 12/283.

yorumlar bulunsa da, sahih veya zayıf herhangi bir senede ulaşılamamıştır. Ayrıca ilk dönem hadis kaynaklarında da rivayetin isnadının olmadığı açıkça ifade edilmiştir. Rivayetin teknik yönüyle yapılan bu tahlil dolayısıyla, senetsiz bir şekilde değerlendirme yapılması ilmî bakımdan mümkün değildir.⁵⁰⁰ Bu sebeplerden dolayı rivayetin asılsız olduğu düşünülmektedir.

وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، لَوْ لَمْ تَدُنُّبُوا، لَدَهَبَ اللَّهُ بِكُمْ، وَجَاءَ بِقَوْمٍ يُذُنِبُونَ، فَيَسْتَغْفِرُونَ اللَّهَ، فَيَغْفِرُ لَهُمْ

63. “Nefsim elinde olan Allah’a yemin ederim ki, eğer siz günah işlemeseydiniz, Allah sizi giderir ve günah işleyen bir kavim getirir; onlar da Allah’tan af dilerler, Allah da onları affederdi.”⁵⁰¹

Rivayet, önceki bölümlerde ele alınmış ve sahih olarak değerlendirilmiştir. Dâvûd-i Kayserî, söz konusu rivayeti aktarmadan önce “sahih haberde gelmiştir” ifadesini kullanarak rivayetin sıhhatine dikkat çekmiştir.⁵⁰²

كُنْتُ كَنْزًا مَخْفِيًّا

64. “Ben gizli bir hazine idim.”⁵⁰³

Söz konusu rivayete dair herhangi bir senede ulaşılamamıştır. Daha önce yapılan bir çalışmada ise bu rivayet, güvenilir bir temele dayanmadığı gerekçesiyle asılsız olarak değerlendirilmiştir.⁵⁰⁴

2.7. İshak Kelimesinin Hikmeti

إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ وَأَهْلَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ، حَتَّى النَّمْلَةَ فِي جُحْرِهَا، وَحَتَّى الْحُوتَ فِي الْمَاءِ، لَيُصَلُّونَ عَلَى

مُعَلِّمِ النَّاسِ الْخَيْرِ

⁵⁰⁰ Muhammed b. ‘Alî b. Muhammed el-Yemenî eş-Şevkânî, *Neylu’l-Evtâr*, thk. ‘Isâmuddîn es-Sabâbitî (Mısır: Dâru’l-Hadîs, 1413), 7/229.

⁵⁰¹ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 598.

⁵⁰² bk. s. 60.

⁵⁰³ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 598.

⁵⁰⁴ Muhittin Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, 363.

65. “Allah ve Melekleri, göklerin ve yerlerin halkı, hatta yuvasındaki karıncalar hatta balıklar bile insanlara hayır ve faydalı şeyler öğreten kimseye dua ederler.”⁵⁰⁵

Rivayet, aynı lafızlarla Tirmizî tarafından tahriç edilmiştir. Tirmizî, bu rivayetin *hasen sahih* olduğunu belirtmiştir.⁵⁰⁶ Ravilerinden Velîd b. Cemîl hakkında Ebû Hâtim, onun “şeyh” olduğunu ve “leyyinu’l-hadîs” kabul edildiğini ifade etmiştir. Buna karşılık, İbn Hacer el-Askalânî Velîd b. Cemîl’in “sâdûk” olduğunu bildirmiştir.⁵⁰⁷ Rivayetin bir diğer ravisi olan Seleme b. Recâ’ hakkında ise İbn Ebû Hâtim, *leyse bi şey’in* (zayıf) olduğunu nakletmiştir. İbn Hacer, Seleme b. Recâ’ ile ilgili diğer cerh görüşlerini sıralamış ve rivayetin zayıf olduğunu vurgulamıştır.⁵⁰⁸ Aynı şekilde Irâkî de bu rivayetin garîb bir hadis olduğunu belirtmiştir.⁵⁰⁹ İbn Hacer, hadisin zayıf olduğunu; çünkü hem Dâvûd b. Cemîl’in (ona Velîd de denilmiştir) hem de Kesîr b. Kays’ın zayıf râviler olduğunu aktarmıştır.⁵¹⁰ Öte yandan, benzer anlamda bir rivayet Buhârî tarafından “*İlim, söz ve amelden önce gelir*” başlıklı bâbda zikredilmiştir. Buhârî’nin bu kullanım şekli, seneddeki muallaklıktan dolayı rivayetin sıhhati hakkında bazı ipuçları vermektedir. Ayrıca benzer anlamlı rivayetler Müslim, İbn Mâce, Ebû Dâvûd ve Dârimî tarafından da rivayet edilmiştir.⁵¹¹ Şuayb el-Arnâvût ise bu rivayetin üç şâhidini sıralayarak isnadının *hasen* derecesine yükseltilmeye elverişli olduğunu belirtmiştir.⁵¹²

Söz konusu değerlendirmeler, rivayetin sened açısından tartışmalı olmakla birlikte, destekleyici şahitler yoluyla *hasen* derecesine ulaşabileceğine işaret

⁵⁰⁵ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 614.

⁵⁰⁶ Tirmizî, *İlim*, 18.

⁵⁰⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, 9/3; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu’t-Tehzîb*, 581.

⁵⁰⁸ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, 4/160.

⁵⁰⁹ Irâkî, *Tahrîcu Ehâdîsi’l-İhyâ’*, 18.

⁵¹⁰ İbn Hacer el-Askalani, *El Metalibul Aliye Bi Zevaidi Mesanidu Semaniye* (Darü’l-Asime / Darü’l-Gays, ts.), 12/703.

⁵¹¹ bk. Buhârî, *İlim*, 10; Müslim, *Zikir*, 38; İbn Mâce, *Sünne*, 17; Ebû Dâvûd, *İlim*, 2; Dârimî, *Mukaddime*, 32

⁵¹² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 36/47.

etmektedir. Nitekim muhakkik Elbânî de rivayetin hasen li-gayrihî olduğunu belirtmiştir.⁵¹³

إِذَا وُضِعَتِ الْجَنَازَةُ، فَاحْتَمَلَهَا الرَّجَالُ عَلَى أَعْنَاقِهِمْ، فَإِنْ كَانَتْ صَالِحَةً، قَالَتْ: قَدِّمُونِي قَدِّمُونِي، وَإِنْ كَانَتْ غَيْرَ صَالِحَةٍ، قَالَتْ لِأَهْلِهَا: يَا وَيْلَهَا، إِلَى أَيْنَ تَذْهَبُونَ بِهَا؟ يَسْمَعُ صَوْتَهَا كُلُّ شَيْءٍ إِلَّا الْإِنْسَانَ، وَلَوْ سَمِعَهُ الْإِنْسَانُ لَصَعِقَ

66. “Cenaze konulduğu zaman erkekler onu omuzlarının üzerinde taşımağa başladığında eğer salih bir kişinin cenazesiyse “beni çabuk götürün! Beni çabuk götürün! Der. Eğer Salih bir kişi değilse “vay benim halime beni nereye götürüyorsunuz! Der. Onun bu sesini insan dışında herkes duyar, eğer insan bunu duysaydı bayılıp düşer.”⁵¹⁴

Rivayet, muteber hadis kaynaklarında yer almakta olup sahih olarak kabul edilmiştir. Dâvûd-i Kayserî, bu rivayet hakkında tahriç bilgilerine yer vermiş ve Ebû Saîd el-Hudrî senediyle Buhârî tarafından rivayet edildiğini belirtmiştir.⁵¹⁵

مَا مِنْ مُسْلِمٍ يُلَبِّي إِلَّا لَبَّى مِنْ عَن يَمِينِهِ وَشِمَالِهِ مِنْ حَجَرٍ أَوْ شَجَرٍ أَوْ مَدْرٍ، حَتَّى تَنْقَطِعَ الْأَرْضُ مِنْ هَاهُنَا وَهَاهُنَا

67. “Bir müslüman yoktur ki telbiye getirdiğinde, mutlaka sağında ya da solunda bulunan taş, ağaç ve toprak da onunla birlikte telbiye getirir. Öyleki yeryü şuradan suraya yararılır.”⁵¹⁶

Rivayet aynı lafızlarla Tirmizî ve İbn Mace'nin *Sünen*lerinde geçmektedir. Hâkim rivayetin sahih olduğunu Buhârî ve Müslim'in şartlarına uygun olduğunu belirtmiştir. Şuayb Arnavut ve Elbâni rivayete sahih hükmü vermişlerdir.⁵¹⁷

أَنَّ رَجُلًا أَتَى رَسُولَ اللَّهِ، صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: إِيَّيْ رَأَيْتُ ظُلَّةً، تَنْطِفُ مِنْهَا السَّمْنُ وَالْعَسَلُ، وَأَرَى النَّاسَ يَتَكَفَّمُونَ فِي أَيْدِيهِمْ

⁵¹³ Nasîrüddin El-Elbânî, *sahîhu terğîb ve 't-terhîb* (Riyad: Mektebetu Muârif, ts.), 1/144.

⁵¹⁴ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi 'l-hikem*, 614.

⁵¹⁵ Buhârî, Cenaze,51; Nesâî, Cenaze,44; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 18/109.

⁵¹⁶ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi 'l-hikem*, 614.

⁵¹⁷ Tirmizî, Hac,16; İbn Mâce, Menâsik,14; Hâkim, *el-Mustedrek âle 's-Sahihayn*, 2/530.

68. Ebû Hüreyre (r.a) şöyle rivayet etmiştir: Bir adam Rasulullah'a (s.a.v) gelerek dedi ki: "Ben bu gece rüyamda bir gölgelik (bulut gibi bir örtü) gördüm. Ondan yağ gibi (saf) tereyağı ve bal damlıyordu. İnsanların bu damlayanlardan elleriyle aldıklarını gördüm."⁵¹⁸

Rivayet muteber hadis kaynaklarında yer almaktadır. Müttefekun aleyh'tir.⁵¹⁹ Sahih olarak değerlendirilmiştir. Dâvûd-i Kayserî bu rivayetin müttefekun aleyh olduğunu bildirmiştir. İlâveten *Şerhu's-sünne* sahibi Begavî'nin (ö. 516/1122) naklettiğini aktarmıştır.

مَنْ رَأَى فِي الْمَنَامِ، فَقَدْ رَأَى فِي الْيَقَظَةِ، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ لَا يَتَمَثَّلُ عَلَى صُورَتِي

69. "Beni rüyasında gören, gerçekten uyanırken beni görmüş gibidir. Çünkü şeytan benim suretime bürünemez."⁵²⁰

Rivayet muteber hadis kaynaklarında zikredilmektedir. Müttefekun aleyh'tir.⁵²¹ Kayserî rivayeti Bâki b. Mahled'in de rivayet ettiğini bildirmiş, onun bir *Müsned*'inin bulunduğunu vurgulamıştır.

2.8. İsmail Kelimesinin Hikmeti

بِمَ عَرَفْتَ رَبَّنَا؟ عَرَفْتُ الْأَشْيَاءَ بِاللَّهِ

70. "Rabbinin kim olduğunu nasıl bildin?" sorusuna cevaben: "Ben, eşyayı Allah ile bildim."⁵²² buyurdu.

Rivayet önceki bölümde ele alınmış ve mevzu olarak görülmüştür.⁵²³

وَالْحَيْرُ كُلُّهُ إِلَيْكَ، وَالشَّرُّ لَيْسَ إِلَيْكَ

71. "Bütün hayırlar senin elindedir. Şer sana ait değildir."⁵²⁴

⁵¹⁸ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 618.

⁵¹⁹ Buhârî, Ta'bir, 47; Müslim, Rüya, 17.

⁵²⁰ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 621.

⁵²¹ Buhârî, Ta'bir, 9; Müslim, Rüya, 10.

⁵²² Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 650.

⁵²³ bk. s. 62.

⁵²⁴ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 658.

Rivayet, hadis kaynaklarında uzun bir metin olarak Ali b. Ebi Talib'ten nakledilmiştir. Muhakkik Şuayb Arnavut, rivayetin cerh ve ta'dil durumunun "sika" olduğunu ve Müslim'in şartlarını taşıdığını belirtmiştir.⁵²⁵ Rivayet sahih olarak değerlendirilmiştir.

يُنْبُثُ فِي قَعْرِ جَهَنَّمَ الْجُرْجِيرُ

72. "Cehennem derinliklerinde cercer (tere bitkisi) yetişir."⁵²⁶

Rivayet, klasik hadis kaynaklarında isnadıyla yer almadığı için genellikle asılsız kabul edilmiştir.⁵²⁷ Kayserî bu rivayeti bir daha zikretmiş ve *sahih haberde geldiği gibi* notunu eklemiştir. Rivayet asılsız olarak değerlendirilmiştir.

إِنَّ بَعْضَ أَهْلِ النَّارِ يَتَلَاَعْبُونَ فِيهَا بِالنَّارِ

73. Cehennem ehlinin bazıları, orada alevle boğuşacaklar.⁵²⁸

Rivayete ilişkin herhangi bir bilgi veya kayda ulaşılamamıştır. Bu nedenle söz konusu rivayet asılsız olarak düşünülmüştür.

2.9. Yakub Kelimesinin Hikmeti

شَيَّبَتْنِي هُوْدٌ وَأَخَوَاتُهَا

74. Beni Hud suresi ve kardeşleri yaşlandırdı.⁵²⁹

Rivayet önceki bölümde ele alınmış ve sahih olarak değerlendirilmiştir.⁵³⁰

2.10. Yusuf Kelimesinin Hikmeti

تَقُولُ عَائِشَةُ: أَوَّلُ مَا بُدِيَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ، صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مِنَ الْوَحْيِ، الرُّؤْيَا الصَّادِقَةُ

75. Âişe (r. anha) şöyle demiştir: Rasûlullah'a ilk vahyin başlangıcı uykuda Salih rüya görmekle olmuştur.⁵³¹

⁵²⁵ Müslim, Salat ve'l Misafirîn,201; Tirmizî, Davet,24, Ebû Dâvûd, Salat,121; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/184.

⁵²⁶ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi 'l-hikem*, 659.

⁵²⁷ İsmâ'il Hakkı Bursevî, *Rûhu 'l-Beyân*, 10/82.

⁵²⁸ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi 'l-hikem*, 663.

⁵²⁹ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi 'l-hikem*, 681.

⁵³⁰ bk. s. 71

Rivayet, muteber hadis kaynaklarında zikredilmiştir. Müttefekun aleyh'tir.⁵³²

الرُّؤْيَا الصَّادِقَةُ جُزْءٌ مِنْ سِتَّةٍ وَأَرْبَعِينَ جُزْءًا مِنَ النَّبُوءَةِ، وَهِيَ نَصِيبٌ لِلْمُؤْمِنِينَ مِنْهَا

76. “Sadık rüya, nübüvvetin kırk altı cüzünden bir cüz'dür.”⁵³³

Rivayet, muteber hadis kaynaklarında zikredilmiştir. Müttefekun aleyh'tir.⁵³⁴

إِنَّ النَّاسَ نِيَامٌ، فَإِذَا مَاثُوا انْتَبَهُو

77. “İnsanlar uykudadır, öldüklerinde uyanırlar.”⁵³⁵

Rivayet mevzuat ve halk dilinde hadis diye meşhur olan sözleri toplayan kitaplarda zikredilmiştir.⁵³⁶ Klasik hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Asılsız kategorisinde ele alınmıştır. Nitekim muhakkik Elbânî tarafından ve daha önce yapılmış bir çalışmada bu rivayet, asılsız olarak değerlendirilmiştir.⁵³⁷

لَا يَزَالُ الْعَبْدُ يَتَقَرَّبُ إِلَىٰ بِالنَّوَافِلِ حَتَّىٰ أُحِبَّهُ، فَإِذَا أَحْبَبْتُهُ، كُنْتُ سَمْعَهُ الَّذِي يَسْمَعُ بِهِ، وَبَصَرَهُ الَّذِي يُبْصِرُ

بِهِ

78. “Kulum bana nafile ibadetlerle de yaklaşımaya devam eder. Nihayet ben onu severim. Ben kulumu sevince de artık onun işitir kulağı, görür gözü olurum.”⁵³⁸

Rivayeti Buhârî *Sahih*'inde zikretmiştir.⁵³⁹ Rivayet sahih olarak değerlendirilmiştir.

⁵³¹ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi 'l-hikem*, 684.

⁵³² Buhârî, Ta'bir,1; Müslim, İman,252; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 43/112.

⁵³³ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi 'l-hikem*, 685.

⁵³⁴ Buhârî, Ta'bir,4; Müslim, Rûya,6; İbn Mâce, Ta'bir,1.

⁵³⁵ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi 'l-hikem*, 686.

⁵³⁶ Irâkî, *Tahrîcu Ehâdîsi 'l-İhyâ'*, 1358; Sehâvî, *el-Makâsid*, 691; Süyûtî, *ed-Dureru 'l-Muntekira*, 197; Fetenî, *Tezkiratu 'l-Mevdû'ât* 200; Ali el-Kârî, *el-Esrâru 'l-Merfû'a*, 368; Aclûnî, *Keşfu 'l-Hafâ'*, 2/312.

⁵³⁷ Elbânî, *ed-Da'ife*, c.1, 219, Muhittin Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, 563.

⁵³⁸ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi 'l-hikem*, 701.

⁵³⁹ Buhârî, Rikaak,38; el-Huseyn b. Mes'ûd b. Muhammed b. el-Ferrâ' Ebû Muhammed el-Beğavî, *Mesâbîhu 's-Sunne*, thk. Yûsuf 'Abdurrahmân el-Mar'aşlî vd. (Beyrut: y.y., 1407), 2/146.

2.11. Hûd Kelimesinin Hikmeti

مَنْ أَطَاعَنِي فَقَدْ أَطَاعَهُ، وَمَنْ عَصَانِي فَقَدْ عَصَاهُ

79. “Kim bana itaat ederse O’na itaat etmiş gibi olur kim bana isyan ederse O’na isyan etmiş gibi olur”⁵⁴⁰

Rivayet, muteber hadis kaynaklarında zikredilmiştir. Müttefekun aleyh’tir.⁵⁴¹ Dâvûd-i Kayserî bu rivayeti zikretmeden önce *kudsi hadiste gelmiştir* ifadesine yer vermiştir.

كُلُّ مَوْلُودٍ يُوَلَّدُ عَلَى الْفِطْرَةِ، فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ وَيُنَصِّرَانِهِ وَيُمَجِّسَانِهِ

80. “Her doğan çocuk fitrat (İslam yaratılışı) üzere doğar. Sonra anne ve babası onu ya Yahudi ya Hristiyan ya da Mecûsi yapar.”⁵⁴²

Rivayet, muteber hadis kaynaklarında zikredilmiştir. Müttefekun aleyh’tir.⁵⁴³

سَبَقْتُ رَحْمَتِي عَلَى غَضَبِي

81. “Rahmetim gazabımı geçmiştir.”⁵⁴⁴

Rivayet muteber hadis kaynaklarında zikrolunmuştur. Şuayb Arnavut sahih olduğunu vurgulamıştır.⁵⁴⁵

قَالَ، عَلَيَّ السَّلَامُ: مَنْ فَقَدَ حِسًّا فَقَدْ فَقَدَ عِلْمًا

82. Resulullah (s.a.v) dedi “Kim bir duyusunu kaybetmişse, bir ilim kaybetmiştir.”⁵⁴⁶

⁵⁴⁰ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi 'l-hikem*, 713.

⁵⁴¹ Buhârî, Cihad,108, Ahkam,1; Müslim, İmâre,32,33; İbn Mâce, Sünne,1; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 14/556.

⁵⁴² Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi 'l-hikem*, 711.

⁵⁴³ Buhârî, Cenaze,91; Müslim, Kader,22; Tirmizî, Kader,5; Ebû Dâvûd, Sünne,18; İbn Mâce, Sünne, 10.

⁵⁴⁴ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi 'l-hikem*, 712.

⁵⁴⁵ Buhârî, Tevhit,22; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 12/496; Nesâ'î, *es-Sunenu 'l-Kubrâ*, 7/163.

⁵⁴⁶ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi 'l-hikem*, 715.

Rivayet hakkında herhangi bir senede ulaşılmamıştır. Bu sözün Aristo'ya ait bir söz olduğu kaynaklarda geçmektedir.⁵⁴⁷ Asılsız olarak değerlendirilmiştir.

إِنَّ الْعَبْدَ لَا يَزَالُ يَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ، حَتَّىٰ مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلَّا شِبْرٌ، فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ
فَيَدْخُلُهَا. وَإِنَّ الْعَبْدَ لَا يَزَالُ يَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ، حَتَّىٰ مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلَّا شِبْرٌ، فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ
فَيَدْخُلُهَا

83. “Bir kul cennetle arasında sadece bir arşın kala kadar cennetliklerin amellerini yapmaya devam eder, sonra cehennemliklerin ameliyle amel eder ve cehenneme girer. Ve bir kul cehennemle arasında sadece bir arşın kala kadar cehennemliklerin amellerini yapmaya devam eder, sonra cennetliklerin ameliyle amel eder ve cennete girer.”⁵⁴⁸

Rivayet muteber hadis kaynaklarında geçmektedir. Müttefekun aleyh'tir.⁵⁴⁹

قُلُوبُ الْعِبَادِ بَيْنَ إِصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمَنِ، يُقَلِّبُهَا كَيْفَ يَشَاءُ

84. “Kulların kalpleri Rahman'ın iki parmağı arasındadır, onu istediği gibi çevirir.”⁵⁵⁰

Rivayet hadis kaynaklarında aynı lafızlarla zikredilmiştir. Ravilerin durumu sika olarak görülmüştür. Bu sebeplerden dolayı rivayet sahih olarak değerlendirilmiştir. Nitekim muhakkik Arnavut rivayetin isnadının sahih olduğuna hükmetmiştir.⁵⁵¹

وَمِنْ غَيْرَتِهِ حَرَّمَ الْفَوَاحِشَ

85. “Kıskançlığından dolayı aşırılıkları haram kıldı.”⁵⁵²

⁵⁴⁷ Dâvûd-i Kayserî, *Fusûsu'l-Hikem Şerhi*, çev. Tahir Uluç, 496.

⁵⁴⁸ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 720.

⁵⁴⁹ Buhârî, *Enbiya*,1; Kader, 2; Müslim, *Kader*, 1, Tirmizî, *Kader*, 4; İbn Mâce, *Sünne*, 10; Ebû Dâvûd, *Sünne*,17.

⁵⁵⁰ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 721.

⁵⁵¹ Müslim, *Kader*,17; İbn Mâce, *Dua*,2; Sünne,13; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 11/130; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, 2/147; Hâkim, *el-Mustedrek âle's-Sahihayn*, 1/706.

⁵⁵² Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 728.

Müttefekun aleyh bir rivayettir.⁵⁵³

أَلَا وَإِنَّ لِكُلِّ مَلِكٍ جَمِيٍّ، وَحَمَى اللَّهُ مَحَارِمَهُ

86. “Bilin ki, her kralın bir sınırı vardır Allah’ın sınırları ise haram kıldıklarıdır.”⁵⁵⁴

Rivayet genel olarak sahih senetle aktarılmıştır Müslim’in tahriç ettiği rivayetin ravilerin cer ta’dil durumu sika olarak görülmüştür.⁵⁵⁵ Bu sebeplerden dolayı rivayetimiz sahih olarak kabul edilmiştir. Nitekim muhakkik Arnavut rivayeti sahih olarak yorumlamıştır.

إِن كَانَ رَبُّنَا قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ الْخَلْقَ؟ قَالَ، صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «كَانَ فِي عَمَاءٍ، مَا فَوْقَهُ هَوَاءٌ، وَلَا تَحْتَهُ هَوَاءٌ»

87. “Allah mahlukatını yaratmadan önce nerede idi. Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: ”Altında ve üstünde hava bulunmayan, bizce meçhul ve karanlık bir yerdedi.”⁵⁵⁶

Rivayet mukaddime bölümünde ele alınmış ve zayıf olduğu tespit edilmiştir.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ، صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ

88. Resulallah (s.a.v) dedi; “Senden sana sığınırım.”⁵⁵⁷

Rivayet hadis kaynaklarında zikredilen Rasulullah’ın (s) bir dua metninden alınmıştır.⁵⁵⁸ Muhakkik Arnavut bu rivayetin isnadının güçlü olduğunu bildirmiştir. Aynı şekilde Elbâni rivayete sahih hükmünü vermiştir. Rivayetimiz sahih olarak değerlendirilmiştir.

إِنِّي أَجِدُ نَفْسَ الرَّحْمَنِ مِنْ قِبَلِ الْيَمَنِ

⁵⁵³ Buhârî, Tevhit,20; Müslim, Liân,17; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 30/104.

⁵⁵⁴ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi 'l-hikem*, 728.

⁵⁵⁵ Müslim, Müsâkaat,107; Tirmizî, Büyu,1; İbn Mâce, Fiten,15; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 30,320; ed-Dârimî, *Sunenu 'd-Dârimî*, thk. Huseyn Selim 'Esed ed-Dârânî (b.y.: Dâru'l-Muğni, 1412), c. 3,1647.

⁵⁵⁶ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi 'l-hikem*, 731.

⁵⁵⁷ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi 'l-hikem*, 735.

⁵⁵⁸ Müslim, Salat,222; Tirmizî, Davet,122; Ebû Dâvûd, Salat,152; İbn Mâce, 2009, Dua,13; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/266.

89. “*Rahman’ın nefesini Yemen tarafından hissediyorum.*”⁵⁵⁹

Irâkî bir aslını bulamadığımı beyan etmiştir. Fettenî ‘aslını bulmadım bazılarına göre mürseldir’ demiş, Ali el-Kârî (ö. 1014/1605) Aclûnî (ö. 1162/1749) ve Şevkânî (ö. 1250/1834) Irâkî’nin görüşlerini zikretmişlerdir.⁵⁶⁰

Rivayet kaynaklarda görüldüğü gibi asılsız olarak zikredilmiştir. Muhakkik Elbânî rivayetin zayıf olduğunu belirtmiştir.⁵⁶¹

الْيَوْمَ أَضَعُّ نَسَبَكُمْ وَأَرْفَعُ نَسَبِي

90. “*Bugün sizin soyunuzu düşürür ve kendi soyumu yükseltirim.*”⁵⁶²

Rivayet, hadis kaynaklarında yer almaktadır. Taberânî rivayeti *el-Mu‘cemu’s-sağîr* isimli eserinde senedli olarak nakletmiştir. Ancak rivayette geçen râvîlerden Talha b. Amr hakkında Heysemî onun metruk olduğunu belirtmiştir.⁵⁶³ Hâkim en-Nîsâbûrî bu rivayeti iki farklı senedle zikretmiştir. Her iki rivayetin sened ve metinlerinde bazı farklılıklar bulunmaktadır. Zehebî, bu iki rivayetten birine herhangi bir açıklamada bulunmamış ve sükût etmiştir; diğer rivayet için ise sened ve metin açısından garîb olduğunu, ayrıca râvîlerden Muhammed b. Hüseyin’in *sâkit* olduğunu ifade etmiştir.⁵⁶⁴ İbnü’l-Mülakkın ise Zehebî’nin bu rivayete dair değerlendirmelerine genel olarak katılmakla birlikte, yalnızca *garîb* nitelendirmesine iştirak etmemiştir.⁵⁶⁵

⁵⁵⁹ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 736.

⁵⁶⁰ Zeynuddîn el-‘Irâkî, *Tahrîcu Ehâdîsi’l-İhyâ*, 1124; Fettenî, *Tezkiratu’l-Mevdû‘ât*, 101; ‘Ali el-Kârî, *el-Esrâru’l-Merfû‘ati fi’l-Ahbâri’l-Mevdû‘ati el-Ma‘rûf bi’l-Mevdû‘ati’l-Kubrâ*, 137; ‘Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ’*, 1/217; Şevkânî, *el-Fevâ‘idu’l-Mecmû‘a fi’l-Ehâdîsi’l-Mevdû‘a*, 436. Rivayet hem Beyhakî’nin *el-Esma ve’l-Künâ* adlı eserinde hem de Taberânî’nin *el-Mu‘cemu’l-Kebîr*’inde uzun bir biçimde zikredilmiştir. Bahsi geçen rivayetten farklı olarak, söz konusu metinlerde “Yemen” yerine “burada” ifadesi yer almaktadır. Bu nedenle, Dâvûd-i Kayserî’nin aktardığı rivayette “Yemen” kelimesinin geçmesi dikkate alındığında, ulaşılan değerlendirmeler yalnızca “Yemen” ifadesini içeren rivayet için geçerlidir. Rivayetler için bk. Taberani, *el-Mu‘cemu’l-Kebîr*, 7/52; Beyhakî, *el-Esmâ ve’s-Sifât*, 2/391.

⁵⁶¹ Elbânî, *ed-Daifa*, 3/216.

⁵⁶² Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 738.

⁵⁶³ Taberânî, *el-Mu‘cemu’s-Sağîr*, 1/338; Beyhakî, *Kitâbu’z-Zuhdi’l-Kebîr*, 292; Heysemî, *Mecma‘u’z-zevâid*, 8/84.

⁵⁶⁴ Hâkim, *el-Mustedrek âle’s-Sahihayn*, 2/503.

⁵⁶⁵ İbnü’l-Mülakkın, *Muhtasar*, 2/926.

Rivayetimiz kaynaklarda tenkitlere maruz kalması nedeniyle zayıf olarak kabul edilmiştir. Nitekim Elbâni rivayete zayıf hükmü vermiştir.⁵⁶⁶

أَنَّ الْحَقَّ يَتَجَلَّى يَوْمَ الْقِيَامَةِ لِلْخَلْقِ فِي صُورَةٍ مُنْكَرَةٍ، فَيَقُولُ: أَنَا رَبُّكُمْ الْأَعْلَى، فَيَقُولُونَ: نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْكَ،
فَيَتَجَلَّى فِي صُورَةٍ عَفَائِدِهِمْ، فَيَسْجُدُونَ لَهُ

91. “Allah, kıyamet günü yaratıklara tanınmayan bir biçimde tecelli eder ve ‘Ben sizin en yüce Rabbinizim’ der. Onlar ise, senden Allah’a sığınırız’ derler. Sonra kendi inançlarına uygun bir biçimde belirir ve ona secde ederler.”⁵⁶⁷

Rivayet muteber hadis kaynaklarında küçük lafız farklılıklarıyla beraber zikredilmiştir.⁵⁶⁸ Dâvûd-i Kayserî rivayeti zikretmeden önce *sahih haberde geldi* ifadesine yer vermiştir. İlâveten rivayet müttetekun aleyh’tir.

تَرَوْنَ رَبَّكُمْ كَمَا تَرَوْنَ الْقَمَرَ لَيْلَةَ الْبَدْرِ، لَا تُضَامُونَ فِي رُؤْيَيْهِ

92. *Rabbinizi, dolunay gecesi ayı nasıl görüyorsanız öyle göreceksiniz.*⁵⁶⁹

Rivayet daha önce ele alınmış ve sahih olarak tespit edilmiştir.⁵⁷⁰

2.12. Şuayb Kelimesinin Hikmeti

مَا وَسِعَنِي أَرْضِي وَلَا سَمَائِي، وَوَسِعَنِي قَلْبُ عَبْدِي الْمُؤْمِنِ التَّقِيِّ النَّقِيِّ

93. “Ne yer beni alır ne gök, fakat mümin, takva sahibi, temiz kalpli kulunun kalbi beni alır.”⁵⁷¹

Rivayet mukaddime bölümünde ele alınmış ve mevzu olarak değerlendirilmiştir.⁵⁷²

الْحِكْمَةُ ضَالَّةُ الْمُؤْمِنِ

94. “Hikmet müminin kaybolan malıdır.”⁵⁷³

⁵⁶⁶ Elbâni, *Ed-Daifa*, 5/456

⁵⁶⁷ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi 'l-hikem*, 741.

⁵⁶⁸ Buhârî, *Rikaak*, 52; Müslim, *Müslim*, İman, 299; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 13/144.

⁵⁶⁹ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi 'l-hikem*, 744.

⁵⁷⁰ bk. s. 70

⁵⁷¹ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi 'l-hikem*, 765.

⁵⁷² bk. s. 41

Rivayet önceki bölümde ele alınmış ve zayıf olarak değerlendirilmiştir.⁵⁷⁴

مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ

95. “Nefsini bilen rabbini bilir”.⁵⁷⁵

Rivayet önceki bölümde ele alınmış ve asılsız olarak değerlendirilmiştir.⁵⁷⁶

إِذَا مَاتَ ابْنُ آدَمَ، انْقَطَعَ عَنْهُ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثٍ

96. “Âdem oğlu öldüğü vakit üç şey hariç bütün amelleri ondan kesilir.”⁵⁷⁷

Rivayet, muteber hadis kaynaklarında zikredilmiştir. Rivayetin râvîleri cerh ve ta‘dîl açısından sika olarak değerlendirilmiş; senedi ise merfû ve muttasıl olarak tespit edilmiştir. Bu gerekçelerle rivayet, sahih olarak değerlendirilmiştir.⁵⁷⁸ Nitekim muhakkik Şuayb el-Arnaût da rivayetin isnadının *sahih* olduğunu ifade etmiştir.⁵⁷⁹

إِنَّ لِلَّهِ سَبْعِينَ أَلْفَ حِجَابٍ مِنْ نُورٍ وَظُلْمَةٍ، لَوْ كَشَفَهَا، لَأَخْرَقَتْ سُبْحَاتٍ وَجْهَهُ مَا أَنْتَهَى إِلَيْهِ بَصَرُهُ

97. “Şüphesiz Allah’ın nur ve karanlıktan yetmiş bin ışık perdesi vardır, eğer bunlar kaldırsa, O’nun yüzünün parıltıları her bakana yakardı.”⁵⁸⁰

Rivayet, küçük lafız farklılıklarıyla birlikte Taberânî tarafından *el-Mu‘cemu’l-kebîr* ve *el-Mu‘cemu’l-‘Evsat* isimli eserlerinde, uzun bir rivayet içerisinde zikretmiştir. Sehl b. Sa‘d tarihi hakkında Heysemî, rivayetin dayandığı râvî olan Mûsâ b. Ubeyde hakkında “onunla ihticâc edilemeyeceğini” belirtmiştir.⁵⁸¹ İbnü’l-Cevzî (510/597), bu rivayet hakkında açık bir şekilde “aslı yoktur” hükmünü vermiştir. Aynı şekilde, Elbânî de Mûsâ b. Ubeyde’nin rivayetlerini *münker* olarak değerlendirmiştir.⁵⁸² Enes b. Mâlik senediyle gelen tarikte ise Heysemî, râvîlerden

⁵⁷³ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 778.

⁵⁷⁴ bk. s. 58

⁵⁷⁵ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 781.

⁵⁷⁶ bk. s. 62

⁵⁷⁷ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem* 787.

⁵⁷⁸ Müslim, Vasiyyet,14; Muhakkiklerin görüşleri için bk.Tirmizî, Ahkam,36; Ebû Dâvûd, Vasiyye,14; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 14/438.

⁵⁷⁹ Müslim, Vasiyyet,14; Tirmizî, Ahkam,36; Ebû Dâvûd, Vasiyye,14; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 14/438.

⁵⁸⁰ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 789.

⁵⁸¹ Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-kebîr- et-Taberânî*, 6/148;Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-‘evsat*, 6/278; Heysemî, *Mecma’u’z-zevâid*, 1/89

⁵⁸² İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzû‘ât*, 1/116.

Kâ'id el-A'meş hakkında Ebû Dâvûd'un (202/275) "hadisleri mevzûdur" ifadesini aktarmıştır. Bu durum, rivayetin senedinde ciddi bir güvenilirlik sorunu olduğunu ortaya koymaktadır.⁵⁸³

Münâvî (832/1031), bu rivayetin Kütüb-i sitte içerisinde yer almadığını ifade etmiş ve böylece rivayetin muteber hadis külliyyatında bulunmadığını vurgulamıştır. Fettenî ve Irâkî ise, İbn Hibbân'ın bu rivayeti zayıf bir senetle naklettiğini bildirmişlerdir.⁵⁸⁴

Buna karşılık, Müslim (206/261), lafız farklılığıyla birlikte benzer anlam içeren bir rivayeti sahih bir senetle eserinde kaydetmiştir. Rivayet şu anlamdadır: "Hicâbı nurdur (Ebû Bekir'in rivayetinde 'nâr' olarak geçmiştir). Eğer onu açacak olsaydı, görünüşünün varlığı basarın ihatasını tamamen kuşatır ve bütün mahlûkatı yakardı."⁵⁸⁵

Değerlendirmeler sonucu rivayetimiz zayıf olarak düşünülmüştür.

2.13. Lût Kelimesinin Hikmeti

يَرْحَمُ اللَّهُ أَخِي لُوطًا، لَقَدْ كَانَ يَأْوِي إِلَى زَكْنٍ شَدِيدٍ

98. "Allah kardeşim Lut'a rahmet etsin, gerçekten sağlam bir desteğe yaslanıyordu."⁵⁸⁶

Rivayet muteber hadis kaynaklarında nakledilmiştir. Ravileri sika olarak görülmüştür.⁵⁸⁷ Bu sebeplere binaen rivayetimiz sahih olarak değerlendirilmiştir.

مَا أَدْرِي مَا يُفْعَلُ بِي وَلَا بِكُمْ، إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ

99. "Allah'ın ne bana ne size ne yababileceğini bilmiyorum. Ben sadece bana vahiy edilene tabii oluyorum."⁵⁸⁸

⁵⁸³ Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid*, 1/89

⁵⁸⁴ Munâvî, *Keşfu'l-Menâhic ve't-Tenâkîh fî Tahrîci Ehâdîsi'l-Mesâbih*, 5/114; Fettenî, *Tezkiratu'l-Mevdû'ât*, 12; Irâkî, *Tahrîcu Ehâdîsi'l-İhyâ'*, 119.

⁵⁸⁵ Müslim, *İman*, 293.

⁵⁸⁶ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 799.

⁵⁸⁷ Buhârî, *Enbiya*, 21; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 14/75; Ebû 'Avâne, *Mustahrecu Ebî 'Avâne*, 18/330.

⁵⁸⁸ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 805.

Rivayeti Buhârî, Ümmü'l-A'lâ senediyle küçük lafız farklılıklarıyla uzun bir rivayet içinde zikretmiştir.⁵⁸⁹ Rivayetimiz sahih olarak değerlendirilmiştir.

2.14. Üzeyir Kelimesinin Hikmeti

إِنَّ رُوحَ الْكُدُسِ نَفَثَ فِي رُوعِي: أَنَّ نَفْسًا لَنْ تَمُوتَ حَتَّى تَسْتَكْمِلَ رِزْقَهَا، أَلَا، فَأَجْمَلُوا فِي الطَّلَبِ

100. “*Ruhu'l-Kudüs, bana şu gerçeği aşıladı: Bir kişi, rızıkına tas tamam ulaşmadıkça asla ölmeyecektir. Bu yüzden Allah'tan korkun ve rızıkınızı helal yollardan arayın.*”⁵⁹⁰

Rivayet mukaddime kısmında ele alınmış ve hasen olarak değerlendirilmiştir.⁵⁹¹

أَدَّبَنِي رَبِّي، فَأَحْسَنَ تَأْدِيبِي

101. “*Rabbim beni terbiye etti ve terbiyemi en güzel şekilde yaptı.*”⁵⁹²

Rivayet halk dilinde hadis diye meşhur olan sözleri toplayan kaynaklarda ve zayıf hadis külliyyatında zikredilmiştir. Nitekim İbn Teymiyye (ö. 728/1328) Zerkeşî Sehâvî, Süyûtî, Fettehî, Aclûnî ve Şevkânî (ö. 1250/1834) rivayetin var olan senetlerini zikrederek zayıf olduğunu bildirseler de manasının sahih olduğuna hükmetmişlerdir.⁵⁹³

Rivayetin manası sahih olsa bile hadis ilmi açısından rivayet ileri derecede zayıftır. Nitekim muhakkik Elbâni rivayetin zayıf olduğunu bildirmiştir. İlaveten Dağlıoğlu, rivayetin tüm senetlerini incelemiş ve zayıf olduğu şeklinde yorumlamıştır.⁵⁹⁴ Bu değerlendirmeler sonucu zayıf olarak düşünülmüştür.

وَفِي نَبِيِّنَا، صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَدْ انْقَطَعَتْ، لِذَلِكَ قَالَ: لَا نَبِيَّ بَعْدِي

⁵⁸⁹ Buhârî, Menâkibu'l-Ensar,46.

⁵⁹⁰ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 822.

⁵⁹¹ bk. s. 40

⁵⁹² Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 831.

⁵⁹³ İbn Teymiyye, *Ehâdisü'l-Kussâs*, ed. Muhammed b. Lutfî es-Sabbâğ (Beyrut: Mektebetu'l-İslâmî, 1408), 94; Zerkeşî, *et-Tezkire fi'l-Ehâdisi'l-Muštehira*, 160; Sehâvî, *el-Makâsid*, 74; Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ'*, 1/70; Şevkânî, *el-Fevâ'idu'l-Mecmû'a fi'l-Ehâdisi'l-Mevdû'a*, 377.

⁵⁹⁴ Elbâni, *ed-Daifâ*, 1/173, Ufuk Dağlıoğlu, “Rabbim Beni Terbiye Etti (Eddebenî Rabbî) Rivâyetinin Sıhhati ve Rivâyetin Anlamı Üzerine Bazı Mülâhazalar”, (20 Temmuz 2023), 696.

102. “Resulullah da (s.a.v) (peygamberlik müessesesi) sona ermiştir. Bu yüzden şöyle buyurdu: ‘Benden sonra peygamber yoktur.’”⁵⁹⁵

Rivayet, muteber hadis kaynaklarında zikredilmiştir. Müttefekun aleyh’tir.⁵⁹⁶

الْعُلَمَاءُ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ

103. “Alimler peygamberlerin varisleridir.”⁵⁹⁷

Rivayet daha önce ele alınmış ve mütabi ve şahitleriyle beraber hasen olarak değerlendirilmiştir.⁵⁹⁸

لَوْ دَلَيْتُمْ بِحَبْلِ إِلَى الْأَرْضِ السُّفْلَى لَهَبَطْتُمْ عَلَى اللَّهِ-

104. “Şayet siz bir iple (en aşağı yer tabakasına) Allah’ın üzerine inerdimiz.”⁵⁹⁹

Rivayet önceki bölümlerde ele alınmış ve zayıf olarak değerlendirilmiştir.⁶⁰⁰

لَا يَزَالُ الْعَبْدُ يَتَقَرَّبُ إِلَيَّ بِالنَّوَافِلِ

105. “Kulum bana nafile ibadetlerle de yaklaştırmaya devam eder.”⁶⁰¹

Önceki bölümde ele alınmış ve sahih olarak değerlendirilmiştir.⁶⁰²

2.15. İsâ Kelimesinin Hikmeti

الدُّنْيَا سِجْنُ الْمُؤْمِنِ، وَجَنَّةُ الْكَافِرِ

106. “Dünya mü’minin hapisanesi, kafirin ise cennetidir.”⁶⁰³

Rivayet önceki bölümde ele alınmış ve sahih olarak değerlendirilmiştir.⁶⁰⁴

⁵⁹⁵ Dâvûd-i Kayserî, *kŞerhu fusûsi 'l-hikem*, 833.

⁵⁹⁶ Buhârî, *Enbiya*,51; Müslim, *İmâre*,44; Tirmizî, *Fiten*,43; Ebû Dâvûd, *Fiten*,1.

⁵⁹⁷ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi 'l-hikem*, 835.

⁵⁹⁸ bk. s. 52

⁵⁹⁹ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi 'l-hikem*, 837.

⁶⁰⁰ bk. 20

⁶⁰¹ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi 'l-hikem*, 837.

⁶⁰² bk. s. 83-84

⁶⁰³ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi 'l-hikem*, 846.

إِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِعَبْدٍ خَيْرًا هَيَّأَ سَبَابَهُ

107. “Eğer Allah bir kuluna hayır dilerse, sebeplerini hazırlar.”⁶⁰⁵

Rivayet, kaynaklarda merfû ve muttasıl olarak aktarılmış olup, râvîlerinin cerh ve ta’dil durumları güvenilir (sika) olarak değerlendirilmiştir. Tirmizî, rivayet hakkında sahih hükmünü vermiştir. Aynı şekilde, Hâkim en-Nîsâbûrî de rivayetin sahih olduğunu ve Buhârî ile Müslim’in şartlarına uygunluk taşıdığını belirtmiştir. Rivayeti inceleyen muasır muhakkiklerden Şuayb el-Arnaût ve Elbânî de sahih olduğuna hükmetmişlerdir.⁶⁰⁶

إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ الْخُلُقَ فِي ظُلْمَةٍ، ثُمَّ رَشَّ عَلَيْهِمْ مِنْ نُورِهِ، فَمَنْ أَصَابَهُ مِنْ ذَلِكَ النُّورِ

108. “Şüphesiz ki Allah, mahlûkatı karanlık içinde yarattı, sonra üzerlerine nurundan serpti. Bu nurdan isabet eden hidayete erdi, isabet etmeyen ise sapıttı ve yoldan çıktı.”⁶⁰⁷

Rivayet, muteber hadis kaynaklarında yer almaktadır. Rivayeti zikredenlerden Hâkim en-Nîsâbûrî, rivayet hakkında şu değerlendirmede bulunmuştur: “Bu, imamların üzerinde ittifak ettiği sahih bir hadistir. Ancak ne Buhârî ne de Müslim bu hadisi eserlerine almışlardır. Bunun zayıf olduğuna dair elimde herhangi bir delil bulunmamaktadır.” Zehebî de Hâkim’in görüşünü desteklemiş; rivayetin hem Buhârî hem de Müslim’in şartlarına uygun olduğunu ve zayıf olduğuna dair bir gerekçe bulunmadığını ifade etmiştir. Tirmizî ise rivayet hakkında “bu hadis hasendir” hükmünü vermiştir. Rivayette yer alan râvîler, cerh ve ta’dil kaynaklarındaki değerlendirmelere göre sika olarak nitelendirilmiş; senedi ise muttasıl olarak tespit edilmiştir. Muasır hadis muhakkiklerinden Şuayb el-Arnaût ve Elbânî de söz

⁶⁰⁴ bk. s. 37

⁶⁰⁵ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 856.

⁶⁰⁶ Tirmizî, Kader,8; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 36/280; Taberânî, *el-Mu‘cemu'l-evsat*, 2/266; Hâkim, *el-Mustedrek âle's-Sahihayn*, 1/490.

⁶⁰⁷ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 888.

konusu rivayete *sahih* hükmünü vermişlerdir.⁶⁰⁸ Bu çerçevede rivayet *sahih* olarak değerlendirilmiştir.

النَّاسُ نِيَامٌ، فَإِذَا مَاتُوا أَنْتَبَهُوا

109. “*İnsanlar uykudadır, öldüklerinde uyanırlar.*”⁶⁰⁹

Rivayet daha önce ele alınmış ve asılsız olarak değerlendirilmiştir.⁶¹⁰

الْمُتَشَبِعُ بِمَا لَا يَمْلِكُ، كَلَابِسُ تَوْبِي زُورٍ

110. “*Kendisine verilmeyen bir şeyle doymuş görünen; iki sahte elbise giyen gibidir.*”⁶¹¹

Rivayet, muteber hadis kaynaklarında zikredilmiştir. Müttefekun aleyh’*tir.*⁶¹²

رُبُّ أَشْعَثَ أَغْبَرَ ذِي طِمْرَيْنِ تَنْبُو عَنْهُ أَعْيُنُ النَّاسِ، لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللَّهِ لِأَبْرَةٍ

111. “*Saçları dağınık, toz-toprak içinde, iki eski elbiseli öyle kimseler vardır ki, insanlar onlara önem vermezler; fakat Allah adına yemin etseler, Allah onları yeminlerinde doğru çıkarır.*”⁶¹³

Rivayet, aynı lafızlarla Hâkim en-Nîsâbûrî tarafından *el-Müstedrek* adlı eserinde zikredilmiştir. Hâkim, bu rivayetin Müslim’in şartlarına uygun olduğunu ve Müslim’in de Hafız Abdullah b. Enes senediyle bu rivayeti kaydettiğini ifade etmiştir. Zehebî de bu değerlendirmeyi teyit etmiştir.⁶¹⁴

Müslim (206/261), rivayeti farklı bir lafızla; “*ذِي طِمْرَيْنِ*” yerine “*مَنْفُوعٍ بِالْأَنْبَابِ*” şeklinde, Ebû Hüreyre (ö. 59) senediyle nakletmiştir. Bu durum, metin farklılığına rağmen rivayetin anlam bakımından aynı olduğunu ortaya koymaktadır.

⁶⁰⁸ Tirmizî, İman,18; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 11/220; Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-kebir- et-Taberânî*, 1/84; Hâkim, *el-Mustedrek âle’s-Sahihayn*, 1/84; Beyhakî, *es-Sunenu’l-Kubrâ*, 9/6.

⁶⁰⁹ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 889.

⁶¹⁰ bk. s. 83

⁶¹¹ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 891.

⁶¹² Buhârî, Nikah,105; Müslim, Libas,126; Ebû Dâvûd, Edeb,90; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 44/490.

⁶¹³ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 897.

⁶¹⁴ Hâkim, *el-Mustedrek âle’s-Sahihayn*, 4/374;

Tirmizî (209/279) ise rivayeti küçük bir lafız farklılığıyla aktarmış ve bu hadis hakkında “hasen garîb” hükmünü vermiştir. Muasır hadis muhakkiklerinden Elbânî (1333/1420) bu rivayeti değerlendirmiş ve sahîh olduğuna hükmetmiştir.⁶¹⁵ Rivayet sahîh olarak değerlendirilmiştir.

2.16. Süleyman Kelimesinin Hikmeti

إِنَّ لِلَّهِ مِائَةَ رَحْمَةٍ، أُعْطِيَ وَاحِدَةً مِنْهَا لِأَهْلِ الدُّنْيَا كُلِّهَا، وَادَّخَرَ تِسْعًا وَتِسْعِينَ إِلَى الْآخِرَةِ يَرْحَمُ بِهَا عِبَادَهُ

112. “Allah’ın Rahmet yüz kısımdır. Onun bir kısmı dünya ehline, doksan dokuzu ise ahiret ehline aittir.”⁶¹⁶

Rivayet önceki bölümde ele alınmış ve sahîh olarak değerlendirilmiştir.⁶¹⁷

كُنَّا فِي سَفَرٍ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ، صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ، مَا اسْتَقْبَلْنَا حَجْرًا وَلَا شَجْرًا إِلَّا سَلَّمَ عَلَيَّ رَسُولِ اللَّهِ، صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ

113. “Bir seferinde peygamber ile beraberdim, Karşımıza çıkan herhangi bir ağaç veya dağ yoktu ki Rasulullah’a selam vermesin.”⁶¹⁸

Rivayet daha önce değerlendirilmiş ve zayıf olarak yorumlanmıştır.⁶¹⁹

كُلُّ أَمْرٍ ذِي بَالٍ لَمْ يُبْدَأْ فِيهِ بِبِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، فَهُوَ أَتَمُّ

114. “Allah’ın adıyla başlamayan her önemli şey, noksandır.”⁶²⁰

Rivayet, aynı lafızlarla Hatîb el-Bağdâdî (392/463) tarafından *el-Câmi’ li-ahlâkı’r-râvî ve âdâbi’s-sâmi’* ve Celâlüddîn es-Süyûtî’nin (849/911) *el-Câmi’u’s-Sağîr* adlı eserinde ve nakledilmiştir. Muasır hadis muhakkiklerinden Elbânî, bu rivayetin senedinin zayıf olduğunu belirtmiştir.⁶²¹ Yine muasır araştırmacılardan

⁶¹⁵ Hâkim, *el-Mustedrek âle’s-Sahihayn*, 4/374; Müslim, *Cennet*,48; Tirmizî, *Münafık*,127.

⁶¹⁶ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 911.

⁶¹⁷ bk. s. 45

⁶¹⁸ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 922.

⁶¹⁹ bk. s. 69

⁶²⁰ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 924.

⁶²¹ Hatîb Bağdâdî, *el-Câmi’ li-ahlâkı’r-râvî ve âdâbi’s-sâmi’*, ed. Mahmûd et-Tahhân (Riyad: Mektebetu’l-Ma’ârif, 1403), 2/79; Ebü’l-Fazl Celâlüddîn ‘Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-Fethu’l-Kebîr fî Dammi’z-Ziyâdeti ile’l-Câmi’i’s-Sağîr*, thk. Yûsuf en-Nebhânî (Beyrut; Lübnan: Dâru’l-Fikr, 1423), 2/303

Ahmed Muhammed Şâkir hadisin Abdulkadir er-Ruhâvî tarafından *el-Erba'in* adlı eserinde, Ebû Hüreyre senediyle *zayıf bir isnatla* rivayet edildiğini ifade etmiştir. Dârekutnî ise bu rivayeti “بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ” yerine “بِحَمْدِ اللَّهِ” lafzıyla nakletmiş ve senedde yer alan râvîlerden Kurre b. Abdurrahman hakkında çeşitli cerh-ta'dîl tenkitlerine yer vermiştir. Bu çerçevede, rivayetin sahih olmadığını açıkça ifade etmiştir.⁶²²

Sehâvî, rivayetin *garîb* olduğunu belirtmiş ancak hadisin sıhhat derecesine dair açık bir hüküm bildirmemiştir. Rivayet, farklı kaynaklarda küçük lafız farklılıklarıyla, örneğin “بِأَلْحَمْدُ لِلَّهِ” şeklinde de nakledilmiştir. Ancak tüm tarikler, Ebû Hüreyre senediyle rivayet edilmiştir.⁶²³

Râvîlerden Kurre b. Abdurrahman hakkında cerh-ta'dîl literatüründe “hadiste güçlü değildir” gibi ifadelerle rastlanmakta ve çeşitli muhaddisler tarafından zayıf kabul edilerek eleştirilmektedir. Bu sebeple, söz konusu rivayet hadis usulü çerçevesinde zayıf olarak değerlendirilmektedir. Muhakkik Arnavut bu rivayet zikrettiğimiz ravi sebebiyle zayıf olarak değerlendirmiştir.⁶²⁴

2.17. Dâvûd Kelimesinin Hikmeti

رَسُولُ اللَّهِ، صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حَتَّى تَوَرَّعْتِ فَدَمَاهُ، شُكْرًا لِمَا عَفَرَ اللَّهُ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَا تَأَخَّرَ. فَلَمَّا قِيلَ لَهُ فِي ذَلِكَ، قَالَ: أَفَلَا أُكُونُ عَبْدًا شَكُورًا؟

115. “Rasulullah o kadar uzun süre ayakta namaz kıldı ki, ayakları şişti. Ona, ‘Allah senin geçmiş ve gelecek tüm günahlarını affetti,’ denildi. O da şöyle buyurdu: ‘O halde şükreden bir kul olmayayım mı?’⁶²⁵

Rivayet, muteber hadis kaynaklarında zikredilmiştir. Müttefekun aleyh'tir.⁶²⁶

⁶²² Ebû ‘Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1416) 8/390; Dârekutnî, *Sunenu'd-Dârekutnî*, 11/367; Elbânî, *el-Câmiu's-Sağîr ve Ziyâdetüh*, 1/971.

⁶²³ İbn Mâce, Nikah,20; Ebû Dâvûd, Edeb,22; Ebû ‘Abdurrahmân Ahmed b. Şu‘ayb el-Horâsânî en-Nesâ’î, *es-Sunenu'l-Kubrâ*, thk. Hasen ‘Abdulmun‘im (Beyrut: Mu‘essesetu'r-Risâle, 1421), 9/184; Taberânî, *el-Mu‘cemu'l-kebîr*, 19/72.

⁶²⁴ İbn Mâce, Nikah,20; Ebû Dâvûd, Edeb,22.

⁶²⁵ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 947.

بُعْتُ بِالْحَنِيفِيَّةِ السَّهْلَةِ السَّمْحَةِ

116. “Ben, kolay ve hoşgörülü olan Haniflik dini ile gönderildim”⁶²⁷

Rivayet, aynı lafızlarla Ahmed b. Hanbel (164/241) tarafından *el-Müsned* ve Taberânî'nin (260/360) *el-Mu'cemü'l-kebir* adlı eserinde zikretmişlerdir. *el-Müsned*'de geçen rivayetin senedinde yer alan râvîlerden Ali b. Yezîd ve Mu'ân b. Rifâ'a hakkında klasik cerh ve ta'dîl kaynaklarında çeşitli tenkitler yer almaktadır.⁶²⁸ İbn Ebû Hâtim, İbn Adıyy ve Zehebî bu iki râvî için “metrûkü'l-hadîs”, “hadisleri yazılır ama ihticâc edilmez” gibi ifadelerle zayıflıklarını ortaya koymuşlardır. Taberânî'de geçen bir başka sened hakkında Heysemî, Ali b. Zeyd'in zayıf olduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde, başka bir tarikte yer alan 'Ufeyr b. Ma'dân hakkında ise “zayıftır fakat ilimde bir yeri vardır” şeklinde daha ihtiyatlı bir değerlendirmede bulunmuştur. Heysemî ayrıca, farklı bir rivayetinde de Ali b. Yezîd hakkında tenkitlerini nakletmiştir.⁶²⁹

İrâkî ve söz konusu rivayetin senedini zayıf olarak değerlendirmiştir. Bununla birlikte, rivayet bazı kaynaklarda lafız farkıyla “بُعْتُ” yerine “إِنِّي أُرْسِلْتُ” şeklinde aktarmıştır.⁶³⁰

Ancak söz konusu rivayet, bazı kaynaklarda lafız farklılığıyla ‘بُعْتُ’ yerine ‘إِنِّي أُرْسِلْتُ’ şeklinde de yer almaktadır. Sehâvi, Aclûnî (ö. 1162/1749) ve Şuayb el-Annaût, rivayetin farklı tariklerinin ve metin varyantlarının birlikte değerlendirilmesiyle senedinin güçlü olduğunu ve hasen derecesinde kabul edilebileceğini ifade etmişlerdir.⁶³¹ Değerlendirmeler sonucu rivayet hasen olarak değerlendirilmiştir.

⁶²⁶ Buhârî, Tefsir,324; Müslim, Kiyâmet,80; İbn Mâce, Kiyâmet,200; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 41/341.

⁶²⁷ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 963.

⁶²⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 36/624; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 8/170; 216/8; 222/8.

⁶²⁹ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 6/209;8/427; İbn 'Adiy, *el-Kâmil fi Du'afâ'i'r-Ricâl*, 6/305; Zehebî, *el-Kâşif*, 2/49;2/274; Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid*, 2/260; 4/302;

⁶³⁰ İrâkî, *Tahrîcu Ehâdîsi'l-İhyâ'*, 1499.

⁶³¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 41/349; Sehâvî, *el-Makâsid*,180; Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ'*, 1/217.

إِذَا بُويعَ لِخَلِيفَتَيْنِ، فَاقْتُلُوا الْأَخْرَ مِنْهُمَا

117. *İki halîfeye (birden) bey'at edilirse, onlardan ikinciye öldürün!*⁶³²

Rivayet muteber hadis kaynaklarında aynı lafızlarla zikredilmiştir. Ravilerin cerh ta'dil durumu sika olarak görülmüş merfu ve muttasıl olarak tespit edilmiştir. Nitekim muhakkik Arnavut rivayete sahih hükmü vermiştir.⁶³³

أَعُوذُ بِعَمُوكَ مِنْ عِقَابِكَ، وَأَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ

118. *“Allah'ım senin gazabından senin rızana, Azabından da affına sığınırım! Hem Senden sana sığınırım!”*⁶³⁴

Rivayet önceki bölümde ele alınmış ve sahih olarak değerlendirilmiştir.⁶³⁵

2.18. Yunus Kelimesinin Hikmeti

فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ، صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنْ قَتَلَهُ كَانَ ظَالِمًا مِثْلَهُ

119. *“Rasulullah (s.a.v) şöyle buyurdu: Eğer öldürürse onun gibi zalim olur.”*⁶³⁶

Rivayet, kaynaklarda Resulullah'a soru soran bir bedevînin yer aldığı uzun bir hadis metninde geçmektedir. Müslim bu rivayeti *el-Câmi 'u's-sahîh* adlı eserinde; Ebû Dâvûd ve Nesâî ise *Sünen* adlı eserlerinde aktarmışlardır. Ancak bu üç kaynaktan da rivayet “zâlimen” lafzı olmaksızın nakledilmiştir. Râvîlerinin cerh ve ta'dil durumları “sika” olarak değerlendirilmiş; rivayetin tarikinde herhangi bir kopukluk problemi bulunmamaktadır. Muasır hadis muhakkiklerinden Elbânî, bu rivayeti çeşitli tariklerle desteklenmiş olması sebebiyle “sahîh li-ğayrihi” olarak

⁶³² Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi 'l-hikem*, 964.

⁶³³ Müslim, *İmâre*,61; Ebû Dâvûd, *Fiten*,1; Beyhakî, *es-Sunenu 'l-Kubrâ*, 248/8; Taberânî, *el-Mu'cemu 'l-evsat*, 3/144; Ebû 'Avâne, *Mustahrecu Ebî 'Avâne*, 4/411.

⁶³⁴ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi 'l-hikem*, 971.

⁶³⁵ bk. s. 86

⁶³⁶ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi 'l-hikem*, 977.

değerlendirmiştir.⁶³⁷ Yapılan incelemeler, rivayetin sahih olabileceğini düşündürmektedir.

أَلَا أُنبئُكُمْ بِمَا هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَأَفْضَلُ مِنْ أَنْ تَلْقَوْا عَدُوَّكُمْ فَتَضْرِبُوا رِقَابَهُمْ وَيَضْرِبُوا رِقَابَكُمْ؟ ذِكْرُ اللَّهِ

120. “Size, düşmanlarınızla karşılaşmanızdan ve boyunlarınızı vurmanızdan ve onların da sizin boyunlarınızı vurmasından daha hayırlı bir şeyi haber vereyeyim mi? : O Allah’ı zikretmek.”⁶³⁸

Rivayet, Ahmed b. Hanbel tarafından *el-Müsned* adlı eserinde, senedinde inkıta ve zayıf râvîlerin bulunduğu bir isnadla nakledilmiştir. Bununla birlikte, rivayette geçen ‘رِقَابٌ’ kelimesinin eş anlamlısı olan ‘أَعْنَاقٌ’ lafzıyla aynı rivayet, diğer bazı hadis kaynaklarında cerh ve ta’dîl açısından güvenilir (sika) râvîler aracılığıyla, merfû ve muttasıl bir isnadla ve anlam farklılığı oluşturmadan aktarılmıştır.⁶³⁹ Aktarılan rivayetin isnadı sağlam olup, metnin anlamını doğrudan desteklemektedir. Nitekim Irâkî, Hâkim en-Nîsâbûrî, Şuayb el-Arnâvût (1355/1437) ve Elbânî (1333/1420), söz konusu rivayetlerin isnadının *sahih* olduğunu belirtmişlerdir.⁶⁴⁰

Değerlendirmeler sonucu rivayetimiz sahih olarak düşünülmüştür.

لَا تَقُومُ السَّاعَةُ وَعَلَىٰ وَجْهِ الْأَرْضِ مَنْ يَقُولُ: اللَّهُ، اللَّهُ

121. “Yeryüzünde: Allah, Allah diyenler buldukça kıyamet kopmayacaktı.”⁶⁴¹

Rivayet, muteber hadis kaynaklarında küçük lafız farklılıklarıyla birlikte zikredilmiştir. Hâkim en-Nîsâbûrî, rivayetin Buhârî ve Müslim’in (206/261) şartlarına uygun olduğunu belirtmiş ve yalnızca Müslim’in *el-Câmi ‘u’s-Sahîh* adlı

⁶³⁷ Müslim, Kasâme,32; Ebû Dâvûd, Diyet,3; Ebû ‘Abdurrahmân Ahmed b. Şu‘ayb el-Horâsânî en-Nesâ’î, *es-Sunenu’l-Kubrâ*, thk. Hasen ‘Abdulmun‘îm (Beyrut: Mu’essesetu’r-Risâle, 1421), 6/327; Ebû Dâvûd’un isnadında yer alan Simmâk b. Harb, kaynaklarda “hasenü’l-hadîs” olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca, râvilerden Yezîd b. Atâ hakkında “leyyinü’l-hadîs” şeklinde cerh ifadeleri yer almaktadır. bk. İbn Hacer el-Askalânî, *Takribü’t-Tehzib*, 603. Ancak rivayetin mütâbaat ve şahidlerinin bulunması sebebiyle muhakkik Şuayb el-Arnâvût bu isnada “hasen” hükmü vermiştir.

⁶³⁸ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 979.

⁶³⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 45/515;36/34

⁶⁴⁰ Tirmizî, Daavât,6; İbn Mâce, Edeb,53; Mâlik b. Enes, Kur’an, 7; Hâkim, *el-Mustedrek âle’s-Sahihayn*, 1/637. ; Irâkî, *Tahrîcu Ehâdîsi’l-İhyâ’*, 350

⁶⁴¹ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 982.

eserinde tahriç ettiğini ifade etmiştir. Zehebî de bu değerlendirmeyi desteklemiştir. Tirmizî, rivayeti *Câmi 'u't-Tirmizî* adlı eserinde tahriç etmiş ve hakkında “hasen” hükmünü vermiştir. Muasır hadis muhakkiklerinden Şuayb el-Arnâvût ve Elbânî ise rivayetin *sahîh* olduğunu ve hem Buhârî hem de Müslim’in rivayet etme şartlarına uygunluk taşıdığını ifade etmişlerdir.⁶⁴²

Ravilerin cerh-ta'dil durumu “sika” olarak ele alınmış ve sened yapısında kopukluk bulunmamaktadır. Bu sebeple rivayet hadis usulü açısından sahîh kabul edilmektedir. Ayrıca Kayserî rivayeti zikretmeden önce sahîh haberde geldi kalıbını kullanmıştır.

2.19. Eyyûb Kelimesinin Hikmeti

لَوْ دُرِّيْتُمْ بِحَبْلِ هَبْطِ عَلَى اللَّهِ

122. “Şayet siz bir ipe (en aşağı yer tabakasına) Allah’ın üzerine inerdiniz.”⁶⁴³

Rivayet önceki bölümde ele alınmış ve zayıf olarak değerlendirilmiştir.⁶⁴⁴

2.20. Zekeriyâ Kelimesinin Hikmeti

الْبَلَاءُ سَوْطٌ مِنْ سِيَاطِ اللَّهِ تَعَالَى يَسُوقُ بِهِ عِبَادَهُ

123. “Belâ, Allah Teâlâ’nın kullarını terbiye etmek için kullandığı bir kırbaştır.”⁶⁴⁵

Rivayet, ilk dönem hadis kaynaklarında yer almamaktadır. Diğer kaynaklar üzerine yapılan incelemelerde de herhangi bir isnad bilgisine ulaşılamamıştır.⁶⁴⁶

Mevcut hadis kaynaklarında isnadı tespit edilemeyen bu rivayet, sıhhat bakımından asılsız kategorisinde ele alınmaktadır.

⁶⁴² Müslim, İman,234; Tirmizî, Fiten,35; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 19/100; Hâkim, *el-Mustedrek âle's-Sahihayn*, 4/539.

⁶⁴³ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 993.

⁶⁴⁴ bk. s. 20

⁶⁴⁵ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 1021.

⁶⁴⁶ Mahmûd b. ‘Abdullâh el-Huseynî el-Âlûsî, *Râhu'l-Me‘ânî fî Tefsîr el-Kur‘ânî'l-‘Azîm ve’s-Seb‘u'l-Mesânî*, thk. ‘Alî ‘Abdubârî ‘Atiyye (Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye; Beyrut: y.y., 1415), 2/316.

إِنَّ الْخَيْرَ كُلَّهُ بِيَدَيْكَ، وَالشَّرَّ لَيْسَ إِلَيْكَ

124. “Bütün hayırlar senin elinin kudretindedir. Şerr sana âid değildir.”⁶⁴⁷

Rivayet, muteber hadis kaynaklarında uzun bir rivayetin içinde zikredilmiştir. Rivayetin râvilerinin cerh-ta’dil durumu “sika”, senedi “merfû” ve “muttasıl” olarak değerlendirilmiştir. Nitekim muhakkik Arnavût ve Elbânî, rivayete “sahih” hükmü vermişlerdir.⁶⁴⁸

Rivayet hakkında görüş bildiren muhakkikler, sahih olduğu yönünde hüküm vermişlerdir.

أَعْمَلُ مَا شِئْتُمْ، فَقَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ

125. “Dilediğini yap, sana günahını bağışladım.”⁶⁴⁹

Rivayet, Müslim tarafından *el-Câmi’u’s-Sahîh* adlı eserinde, uzun bir rivayetin sonunda aynı lafızlarla nakledilmiştir. Rivayetin isnadı sağlam olup, râvilerinin cerh ve ta’dil durumları klasik kaynaklarda “sika” olarak değerlendirilmiştir. Nitekim muasır hadis muhakkiklerinden Hüseyin Esed (doğ. 1371) de bu rivayetin sahîh olduğunu açıkça ifade etmiştir.⁶⁵⁰

Rivayet sahih olarak düşünülmüştür.

2.21. İlyas Kelimesinin Hikmeti

إِنَّ الْعَبْدَ لَا يَزَالُ يَتَقَرَّبُ إِلَيَّ بِالتَّوَافِلِ حَتَّىٰ أُجِبَّهُ

126. “Kulum bana nafile ibadetlerle de yaklaştırmaya devam eder. Nihayet ben onu severim.”⁶⁵¹

⁶⁴⁷ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 1022.

⁶⁴⁸ Müslim, *Misafirîn*,201; Tirmizî, *Da’vet*,31; Ebû Dâvûd, *Salat*,161; Nesâ’î, *es-Sunenu’l-Kubrâ*, 1/466; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/184.

⁶⁴⁹ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 1045.

⁶⁵⁰ Müslim, *Tevbe*,29; Ebû Ya’lâ et-Temîmî el-Mevsilî, *el-Müsned*, 11/408; Nesâ’î, *es-Sunenu’l-Kubrâ*, 9/160.

⁶⁵¹ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 1064.

Rivayet önceki bölümde ele alınmış ve sahih olarak değerlendirilmiştir. Dâvûd-i Kayserî rivayeti zikretmeden önce *sahih haber de varit olduğu gibi* ifadesine yer vermiştir.⁶⁵²

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الشَّجَاعَةَ وَلَوْ عَلَى قَتْلِ حَيَّةٍ

127. “Allah cesareti sever, hatta bir yılanı öldürmekte bile”⁶⁵³

Rivayet hakkında kaynaklarda herhangi bir senet bulunmamıştır.⁶⁵⁴ Bu sebeple asılsız olarak değerlendirilmiştir.

أَعْدَىٰ عَدُوِّكَ نَفْسِكَ الَّتِي بَيْنَ جَنْبَيْكَ

128. “En büyük düşmanın, iki yanında bulunan kendi nefsidir”⁶⁵⁵

Rivayet daha önce değerlendirilmiş ve mevzu olduğu kaydedilmiştir.⁶⁵⁶

2.22. Lokman Kelimesinin Hikmeti

إِنَّ اللَّهَ كَتَبَ الْإِحْسَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ، فَإِذَا ذَبَحْتُمْ فَأَحْسِنُوا الذَّبْحَةَ، وَإِذَا قَتَلْتُمْ فَأَحْسِنُوا الْقِتْلَةَ

129. “Şüphesiz Allah her şeyde iyiliği farz kılmuştur. O halde siz öldürdüğünüz vakit, öldürmeyi iyi yapın. Kestiğiniz zaman da kesmeyi iyi becerin.”⁶⁵⁷

Rivayet, muteber hadis kaynaklarında aynı lafızlarla zikredilmiştir.⁶⁵⁸ Sahih olarak değerlendirilmiştir.

2.23. Mûsâ Kelimesinin Hikmeti

كَتَبَ لَهُ التَّوْرَةَ بِيَدِهِ، وَعَرَسَ شَجَرَةَ طُوبَىٰ بِيَدِهِ، وَخَلَقَ جَنَّةَ عَدْنٍ بِيَدِهِ، وَخَلَقَ آدَمَ بِيَدِهِ

⁶⁵² bk. s. 83-84

⁶⁵³ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 1069.

⁶⁵⁴ Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Ahmed el-Hazrecî el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Âhkâmi'l-Kur'an*, thk. Ahmed el-Berdûnî-İbrahim İtfeyyîş (Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Misriyye, 1384), 1/315.

⁶⁵⁵ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 1069.

⁶⁵⁶ bk. s. 63

⁶⁵⁷ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 1081.

⁶⁵⁸ Müslim, Sayd ve Zebâih,57; Tirmizî, Diyet,14; İbn Mâce, 2009, Zebâih,3; Ebû Dâvûd, Edha,12.

130. “O, Teâlâ, Tevrat’ı kendi eliyle yazmış, Tuba ağacını kendi eliyle dikmiş, Aden bahçesini kendi eliyle yaratmış ve Adem’i kendi elleriyle yaratmıştır.”⁶⁵⁹

Dâvûd-i Kayserî’nin *sahih haber* kaydıyla aktardığı rivayet, tek bir hadis olarak bulunamamaktadır. Farklı rivayetlerde geçen cümleler bir araya getirilmiştir. Örneğin, “Allah Teâlâ Tevrat’ı kendi eliyle yazmıştır” ifadesi, muteber hadis kaynaklarında aynı lafızlarla, *sahih* bir senetle zikredilmiştir. Buhârî, bu rivayeti وَحَطَّ بِيَدِهِ ifadesiyle; Müslim ise كَتَبَ لَكَ التَّوْرَةَ بِيَدِهِ ifadesiyle rivayet etmiştir. Her ne kadar lafız farklılıkları bulunsa da anlam itibarıyla benzer kelimeler kullanılmıştır. Rivayetin bu kısmı, *sahih* ve *müttefekun aleyh* olarak görülmüştür.

“Tûbâ ağacını kendi eliyle dikmiş” kısmına gelince, bu rivayet, Süyûtî’nin (ö. 911/1505) *Câmi’is-Sağîr* isimli eserinde zikredilmiştir. Rivayetlerin değerlendirilmesini yapan Elbânî, bu rivayetin *mevzû* olduğunu bildirmiştir.⁶⁶⁰

“Aden bahçesini kendi eliyle yaratmış” ifadesi, Hâkim’in *Müstedrek*’inde zikredilmiş ve senedinin *sahih* olduğu bildirilmiştir. Ancak Zehebî, bu rivayetin *zayıf* olduğuna kanaat getirmiştir. Aynı şekilde, İbnü’l-Mülakkın (ö. 804/1401) da rivayetin *zayıf* olduğunu belirtmiştir.⁶⁶¹ Muhakkik Elbânî de bu rivayetin *zayıf* olduğunu vurgulamıştır. Daha önce yapılan bir araştırmada bu haliyle *isnadsız* bir şekilde Ebû’s-Şeyh el-İsbahânî’nin (ö. 369/979) *el-Azmâ* isimli eserinde zikredildiği kaydedilen⁶⁶² rivayet *asılsız* kabul edilmiştir.

لَا تُفْضِلُونِي عَلَى مُوسَى، فَإِنَّ النَّاسَ يَصْعَقُونَ، فَأَكُونُ أَوَّلَ مَنْ يُفِيْقُ، فَإِذَا مُوسَى بَاطِشٌ بِفَائِمَةٍ مِّنْ قَوَائِمِ الْعَرْشِ، فَلَا أَدْرِي أَجَازَاهُ صَعَقَةُ الطُّورِ، أَمْ كَانَ مِمَّنْ اسْتَنْتَى اللَّهَ تَعَالَى

131. “Beni Mûsa’dan daha hayırlı çıkarmayın, çünkü insanlar ölecek ve ilk ayılan ben olacağım. Bakacağım ki, Mûsa Arşın bir tarafından tutmuştur.

⁶⁵⁹ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 1107.

⁶⁶⁰ Süyûtî, *el-Fethu’l-Kebîr fî Dammi’z-Ziyâdeti ile’l-Câmi’i’s-Sağîr*, 2/203.

⁶⁶¹ Hâkim, *el-Mustedrek âle’s-Sahihayn*,

⁶⁶² Taha Çelik, “el-Fükûk İsimli Eseri Çerçevesinde Sadreddin Konevî’nin Hadis Kullanımı”, *Müttefekkir* 6/11 (30 Haziran 2019), 27; Ebu’s-Şeyh el-İsbahânî, *el-Azame*, thk. Rızaullah Muhammed İdris (Riyad: Dâru’l-’Âsime, 1408), 3/1067.

Bilemem ölenler arasında mıydı da benden önce dirildi! Yoksa Allah'ın istisna ettiklerinden miydi”⁶⁶³

Rivayet müttefekun aleyh'tir.⁶⁶⁴

لَوْ صَبَرَ أَخِي مُوسَى، لَرَأَى الْعَجَبَ، وَلَكِنْ أَخَذَهُ مِنْ صَاحِبِهِ دَمَامَةٌ

132. “Eğer kardeşim Musa sabretseydi, (orada) hayret verici şeyleri görecekti. Ancak, yoldaşından dolayı bir çekingenlik (veya tedirginlik) duydu.”⁶⁶⁵

Rivayet müttefekun aleyh'tir. Dâvûd-i Kayserî de rivayetin müttefekun aleyh olduğunu bildirmiştir.⁶⁶⁶

أَنْتُمْ أَغْلَمُ بِأُمُورِ دُنْيَاكُمْ

133. “Siz dünya işlerini benden daha iyi bilirsiniz.”⁶⁶⁷

Rivayet daha önce değerlendirilmiş ve sahih olarak yorumlanmıştır.⁶⁶⁸

أَطِيعُوا أَمِيرَكُمْ وَإِنْ جَارَ

134. “Zalim bile olsa emirlerinize itaat edin”⁶⁶⁹

Rivayet, Dâvûd-i Kayserî'nin zikrettiği lafızlarla kaynaklarda tespit edilememiştir. Fakat rivayet aynı anlamda farklı lafızlarla kaynaklarda zikredilmiştir Şuayb Arnavut rivayet hakkında sahih ve müttefekun aleyh bir rivayet olduğunu bildirmiştir.⁶⁷⁰

2.24. Hâlid Kelimesinin Hikmeti

إِنِّي أَوْلَى النَّاسِ بِعَيْسَى ابْنِ مَرْيَمَ، فَإِنَّهُ لَيْسَ بِنَبِيِّ وَبَيْنَهُ نَبِيٌّ

⁶⁶³ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi 'l-hikem*, 1108.

⁶⁶⁴ Buhârî, *Husûmet*, 1; Müslim, *Fezâil*, 160; Ebû Dâvûd, *Sünne*, 11; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 13/29.

⁶⁶⁵ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi 'l-hikem*, 1133.

⁶⁶⁶ Buhârî, *İlm*, 44; Enbiya, 29; Da'vet, 18; Müslim, *Zekat*, 140; Fezâil, 170; Ebû Dâvûd, *Hurûf*, 1.

⁶⁶⁷ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi 'l-hikem*, 1134.

⁶⁶⁸ bk. s. 67

⁶⁶⁹ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi 'l-hikem*, 1141.

⁶⁷⁰ Buhârî, *Cemaat*, 26; İbn Mâce, 2009, *Cihad*, 39; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 19/178; Müslim, *İmare*, 37.

135. *Meryem'in oğlu İsa'ya insanların en yakını benim benimle onun arasında Peygamber yoktur.*⁶⁷¹

Rivayet, muteber hadis kaynaklarında zikredilmiştir. Müttetekun aleyh'tir.⁶⁷²

2.25. Muhammed Kelimesinin Hikmeti

إِنَّ أَحَدَكُمْ لَنْ يَرَىٰ رَبَّهُ حَتَّىٰ يَمُوتَ

136. “Hiçbiriniz ölmeden Rabbinizi göremez.”⁶⁷³

Dâvûd-i Kayserî rivayeti zikretmeden önce deccal hadisinde geçtiği gibi ifadesine yer vermiştir. Rivayeti kaynaklarda tarattığımız zaman Deccal'la ilgili rivayette geçtiği görülmüştür. Rivayetin ravilerinin cerh ta'dil durumu sika olarak görülmüştür. Muteber hadis kaynaklarında zikredilmiş, Şuayb Arnavut ve Elbâni rivayete sahih hükmü vermişlerdir.⁶⁷⁴

حُبِّ إِلَيَّ مِنْ دُنْيَاكُمْ ثَلَاثٌ: الْبِسَاءُ

137. “Dünyada bana üç şey sevdirdi, kadınlar...”⁶⁷⁵

Öncelikle belirtmek gerekir ki, rivayet, meşhur olan “üç” kelimesiyle senetsiz bir şekilde Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1210) *Mefâtihu'l-Ğayb*, Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf* ve Gazzâlî'nin *İhyâ* adlı eserlerinde geçmektedir.⁶⁷⁶

Rivayet, hadis kaynaklarında şu lafızlarla yer almıştır: “Dünyadan bana kadınlar ve güzel koku sevdirdi. Namaz da gözümün nurudur.” Rivayet, Enes b. Mâlik'ten nakledilmiş ve ravilerinden biri olan Selâm Ebû Münzir hakkında kaynaklarda yer alan tenkitler nedeniyle “hasen” olarak değerlendirilmiştir. Hâkim

⁶⁷¹ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 1149.

⁶⁷² Buhârî, *Enbiya*,49; Müslim, *Fezâil*,40.

⁶⁷³ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 1159.

⁶⁷⁴ Müslim, *Fiten*,169; Tirmizî, *Fiten*, 56; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 39/76; Ebû Bekr 'Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî 'Abdurrezzâk, *el-Musannef*, thk. Habîburrahmân el-'Azamî (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1403), 10/404.

⁶⁷⁵ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*,1171.

⁶⁷⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakâiki Gavâmidî't-Tenzîl*, 1,388; er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 23/370; Muhammed el-Gazzâlî, *İhyâ'u 'Ulûmi'd-Dîn*, 2/956.

rivayetin sahih ve Müslim'in şartına uygun olduğunu belirtmiş Zehebî de muvafakat etmiştir.⁶⁷⁷

Süyûtî ve el-İrâki, rivayetin Nesâî ve Hâkim'in eserlerinde "üç" kelimesi zikredilmeden tahric edildiğini bildirmişlerdir.⁶⁷⁸ Aynı şekilde Zerkeşî de bu ifadeyi aktarmış ve "üç" kelimesinin manayı bozduğunu ifade etmiştir. Zerkeşî, "Namaz dünyalık bir şey değildir" diyerek bu hususu vurgulamıştır. Rivayeti detaylı analiz eden el-Heytemî (ö. 974/1567), "üç" ifadesiyle ilgili neredeyse aynı görüşleri dile getirmiştir. Ali el-Kârî ise "üç" kelimesi bulunmayan rivayetlerin isnadını "hasen" olarak değerlendirmiştir.⁶⁷⁹

Yapılan değerlendirmelere göre rivayet aynı lafızlarla hadis kaynaklarında yer almamaktadır. Aclûni'nin de belirttiği üzere, üç kelimesiyle tefsir kaynaklarında zikredilmiştir.⁶⁸⁰ Hadis kaynaklarında senedinin bulunmaması, bu rivayetin sıhhat açısından tartışmalı ve muhtemelen asılsız olduğu yönünde görüşlerin oluşmasına neden olmuştur.

إِنَّ اللَّهَ لَمَّا خَلَقَ الْعُقُلَ، قَالَ لَهُ: أَقْبِلْ، فَأَقْبَلَ. ثُمَّ قَالَ لَهُ: أَدْبِرْ، فَأَدْبَرَ. فَقَالَ: وَعِزَّتِي وَجَلَالِي مَا خَلَقْتُ خَلْقًا أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْكَ، بِكَ آخُذُ وَبِكَ أُعْطِي، وَبِكَ أُثِيبُ وَبِكَ أُعَاقِبُ

138. "Allah akli yarattığında ona 'Yaklaş' dedi, o da yaklaştı. Sonra ona 'Dön' dedi, o da döndü. Sonra Allah şöyle dedi: 'Azametim ve Celalim üzerine yemin ederim, senin gibi sevimli bir yaratık yaratmadım. Seninle alırım, seninle veririm, seninle ödüllendiririm ve seninle cezalandırırım.'"⁶⁸¹

Rivayet halk dilinde hadis diye meşhur olan rivayetlerin toplandığı kitaplarda ve mevzuat literatüründe zikredilmiştir. Sâgânî ve Fettenî rivayetin ittifakla mevzu

⁶⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/308; Nesâî, *Aşratü'n-Nisâ*,1; Hâkim, *el-Mustedrek âle's-Sahihayn*, 2/174; Ebû 'Avâne, *Mustahrecu Ebi 'Avâne*, 3/14; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 4/152.

⁶⁷⁸ Süyûtî, *ed-Dureru'l-Muntessira fi'l-Ehâdîsi'l-Muştehirah*, 2/956; 'Irâki, *Tahrîcu Ehâdîsi'l-İhyâ*, 1121.

⁶⁷⁹ Zerkeşî, *et-Tezkire fi'l-'Ehâdîsi'l-Muştehirah*, 181; İbn Hacer el-Heytemî, *el-Fetâva'l-Hadîsiyye - İbn Hacer el-Heytemî*,197; Ali el-Kârî, *el-Esrâru'l-Merfû*, 176.

⁶⁸⁰ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, 1/338.

⁶⁸¹ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 1179.

olduğunu bildirmiştir. Aclûnî de rivayetin ittifakla mevzu kabul edildiğini zikretmiştir.⁶⁸²

الْمُصَلِّي يُنَاجِي رَبَّهُ مَا دَامَ فِي الصَّلَاةِ، فَهُوَ فِي الْمُنَاجَاةِ

139. “*Namazda olan kişi, namazda olduğu sürece Rabbi ile içtenlikle konuşur, böylece o münacaatta bulunur.*”⁶⁸³

Rivayet aynı lafızlarla hadis kaynaklarında geçmemektedir. İbn Hacer el-Askalânî *Fethu'l-bârî* isimli eserinde ilim ehlinin sözü gibi kullanmıştır.⁶⁸⁴ Rivayet, muteber hadis kaynaklarında "إِذَا كَانَ فِي الصَّلَاةِ فَإِنَّهُ يُنَاجِي رَبَّهُ" lafızıyla yer almaktadır. Her ne kadar Dâvûd-i Kayserî'nin naklettiği rivayet aynı lafızlarla sahih hadis kaynaklarında geçmese de, mana bakımından bu rivayetlerle örtüştüğü ve aynı anlamı taşıdığı görülmektedir.⁶⁸⁵

Kayserî'nin aktardığı rivayete en yakın lafız, İbn Hacer tarafından kullanılmıştır. Kayserî'nin rivayeti manayla naklettiği düşünülmektedir.

فَسَمْتُ الصَّلَاةَ بَيْنِي وَبَيْنَ عَبْدِي نِصْفَيْنِ: فَنِصْفُهَا لِي وَنِصْفُهَا لِعَبْدِي، وَلِعَبْدِي مَا سَأَلَ

140. “*Namazı, benimle kulum arasında ikiye böldüm: yarısı bana, yarısı kuluma aittir ve kuluma ne dilerse verilir...*”⁶⁸⁶

Rivayet muteber hadis kaynaklarında zikredilmiş ve sahih olarak değerlendirilmiştir.⁶⁸⁷ Dâvûd-i Kayserî rivayeti zikretmeden önce *sahih haberde varit olduğu gibi* kalıbını kullanmıştır.

لَا صَلَاةَ إِلَّا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ

⁶⁸² Sâgânî, *Risâle fi'l-ehâdîsi'l-mevzû'a*, 30; Ebû'l-Hayr Muhammed b. 'Abdurrahmân b. Muhammed Şemsuddîn es-Sehâvî, *et-Tuhfetu'l-Latîfe fi Târîhi'l-Medîneti's-Şerîfe* (Beyrut: el-Kutubu'l-İlmiyye, 1414/1993), 199; Fettenî, *Tezkiratu'l-Mevdû'ât*, 28; 'Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, 1/263.

⁶⁸³ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 1186.

⁶⁸⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, 7/326.

⁶⁸⁵ Buhârî, *Mevâkîf*,7; Müslim, *Mesâcid*,45; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 20/198; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, 7/326.

⁶⁸⁶ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 1186.

⁶⁸⁷ Müslim, *Salat*,38; -Tirmizî, *Tefsîru'l-Kur'an*,2; Ebû Dâvûd, *Salat*,135; İbn Mâce, *Edeb*,52; Nesâî, *İftitâh*,23.; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 12/239.

141. “*Fatihatsız namaz yoktur.*”⁶⁸⁸

Rivayet, muteber hadis kaynaklarında zikredilmiştir. Müttefekun aleyh'tir.⁶⁸⁹

Bir sonraki aşamada, bu bölümde ele alınan rivayetlere ilişkin bir tablo sunulacak ve her biri hakkında kısa değerlendirmelere yer verilecektir.

---

⁶⁸⁸ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*,1186.

⁶⁸⁹ Buhârî, *Sifetü's-Salat*,13; Müslim, *Salat*,38; -Tirmizî, *Tefsîru'l-Kur'an*,2; Ebû Dâvûd, *Salat*,135; İbn Mâce, *Edeb*,52; Nesâ'î, *İftitâh*,23.; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 12/239.

2.26. Değerlendirme

Aşağıda sunulan tabloda, şerh kısmında de geçen rivayetlerin kaynakları ve sıhhat durumlarına ilişkin değerlendirmelere yer verilmiştir.

<i>Şerh Bölümünde Yer Alan Rivayetler</i>												
<i>Rivayet</i>	<i>Rivayetin geçtiği kaynaklar</i>										<i>Hükümü</i>	
	<i>Sahih-i Buhâri</i>	<i>Sahih-i Müslim</i>	<i>Sünen-i Tirmîzi</i>	<i>Sünen-i Nesâi</i>	<i>Sünen-i Ebû Davûd</i>	<i>Sünen-i İbn Mâce</i>	<i>Muvatta-i İmam Malik</i>	<i>Müsned-i Ahmet b. Hanbel</i>	<i>Sünen-i Dârimî</i>	<i>Diğer hadis kaynakları</i>		<i>Tefsir ve tarih kaynakları</i>
<i>Her hâl için Allah'a hamdolsun.</i>			✓		✓	✓		✓	✓			<i>Sahih</i>
<i>Altında ve üstünde hava bulunmayan, Âmâ'da idi.</i>			✓			✓		✓				<i>Zayıf</i>
<i>Benim Allah ile beraber olduğum..</i>										✓		<i>Asılsız</i>

<i>Kim hayır bulursa Allah'a hamdetsin.</i>		✓	✓						✓		<i>Sahih</i>
<i>Seni hakkıyla bilemedik.</i>		✓							✓		<i>Asılsız</i>
<i>Sana hakkıyla ibadet edemedik.</i>									✓		<i>Hasen</i>
<i>İdrak edemediğini idrak etmek...</i>									✓		<i>Asılsız</i>
<i>Allah'ın yarattığı ilk şey benim nurumdur.</i>										✓	<i>Mevzu</i>
<i>Biz önden gidenlerin sonuncularıyız.</i>	✓	✓		✓					✓		<i>Sahih</i>
<i>Hikmet müminin kaybolon malıdır.</i>									✓		<i>Zayıf</i>
<i>O'nun Ahlakı Kur'an'dır.</i>	✓		✓						✓		<i>Sahih</i>
<i>Rahmet yüz kısımdır...</i>	✓	✓							✓		<i>Sahih</i>
<i>Allah Âdemi kendi süretinde yarattı</i>	✓	✓							✓		<i>Sahih</i>
<i>Eğer siz günah işlemeseydiniz...</i>			✓		✓				✓		<i>Sahih</i>

Eğer bir günah işlememiş olsaydınız...									✓		Hasen
Rabbinin kim olduğunu nasıl bildin...									✓		Mevzu
Neşisini bilen rabbini bilir.									✓		Asılsız
Allah'ın yarıttığı ilk şey akıldır.							✓		✓		Mevzu
Hastalandım beni ziyarete gelmedin.			✓		✓			✓			Sahih
Allah vardı ve ondan başka...	✓		✓				✓		✓		Sahih
Allah'ın ilk şey benim nurumdur.									✓	✓	Mevzu
En kötü düşmanın, iki yanında bulunan nefsidir.									✓		Mevzu
Şüphesiz şeytan, âdem oğlunun bedeninde...	✓								✓		Hasen
Ruhu'l-Kudüs, bana şu gerçeği aşıladı...									✓		Sahih
Yâ Rabbî! Benim kalbime nur...		✓			✓			✓	✓		Sahih

<i>Kul rabbine dua ettiğinde...</i>										✓		<i>Zayıf</i>
<i>Mümin mü'minin aynasıdır.</i>		✓								✓		<i>Hasen</i>
<i>Ümmetimin alimleri İsrailoğullarının...</i>												<i>Mevzu</i>
<i>Dünya işlerinde siz daha iyisiniz...</i>		✓		✓						✓		<i>Sahih</i>
<i>Yüceler yücesi Allah ki, öfkesinin...</i>										✓	✓	<i>Asılsız</i>
<i>Dünya işlerinde siz daha iyisiniz...</i>	✓									✓		<i>Sahih</i>
<i>Kur'an'ın hem bir zahiri hem bir batını...</i>	✓									✓		<i>Sahih</i>
<i>Kendini bilen rabbini bilir.</i>										✓		<i>Asılsız</i>
<i>Biz (Rasûlullah'ın yanında) yemek yenirken...</i>	✓	✓	✓					✓		✓		<i>Sahih</i>
<i>Mekke'de Peygamber ile beraberdim...</i>										✓	✓	<i>Zayıf</i>

<i>Bana cevâmiu 'l- kelim verildi.</i>	✓	✓	✓							✓		<i>Sahih</i>
<i>Rabbinizi, dolunay gecesi ayı...</i>	✓	✓								✓		<i>Sahih</i>
<i>Beni Hud suresi yaşlandırdı.</i>	✓	✓								✓		<i>Sahih</i>
<i>Ben cennet ile cehennem arasında...</i>											✓	<i>Mevzu</i>
<i>Büyük kıyametin sahiplerinden...</i>										✓	✓	<i>Asılsız</i>
<i>Ölmeden önce ölünüz.</i>										✓	✓	<i>Asılsız</i>
<i>Şahitlik ederim ki Muhammed O'nun kulu ve elçisidir...</i>	✓	✓		✓								<i>Sahih</i>
<i>Zulüm kıyamet gününde karanlıklar...</i>	✓	✓								✓		<i>Sahih</i>
<i>Şüphesiz ki, dilleriyle söylemedikçe....</i>	✓	✓		✓	✓	✓						<i>Sahih</i>
<i>Allah Adem'i kendi suretinde yarattı...</i>		✓	✓				✓			✓		<i>Sahih</i>
<i>Ey Rabbim ilmimi artır.</i>	✓	✓	✓	✓						✓		<i>Zayıf</i>

<i>Her kulun kalbinde iki göz vardır...</i>										✓		<i>Zayıf</i>
<i>Kıyamet günü ilk giyindirilecek kişi...</i>	✓	✓			✓			✓		✓		<i>Sahih</i>
<i>Nefsini bilen rabbini bilir.</i>										✓	✓	<i>Asılsız</i>
<i>Dün gece ikinizin yaptığını Allah güldü.</i>			✓	✓		✓				✓		<i>Sahih</i>
<i>Ruhlar toplu cemaatlardır...</i>	✓	✓	✓					✓		✓		<i>Sahih</i>
<i>Allah vardı ondan başka bir şey yoktu.</i>										✓		<i>Sahih</i>
<i>Biz sadece görünenle hükmederiz..</i>										✓	✓	<i>Asılsız</i>
<i>Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki...</i>	✓	✓								✓		<i>Sahih</i>
<i>Ben gizli bir hazine idim...</i>										✓	✓	<i>Asılsız</i>
<i>Allah ve Melekleri, göklerin ve yerlerin halkı...</i>				✓		✓				✓		<i>Hasen</i>
<i>Cenaze konulduğu zaman erkekler...</i>		✓	✓		✓			✓				<i>Sahih</i>

<i>Hiçbir Müslüman yoktur ki....</i>			✓			✓				✓		<i>Sahih</i>
<i>Ben bu gece rüyamda bir gölgelik...</i>	✓	✓		✓		✓						<i>Sahih</i>
<i>Beni rüyasında gören...</i>			✓							✓		<i>Sahih</i>
<i>Rabbinin kim olduğunu nasıl bildin ...</i>										✓	✓	<i>Asılsız</i>
<i>Bütün hayırlar senin elindedir...</i>	✓	✓				✓				✓		<i>Sahih</i>
<i>Cehennem derinliklerinde cercer bütisi yetişir.</i>										✓		<i>Asılsız</i>
<i>Cehennem ehlinin bazıları, orada alevle boğuşacaklar.</i>										✓	✓	<i>Asılsız</i>
<i>Beni Hud suresi ve kardeşleri yaşlandırdı.</i>	✓	✓				✓		✓				<i>Sahih</i>
<i>Rasûlullah ilk vahy başlangıcı...</i>	✓	✓	✓		✓	✓		✓				<i>Sahih</i>
<i>Sadık rüya, nübüvvetin kırk altı</i>	✓	✓			✓					✓		<i>Sahih</i>
<i>İnsanlar uykudadır...</i>										✓	✓	<i>Asılsız</i>

<i>Kulum bana nafile ibadetlerle...</i>		✓	✓				✓	✓			<i>Sahih</i>
<i>Kim bana itaat ederse...</i>		✓	✓				✓		✓		<i>Sahih</i>
<i>Her doğan çocuk fitrat üzere doğar.</i>		✓	✓		✓		✓				<i>Sahih</i>
<i>Rahmetim gazabımı geçmiştir.</i>	✓	✓		✓		✓			✓		<i>Sahih</i>
<i>Kim bir duyusunu kaybetmişse...</i>									✓		<i>Asılsız</i>
<i>Bir kul cennetle arasında sadece...</i>	✓	✓	✓		✓						<i>Sahih</i>
<i>Kulların kalpleri Rahman'ın parmakları arasındadır...</i>	✓	✓	✓		✓						<i>Sahih</i>
<i>Kıskançlığından dolayı fuhuşları haram kıldı.</i>	✓	✓		✓					✓		<i>Sahih</i>
<i>Bilin ki, her kralın bir sınırı vardır...</i>			✓		✓				✓		<i>Sahih</i>
<i>Altında ve üstünde hava bulunmayan...</i>									✓		<i>Zayıf</i>

Senden sana sığırırım.		✓	✓		✓			✓				Sahih
Rahman'ın nefesini Yemen tarafından alıyorum.									✓			Zayıf
Bugün sizin soyunuzu düşürür..									✓	✓		Zayıf
Allah, kıyamet günü yaratıklara tanınmayan...	✓	✓							✓			Sahih
Rabbini, dolunay gecesi ayı...			✓		✓				✓			Sahih
Ne yer beni alır ne gök...									✓	✓		Mevzu
Hikmet müminin kaybolan malıdır.									✓	✓		Zayıf
Nefsini bilen rabbini bilir.									✓			Asılsız
Âdem oğlu öldüğü vakit...		✓		✓		✓				✓		Sahih
Şüphesiz Allah'ın yetmiş bin ışık...									✓	✓		Zayıf
Allah kardeşim Lut'a rahmet etsin...	✓		✓			✓		✓				Sahih
Allah Tarafından nasıl muamele...			✓					✓	✓			Sahih

<i>Ruhu'l-Kudüs, bana şu gerçeği aşıladı...</i>			✓				✓		✓		<i>Hasen</i>
<i>Rabbim beni terbiye etti..</i>									✓		<i>Zayıf</i>
<i>Resulullah da (s.a.v) (peygamberlik müessesesi) sona ermiştir.</i>	✓	✓			✓			✓			<i>Sahih</i>
<i>Alimler peygamberlerin varisleridir.</i>			✓		✓				✓		<i>Hasen</i>
<i>Eğer bir ip ile en aşağı yere sarkıtılsanız,</i>								✓	✓		<i>Zayıf</i>
<i>Kulum bana nafile ibadetlerle yaklaşır.</i>			✓						✓		<i>Sahih</i>
<i>Dünya Mü'minin hapisanesi...</i>		✓		✓					✓		<i>Sahih</i>
<i>Eğer Allah bir kuluna hayır dilerse...</i>	✓	✓			✓		✓				<i>Sahih</i>
<i>Şüphesiz ki Allah, mahlukatı karanlık içinde yarattı...</i>				✓			✓		✓		<i>Sahih</i>
<i>İnsanlar uykudadır, öldüklerinde...</i>	✓	✓			✓	✓	✓				<i>Asılsız</i>

<i>Kendisine verilmeyen bir şeyle doymuş...</i>	✓	✓			✓					✓		<i>Sahih</i>
<i>Saçları dağınık, toz-toprak içinde...</i>			✓				✓	✓		✓		<i>Sahih</i>
<i>Allah'ın Rahmet yüz kısımdır...</i>		✓	✓					✓		✓		<i>Sahih</i>
<i>Bir seferinde peygamber ile beraberdim...</i>			✓					✓				<i>Zayıf</i>
<i>Allah'ın adıyla başlamayan her önemli şey...</i>	✓	✓		✓		✓					✓	<i>Zayıf</i>
<i>Rasulullah o kadar uzun süre ayakta namaz kıldı ki...</i>			✓		✓			✓		✓		<i>Sahih</i>
<i>Ben, kolay ve hoşgörülü olan hanifilik dini üzere gönderildim.</i>		✓								✓		<i>Hasen</i>
<i>İki halifeye (birden) bey'at edilirse...</i>	✓									✓		<i>Sahih</i>
<i>Allah'ım senin gazabından senin rızana sığınırım...</i>		✓		✓				✓				<i>Sahih</i>
<i>Eğer öldürürsen onun gibi zalim olursun.</i>		✓	✓		✓	✓						<i>Sahih</i>

<i>O, Teâlâ, Tevrat'ı kendi eliyle yazmış...</i>										✓		<i>Asılsız</i>
<i>Beni Mûsa'dan daha hayırlı çıkarmayın...</i>	✓	✓		✓								<i>Sahih</i>
<i>Eğer kardeşim Musa sabretseydi...</i>	✓	✓			✓					✓		<i>Sahih</i>
<i>Siz dünya işlerini benden daha iyi bilirsiniz...</i>		✓		✓	✓							<i>Sahih</i>
<i>Köle olsa bile emirlerinize itaat edin...</i>										✓	✓	<i>Sahih</i>
<i>Meryem'in oğluna insanların en yakını benim...</i>										✓	✓	<i>Sahih</i>
<i>Hiçbiriniz ölmeden Rabbinizi göremez.</i>											✓	<i>Asılsız</i>
<i>Dünyada bana üç şey sevdirdi...</i>			✓		✓			✓		✓		<i>Asılsız</i>
<i>Dünyada bana üç şey sevdirdi...</i>	✓	✓	✓							✓		<i>Asılsız</i>
<i>Allah akli yarattığında ona 'Yaklaş' dedi, ...</i>										✓	✓	<i>Mevzu</i>

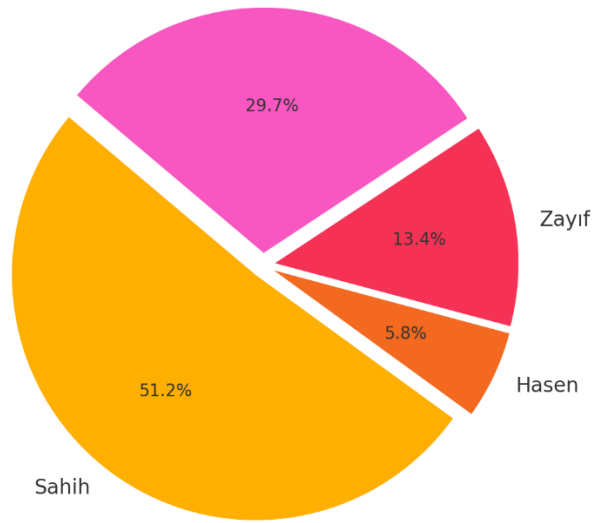
<i>Namazda olan kişi, namazda olduğu sürece...</i>			✓					✓		✓		<i>Sahih</i>
<i>Namazı, benimle kulum arasında ikiye böldüm...</i>		✓				✓			✓	✓		<i>Sahih</i>
<i>Fatihatsız namaz yoktur.</i>	✓	✓			✓		✓			✓		<i>Sahih</i>

Çalışmanın ikinci bölümünde incelenen toplam 141 rivayetten 80’i “sahih” olarak değerlendirilmiştir. “Hasen” vasfını taşıyan 9 rivayet tespit edilirken, “zayıf” olarak nitelendirilen rivayetlerin sayısı 15’tir. Öte yandan, 37 rivayetin “asılsız” yahut mevzu olduğu tespit edilmiştir.

2.28. Eserde Tespit Edilen Rivayetlerin Sıhhat Durumlarına Göre Genel Dağılımı

Aşağıda sunulacak grafikte, *Şerhu Fusûsi'l-hikem* de yer rivayetlerin yüzdeleri dağılımına yer verilecektir. Ayrıca rivayetlerle ilgili kısa değerlendirmeler yapılacaktır.

Dâvûd-i Kayserî'nin *Şerhu Fusûsi'l-hikem*'inde Rivayetlerin Sıhhat Dağılımı
Asılsız/Mevzu

Rivayetlerin Sıhhat Durumu	Rivayet Sayısı
Sahih	88
Hasen	10
Zayıf	23
Asılsız	34
Mevzu	17

Sahih Rivayetlerin Kaynakları	Rivayet Sayısı
Müttefekun Aleyh	29
Sadece Buhârî'nin Zikrettiği	11
Sadece Müslim'in Zikrettiği	18
Kütüb-i Sitte ve Diğer Hadis Kaynaklarının Zikrettiği	30

Dâvûd-i Kayserî'nin *Şerhu Fusûsi'l-hikem* adlı eserinde yer alan rivayetlerin sıhhat derecelerini belirlemeye yönelik bu çalışmada, yapılan detaylı inceleme

sonucunda toplam 172 rivayet tespit edilmiştir. Rivayetlerin sened açısından değerlendirilmesi sonucunda, 88 rivayet sahih, 10 rivayet hasen, 23 rivayet zayıf, 51 rivayet ise asılsız yahut mevzu olarak sınıflandırılmıştır.

Sahih rivayetlerin kaynaklara göre dağılımına bakıldığında ise, 29 rivayetin müttefekun aleyh, 18'inin yalnızca Müslim'de, 11'inin yalnızca Buhârî'de, 30 rivayetin ise Kütüb-i Sitte ve dışındaki hadis kaynaklarında yer aldığı tespit edilmiştir.

Buna karşılık, asılsız yahut mevzu olduğu belirlenen 51 rivayet, hadis usulü ölçütlerine göre güvenilir kabul edilmemektedir. Bu rivayetler ya isnaddan yoksundur ya da senet açısından ciddi tenkitlere konu olmuştur.

2.27. Dâvûd-i Kayserî'nin Eserde Hadis Kullanımına Dair Değerlendirmeler

Dâvûd-i Kayserî'nin ele alınan eserinde birçok rivayete yer verdiği görülmektedir. Kayserî, rivayetleri genellikle senetsiz olarak aktarmış ve çoğu zaman sahabe ravilerine dair bilgi vermemiştir. Ancak, Abdurrahman b. Aiş el-Hadramî, Ebû Hüreyre, Sehl b. Sa'd ve Ebû Derdâ isimli sahabeleri rivayette belirtmiştir ki bu bir istisna durumudur.⁶⁹⁰ Bu durum göz önüne alındığında, kullanılan rivayetlerin birebir değerlendirilmesi mümkün olmamaktadır; sadece bu rivayetlerin hangi kaynaklarda yer aldığına dair bir araştırma yapılmıştır. Özel bir isnat tahlili yapılmadan, rivayetlerin genel bir değerlendirmesi yapılabilmektedir. Bu değerlendirme, benzer ifadeler ve aynı anlamları taşıyan rivayetler esas alınarak gerçekleştirilmektedir. Kayserî, bazı rivayetleri kullanmadan önce aşağıdaki ifadelere doğrudan yer vermiştir:

كما قال صلى الله عليه وسلم - Rasulullah'ın (s.a.v) buyurduğu gibi. (Bu kalıbın Resulullah buyurdu kalıbıyla beraber en çok kullanılan ifade olduğu görülmüştür.)

كما ورد في الخبر الصحيح⁶⁹¹ - Sahih haberde geçtiği gibi.

قال، صلى الله عليه وسلم - Rasulullah (s.a.v) buyurdu.⁶⁹²

قال في حديث الدجا - Deccal hadisinde dedi.⁶⁹³

فقال، عليه السلام، لأصحابه - Rasulullah(s.a.v) ashabına dedi.⁶⁹⁴

جاء في الحديث الصحيح⁶⁹⁵ - sahih hadiste geldi.

كما جاء في الحديث القدسي⁶⁹⁶ - Kudsi hadiste geldiği gibi.

Dâvûd-i Kayserî'nin rivayetleri naklederken genel olarak cezim sigası kullandığı, örneğin “kâle” kalıbını tercih ettiği tespit edilmiştir. Ancak, bu cezim sigasıyla kesinlik ifade ederek aktardığı rivayetlerin bir kısmı sahih olmakla birlikte,

⁶⁹⁰ Bu rivayet için bk. s. 21.

⁶⁹¹ Bu rivayetler için bk. s. 17, 30, 42, 56.

⁶⁹² Bu kalıp rivayetlerde kullanım oranı en yüksek olanıdır.

⁶⁹³ Bu rivayet için bk. s. 105.

⁶⁹⁴ Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, 1134.

⁶⁹⁵ Bu rivayet için bk. s. 26,75.

⁶⁹⁶ Bu rivayetler için bk. s. 84.

önemli bir kısmı zayıf hatta uydurma olabilmektedir. Nitekim kaynaklarda uydurma olduğu belirtilen “Ölmeden önce ölüünüz”, “Ümmetimin âlimleri İsrailoğullarının peygamberleri gibidirler”, “Allah’ın yarattığı ilk şey benim nurumdur”, “Allah’ın yarattığı ilk şey akıldır”, “Allah akli yarattığında ona ‘Yaklaş’ dedi, o da yaklaştı...”, “En büyük düşmanın, iki yanında bulunan kendi nefsidir” ve “Rabbinin kim olduğunu nasıl bildin?” sorusuna cevaben: “Ben, eşyayı Allah ile bildim”⁶⁹⁷ gibi rivayetleri Dâvûd-i Kayserî, “Hz. Peygamber (s.a.v) buyurmuştur ki...” şeklinde kesinlik ifade eden cezim sigasıyla nakletmiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Dâvûd-i Kayserî, bazı rivayetlerin sıhhati konusunda önceki muhaddislerin ortak kanaatine dayanarak değerlendirmelerde bulunmuş ve iki rivayet hakkında “müttefekun aleyh” kaydı düşmüştür. Her iki rivayet de klasik hadis kaynaklarında sahih olarak yer almakta ve Buhâri ve Müslim tarafından nakledildiği görülmektedir. Dâvûd-i Kayserî tarafından da “müttefekun aleyh” yani sıhhati üzerinde ittifak edilmiş hadisler olarak değerlendirilmiştir.

Dâvûd-i Kayserî’nin ilmi hayatı hakkında detaylı bilgilere ulaşmak mümkün olmamakla birlikte, Mısır’da ilim hayatına devam ettiği ve orada bulunan darü’l-hadislerde vakit geçirdiği tahmini, onun bir dönem hadis ilmiyle de yoğun olarak ilgilendiğini akla getirmektedir. Dâvûd-i Kayserî, on bir rivayeti aktarmadan önce, her biri için “sahih haberde gelmiştir” ifadesini kullanarak bunların güvenilirliğine işaret etmiştir. Ancak yapılan araştırmalar, bu rivayetlerden dördünün sıhhat durumunun problemlili olduğunu ortaya koymuştur.

Nitekim, “Ne yer beni alır ne gök; fakat mümin, takva sahibi, temiz kalpli kulumun kalbi beni alır.” şeklindeki rivayet, hadis literatüründe mevzu olarak değerlendirilmiştir.⁶⁹⁸ Yine, “Kul Rabbine dua ettiğinde Allah şöyle söyler: ‘Buyur ey kulum.’” anlamındaki rivayet, sened ve metin açısından yapılan değerlendirmeler sonucunda zayıf kabul edilmiştir.⁶⁹⁹ Benzer şekilde, “Cehennem derinliklerinde cercer (tere) bitkisi yetişir.” ve “O Teâlâ, Tevrat’ı kendi eliyle yazmış, Tûbâ ağacını kendi eliyle dikmiş, Aden bahçesini kendi eliyle yaratmış ve Âdem’i kendi elleriyle

⁶⁹⁷ Bu rivayetler için bk. Dâvûd-i Kayserî, *Şerhu fusûsi’l-hikem*, 437, 530, 650, 686, 1069

⁶⁹⁸ bk. s. 41-42.

⁶⁹⁹ bk. s. 65.

yaratmıştır.” şeklindeki rivayetler de, hadis otoriteleri tarafından *asılsız* olarak nitelendirilmiştir.⁷⁰⁰ Geriye kalan yedi rivayet ise, muteber kaynaklarda *sahih* olarak yer almakta olup, büyük bir kısmı *müttefekun aleyh* hadisler arasında sayılmıştır.

Araştırmamız çerçevesinde, Dâvûd-i Kayserî'nin (ö. 751/1350) hadis ilmiyle meşgul olan bazı âlimlere dair zaman zaman atıflarda bulunduğu görülmektedir. Bu bağlamda, Kütüb-i Sitte kaynaklarından Tirmizî ve Ebû Dâvûd'dan ve “*Şerhu's-Sünne sahibi*” olarak andığı bir muhaddisten rivayet naklettiği dikkati çekmektedir. Bu ifadenin Hüseyin b. Mes'ûd el-Ferrâ el-Beğavî'ye (ö. 516/1122) işaret ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim aynı anlamdaki rivayetlerin, el-Beğavî tarafından *Şerhu's-Sünne* adlı eserinde zikredildiği tespit edilmiştir.⁷⁰¹ Kayserî, eserinin başka bir yerinde Bâki b. Mahled'e (ö. 276/889) de atıfta bulunmuş ve onun *Müsned* sahibi olduğunu vurgulamıştır.⁷⁰²

Rivayetleri ele aldığımızda, zaman zaman rivayetlerin içerisine ek kelimelerin girdiği görülmektedir. Bu durumlar, rivayetin orijinal metin ve bağlamından sapmasına neden olabilmektedir. Ayrıca, bazı rivayetlerde sadece konuyla doğrudan ilgili olan kısımların zikredildiği, ancak bu seçicilik sonucunda rivayetin tam bağlamından, yani siyak sibakından koparıldığı durumlar da gözlemlenmektedir.⁷⁰³ Bu tür durumlar, rivayetlerin doğru anlaşılmasını ve tam olarak değerlendirilmesini zorlaştırmaktadır.

Bunun yanı sıra rivayetlerde herhangi bir rivayet lafzına da yer verilmemiştir. Ayrıca hadislerin mana ile rivayet edilmesi karşılaştığımız durumlar arasındadır. Rivayet asırlarından sonra hadislerin manevi rivayeti, hadisçiler tarafından genellikle muteber bir yöntem olarak kabul edilmez. Ahmet Yıldırım, tasavvuf ve hadis ilişkilerini değerlendirirken, bu durumu özellikle ikinci başlık altında “mana ile hadis rivayet etme” olarak farklı bir konu başlığı altında ele almıştır. Hadisçiler, tasavvuf eserleri üzerinde yaptıkları çalışmalarda sıklıkla bu konuyu ön plana çıkarırlar. Bu durum, tasavvuf metinlerindeki hadis kullanımının özgün yönlerinden biri olarak

⁷⁰⁰ bk. s. 102,103.

⁷⁰¹ Muhammed el-Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 12/216.

⁷⁰² Dâvûd-i Kayserî, *Fusûsu'l-Hikem Şerhi*, çev. Tahir Uluç, 384.

⁷⁰³ bk. s. 35, 57, 62

dikkat çeker ve hadisçilerin bu metinlere yaklaşımını şekillendirir. Bu şekilde rivayet edilen hadisler, hadis bilimindeki geleneksel yöntemlerle çatışabilir ve bu da hadisçilerin tasavvuf eserlerini değerlendirirken farklı kriterler uygulamalarına neden olabilmıştır.⁷⁰⁴

---

⁷⁰⁴ Yıldırım Ahmet, “Tasavvuf Ehlinin Hadis Rivayeti ve Rivayet Usülleri Açısından Tasavvuf Hadis Münasebeti”, *İslami Araştırmalar Dergisi* 10/1-2-3 (1997), 112.

SONUÇ

XIII-XIV. yüzyıllar arasında yaşamış olan Dâvûd-i Kayserî, tasavvuf ve tasavvuf felsefesi alanında birçok kıymetli eser kaleme almıştır. Onun en meşhur eserlerinden biri olan *Matla'u husûsi'l-kilem fî me'ânî Fusûsi'l-hikem*, İbnü'l-Arabî'nin *Fusûsü'l-hikem* adlı eserine yazılmış önemli bir şerh niteliğindedir. Bu çalışmada, söz konusu eserde yer alan rivayetler ele alınmış ve sıhhat durumlarına dair kapsamlı bir inceleme yapılmıştır.

Tasavvufî kaynaklarda yaygın olarak görülen, rivayetlerin isnadsız nakledilmesi meselesine müellifimizde de rastlanmaktadır. Dâvûd-i Kayserî'nin eserinde de rivayetler herhangi bir senet zikredilmeden aktarılmıştır. Aynı şekilde rivayet lafızları, birkaç istisna haricinde rivayetin kaynağı ve rivayetler hakkında hüküm de eserde yer almamaktadır. Dâvûd-i Kayserî, az da olsa Şîî kaynaklı bazı rivayetlere yer vermiştir. Onun Şîî kaynaklı rivayetlere eserinde yer vermesi, İran'da eğitim görmesi ve bir süre orada yaşamasıyla ilişkilendirilerek muhtemel bir etken olarak değerlendirilmiştir. O, bazı rivayetleri aktarırken taktî' yöntemini kullanmıştır.

Dâvûd-i Kayserî'nin eserinde "sahih haberde geldiği gibi" şeklinde rivayetin sıhhatine ilişkin fikir verebilecek ifadeler kullandığı ve bu kullanımda yüksek bir isabet oranı yakaladığı görülmektedir. Yapılan incelemeler, bu ifadeyi kullandığı rivayetlerin %95 oranında gerçekten sahih olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim bu kalıpla aktardığı rivayetlerin büyük çoğunluğu, Buhârî ya da Müslim hadisleri olup, bir kısmı Kütüb-i Sitte içerisinde yer almakta, bazıları ise doğrudan müttefekun aleyh hadislerden oluşmaktadır.

Dâvûd-i Kayserî'nin rivayetleri konularına göre sunduğu da görülmektedir. Bazen, Hz. Peygamber'in hitabının kimlere yönelik olduğunu özellikle vurguladığı, bağlamı daha iyi anlamaya yardımcı olacak bilgiler verdiği tespit edilmiştir. Bu tür ayrıntılar, onun rivayetleri aktarırken sadece tasavvufî bir perspektiften değil, aynı zamanda hadis ilmine vakıf bir şekilde hareket ettiğini göstermektedir. Bu veriler, Dâvûd-i Kayserî'nin hayatının belli bir döneminde hadis ilmiyle ilgilendiğini ve bu alanda derinlemesine bir birikime sahip olduğunu düşündürmektedir. Onun hadisleri

naklederken gösterdiği titizlik ve kullandığı ifadeler, klasik hadis yöntemleriyle ilişkilendirilebilecek dikkatli bir yaklaşımı ortaya koymaktadır.

Dâvûd-i Kayseri eserinde mükerrerlerle beraber 172 rivayet zikretmiştir. Rivayetlerin sened açısından değerlendirilmesi sonucunda, 88'i sahih, 10'u hasen, 23 rivayet zayıf, 51'inin ise asılsız yahut mevzu olduğu tespit edilmiştir. Sahih rivayetlerden 29'unun müttetekun aleyh, 11'inin yalnızca *Sahih-i Buhârî*'de, 18'inin yalnızca *Sahih-i Müslim*'de, 30 rivayetin ise diğer Kütüb-i Sitte ve dışındaki hadis kaynaklarında yer aldığı tespit edilmiştir. Bu çerçevede Dâvûd-i Kayserî'nin eserde kullandığı rivayetlerden yarıdan biraz fazlasının makbul olduğu, yaklaşık %13'ünün zayıf ve %30'unun da asılsız yahut mevzu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdirrahmân el-İrâkî. *el-Mugnî 'an hamli'l-esfâr fi'l-esfâr fi tahrîci mâ fi'l-İhyâ'î mine'l-ahbâr*. Beyrut/Lübnan: Dâru İbn Hazm, 1426.
- Abdissamed el-Âmilî. *el-Keşkûl*. ed. Muhammed Abdülkadir Nemri. 2 Cilt. Lübnan: Daru Kutubi'l-İlmiyye, 1998.
- Abdulğâfir el-Fârisî, Ebû'l-Hasen Abdulğâfir b. İsmâil el-Fârisî. *Cuz'un fihî Emâlî min İmlâ'i'l-İmâm Ebi'l-Hasen Abdulğâfir el-Fârisî*. thk. Ebî Abdullâh Hamza el-Cezâirî. b.y.: y.y., 2009.
- Abdurrezzâk, Ebû Bekr 'Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî. *el-Musannef*. thk. Habîburrahmân el-'Azamî. 11 Cilt. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1403.
- Aclûnî, İsmail b. Muhammed b. 'Abdu'l-Hâdî el-Cerâhî el-'Aclûnî ed-Dimeşkî Ebu'l-Fidâ' el-. *Keşfu'l-Hafâ'*. Kahire: y.y., 1351.
- Açıkgöz, Ramazan. *XI.-XIII. Yüzyıl Anadolu Tasavvuf Hayatının Teşekkülünde Horasan Tesiri*. Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. nşr. Ebû Hâcir Muhammed Saîd Besyûnî. Beyrut: y.y., 1405/1985.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû 'Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 8 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1416.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû 'Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şu'ayb el-'Arna'ût, 'Âdil Murşid v.dğr. 50 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1421.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû 'Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şu'ayb el-'Arna'ût, 'Âdil Murşid v.dğr. 50 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1421.
- Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî. *es-Sünen*. Kahire: Mektebetu Ticariyeti'l Kubra, 1348.
- Akman, Mustafa. "Hakikat-ı Muhammedi Düşüncesi ve Bu Düşüncenin Referanslarını Aktaran İki Kaynak ve Müellifleri". *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 1/2 (27 Aralık 2013).
- Âlûsî, Mahmûd b. 'Abdullâh el-Huseynî el-. *Rûhu'l-Me'ânî fi Tefsîr el-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-Seb'u'l-Mesânî*. thk. 'Alî 'Abdubârî 'Atiyye. 16 Cilt. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye; Beyrut: y.y., 1415.
- 'Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn 'Alî b. Sultân Muhammed. *el-Esrâru'l-Merfû'ati fi'l-Ahbâri'l-Mevdû'ati el-Ma'rûf bi'l-Mevdû'âti'l-Kubrâ*. thk. Muhammed es-Sabbâğ. Beyrut: y.y., ts.
- 'Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn 'Alî b. Sultân Muhammed. *el-Masnû' fi M'arifeti'l-Hadîsi'l-Mevdû' (el-Mevdû'âtu's-Suğrâ)*. thk. 'Abulfettâh Ebû Gudde. Beyrut: y.y., 1398.
- Alkan, Ercan. "Osmanlı Dönemi Fususü'l-hikem Şerh Literatürü". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 15/30 (2017), 211-240.

- Akyüz, Hüseyin. “Âlimler, Peygamberin Vârisleridir’ İbaresinin Yer Aldığı Bir Hadisin Mutâbaat ve Şevâhid Açısından Değerlendirmesi”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/28 (Şubat 2013).
- Akdoğan Muhammed. *Ahmed Avnî Konuk ve Fusûsu’l-Hikem Tercüme ve Şerhi Adlı Eserindeki Hadislerin Değerlendirilmesi*. yayınlanmamış: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Balaban, Muhammet Seyyit - Çalışkan, Abdulhamid. “تحقيق رسالة في شرح سبحانك ما ” تحقيق ” 2/9 عرفناك حق معرفتك ’ لقطب الدين زاده محمد الإزنيقي ” (20 Temmuz 2023), 814-856. <https://doi.org/10.5281/ZENODO.8126869>
- Bayraktar, Mehmet. “Davûd el-Kayserî’nin Felesefesi”. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi* 3 (01 Temmuz 2015), 6-29.
- Bayraktar, Mehmet. “Risâle fi İlmi’t-Tasavvuf li-Dâvud el-Kayserî”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XXX (1988), 171-215.
- Bayraktar Mehmet. “Dâvûd-i Kayserî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Bayraktar Mehmet. *Er- Resail*. Kayserî: Kayserî Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 1997.
- Bayraktar Mehmet. *Kayserîli Dâvûd*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1. Basım, 1988.
- Bedruddîn el-‘Aynî, Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed. *‘Umdetu’l-Kârî Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, ts.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. ‘Alî el-Hüsrevcirdî el-. *el-Esmâ’ ve’s-Sifât*. thk. ‘Abdullah b. Muhammed el-Hâşidî. 2 Cilt. Cidde: Mektebetu’s-Sevâdî, 1413.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. ‘Alî el-Hüsrevcirdî el-. *el-Kađâ’ ve’l-Kader - el-Beyhakî*. thk. Muhammed b. ‘Abdullâh âl ‘Âmir. Riyad: y.y., 1421.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. ‘Alî el-Hüsrevcirdî el-. *es-Sunenu’l-Kubrâ*. thk. Muhammed ‘Abdulkâdir ‘Atâ. 3 Cilt. Beyrut: y.y., 1424.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. ‘Alî el-Hüsrevcirdî el-. *Kitâbu’z-Zuhdi’l-Kebîr*. thk. ‘Âmir Ahmed Hadar. Beyrut: y.y., 1996.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. ‘Alî el-Hüsrevcirdî el-. *Şu‘abu’l-Îmân*. thk. ‘Abdul‘aliyy ‘Abdulhamîd. 14 Cilt. Riyad: Mektebetu’r-Ruşd, 1423.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. ‘Amr el-‘İtkî el-. *el-Bahru’z-Zehhâr*. thk. Mahfûzurrahmân Zeynullâh vd. 18 Cilt. Medine: Mektebetu’l-‘Ulûm ve’l-Hikem, 1988.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. *el-Câmi ‘u’s-sahîh*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavki’n-Necât, 2. Basım, 1422/2001.
- Buhârî, Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. İsmâ‘îl b. İbrâhîm el-Buhârî el-. *el-‘Edebu’l-Mufred*. thk. Semîr b. Emîn ez-Züheyrî. Riyad: y.y., 1419.

- Buhârî, Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. İsmâ‘îl b. İbrâhîm el-Buhârî el-. *et-Târîhu'l-Kebîr*. thk. Heyet. 8 Cilt. Haydarabad: Dâiratü'l-Me‘ârifi'l-‘Osmâniyye, ts.
- Buhârî, Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. İsmâ‘îl b. İbrâhîm el-Buhârî el-. *et-Târîhu'l-evsat*. thk. Mahmûd İbrahim Zâyed. Kahire: y.y., 1397.
- Buhârî, Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. İsmâ‘îl b. İbrâhîm el-Buhârî el-. *Sahîhu'l-Buhârî*. thk. Cemaat mine'l-Ulemâ. 7 Cilt. Mısır: Metbetül-kübra Al-A‘amiriya, 5. Basım, 1311.
- Bursalı Mehmet Tahir Efendi. *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Meral Yayınları, 1915.
- Bûsîrî, Ebu'l-‘Abbâs Şihâb ed-Dîn Ahmed b. Ebî Bekr b. İsmail b. Selîm b. Kây mâz b. ‘Osmân el-Bûsîrî el-Kenânî eş-Şâfi‘î el-. *Misbâhu'z-Zucâce fî Zevâidi İbni Mâce*. thk. Muhammed el-Muntekâ el-Kişnâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-‘Arabiyye, 1403.
- Borsbuğa Mustafa“İrâde Özgürlüğünün Metafizik Temeli: Dâvûd-i Karsî'nin Risâle fî'l-İhtiyârî'l-Cüz'iyeye ve'l-İrâdâti'l-Kalbiyye Adlı Risâlesinin Tahlil, Tahkik ve Tercümesi”. *Kader* 19/21 (2021), 221-233.
- Bozkurt Nebi. “Medrese”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 28. Ankara, 2003.
- Ca'fer b. Hayyân el-Ensârî el-İsfahânî. *Kitâbü'l-Emsâl fî'l-hadîsi'n-nebevî*. ed. Abdülâlî Abdülhamîd Hâmid. Hindistan: Daru'l-Selefiyye, 1987.
- Cemaluddin Abdurrahman b. Yusuf Ebô.'l-Haccac el-Mizzi. “Hz.Peygamber'in (s.a.v) Mucizeleri”. çev. Erdoğan Köycü. *B. Ü. islami ilimler Fakültesi Dergisi* 1/2 (2014).
- Çağrııcı Mustafa. “Sirâceddin el-Umrevî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/262-264. İstanbul: TDV Yayınları, ts.
- Cihan, Ahmet Kamil. “Şihabeddin Sühreverdî'nin Eserleri”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/11 (01 Aralık 2001), 0-0.
- Çakın, Kamil. “Teşbih ve Tecsim Karşısında Bir Hadisçi: Celâluddin es-Suyûtî”. *Dinî Araştırmalar* IV/10 (2001), 7-16.
- Çakmak.Emine Elif.“Dâvûd-i el-Kayserî Düşüncesinde Ezz-Zerretü'l-Beyza, Âb-ı Hayat Ve İlm-i Ledûn”. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2020.
- Çağrııcı Mustafa. “Sirâceddin el-Umrevî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/262-264. İstanbul: TDV Yayınları, ts.
- Çelik, Taha. “El-Fükûk İsimli Eseri Çerçevesinde Sadreddin Konevî'nin Hadis Kullanımı”. *Mütefekkir* 6/11 (30 Haziran 2019), 65-100. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.584343>
- Dağlıoğlu, Ufuk. “‘Rabbim Beni Terbiye Etti (Eddebenî Rabbî)’ Rivâyetinin Sıhhati ve Rivâyetin Anlamı Üzerine Bazı Mülâhazalar”.
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasen ‘Alî b. Ömer b. Ahmed ed-. *ed-Du'afâ' ve'l-Metrûkîn*. thk. ‘Abdurrahîm Muhammed el-Kaşkarî. 3 Cilt. Medine: Mecelletu'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye, 1403.
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasen ‘Alî b. Ömer b. Ahmed ed-. *el-Mu'telif ve'l-Muhtelif*. thk. Muvaffak b. ‘Abdullâh. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1406.

- Dârekutnî, Ebü'l-Hasen 'Alî b. Ömer b. Ahmed ed-. *el-İlelu'l-Vâride fî'l-Ehâdîsi'n-Nubuvve*. thk. Mahfûzu'r-Rahmân Zeynullâh es-Selefî, Muhammed b. Sâlih ed-Debbâsî. 15 Cilt. Riyad: Dâru Taybe, 1405.
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasen 'Alî b. Ömer b. Ahmed ed-. *Sunenu'd-Dârekutnî*. 5 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1424/2004.
- Dârimî, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. 'Abdurrahman et-Temîmî ed-. *el-Musned*. thk. Merzûk b. Hiyâs ez-Zehrânî. 2 Cilt. Kahire: Dâru't-Ta'sîl, 1436.
- Dârimî, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. 'Abdurrahman et-Temîmî ed-. *Sunenu'd-Dârimî*. thk. Huseyn Selîm 'Esed ed-Dârânî. 4 Cilt. b.y.: Dâru'l-Muğnî, 1412.
- Dâvûd-i Kayserî. *Esâsü'l-vahdâniyye ve mebbe'l-ferdâniyye*. Yazma Eser.
- Dâvûd-i Kayserî. *Fusûsu'l-Hikem Şerhi*. çev. Tahir Uluç. 2 Cilt. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2. Basım, 2024.
- Dâvûd-i Kayserî. *Keşfü'l-hicâb 'an kelâmi Rabbi'l-erbâb*. Yazma Eser.
- Dâvûd-i Kayserî. *Matla'u husûsi'l-kilem fî me'ânî Fusûsi'l-hikem*. Yazma Eser.
- Dâvûd-i Kayserî. *Nihâyetü'l-Beyân fî Dirâyeti'z-Zamân*. Beyazıt Kütüphanesi: 49-53Yk.
- Dâvûd-i Kayserî. *Şerhu Fusûsi'l-hikem*. Tahran: Şirket-i İntişarat-ı İlmi ve Ferhengi, 1. Basım, 1375.
- Dâvûd-i Kayserî. *Şerhu Fusûsi'l-hikem*. Tahran: Şirket-i İntişarat-ı İlmi ve Ferhengi, ts.
- Dâvûd-i Kayserî. *Şerhu'l-Kasîdeti't-tâ'iyye*. Yazma Eser.
- Dâvûd-i Kayserî, Şerefüddin Dâvud b Mahmûd b Muhammed el-Kayserî. *Matla'u Husûsi'l-Kilem fî Me'ânî Fusûsi'l-hikem*. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi: 0566, 212 yk., 31 st.
- Demirli Ekrem. "Sadreddin Konevî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 35. İstanbul: TDV Yayınları, ts. Erişim 09 Ekim 2024
- Dâvûd-i Kayserî, Şerefüddin Dâvud b Mahmûd b Muhammed el-Kayserî. *Risâle fî Vücûdi'l-Gaybî ve'l-Aynî*. Süleymaniye Kütüphanesi: 282-... yk., 32 st.
- Demir, Yaşar. "Omanlı Devleti'nin Kuruluşu ve Bizans- Avrupa Ekseninde Ceryan Eden Münasebetler" 3/2 (ts.).
- Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme b. Ca'fer el-Kudâî. *Müsnedü's-Şihâb*. ed. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1986.
- Ebû Dâvûd, Suleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *ez-Zuhd*. thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim, Ebû Bilâl Ganîm. Hilvan: y.y., 1414.
- Ebû Dâvûd, Suleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sunenu Ebî Dâvûd*. thk. Şu'ayb el-'Arna'ût. 7 Cilt. b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Ebû Dâvûd, Suleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. thk. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, ts.
- Ebû Muhammed el-Beğavî, el-Huseyn b. Mes'ûd b. Muhammed b. el-Ferrâ'. *Mesâbîhu's-Sunne*. thk. Yûsuf 'Abdurrahmân el-Mar'aşlı vd. 4 Cilt. Beyrut: y.y., 1407.

- Ebû Muhammed el-Beğavî, el-Huseyn b. Mes'ûd b. Muhammed b. el-Ferrâ'. *Şerhu's-Sunne*. thk. Şu'ayb el-'Arna'ût, Muhammed Zuheyr eş-Şavîş. 15 Cilt. Dımaşk; Beyrut: el-Mektebi'l-İslâmî, 1403.
- Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ebû Nu'aym Ahmed b. 'Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî. *ed-Du'afâ*'. thk. Fârûk Hammâde. b.y.: y.y., 1405.
- Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ebû Nu'aym Ahmed b. 'Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî. *Hilyetu'l-Evliyâ' ve Tabakâtu'l-Asfiyâ'*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî; Dâru'l-Fikr li't-Tabâ'ati ve'n-Neşri; Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1394/1974.
- Ebû Ya'lâ et-Temîmî el-Mevsilî. *el-Müsned*. ed. Hüseyin Esed. Dımaşk: Dâru'l-Me'mûn, 1984.
- Ebu Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldûn. *Tarihu İbn Haldun Kitâbü'l-İber ve Divanü'l-Mubtede' ve'l-Haber*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Ebû 'Avâne, Ebû 'Avâne Ya'kûb b. İshâk en-Nîsâbü'rî. *Mustahrecu Ebî 'Avâne*. thk. Eymen b. 'Ârif ed-Dimeşkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1419.
- Ebû'l-Hasenât el-Leknevî, Ebû'l-Hasenât Muhammed 'Abdulhay b. Muhammed 'Abdilhalîm b. Muhammed Emînillâh es-Sihâlevî el-Leknevî. *el-Âsâru'l-Merfû'a fi'l-Ahbâri'l-Mevdu'a*. thk. Muhammed es-Sa'îd Besyûnî Zagliûl. b.y.: y.y., ts.
- es-Süyûtî. *el-Le'âli'l-masnû'a fi'l-ahbâri (ehâdîsi)'l-mevzû'a*. ed. Muhammed Abdülmün'im Râbih. Beyrut: Darü'l-Kütubi'l-İlmiyye, 1996.
- es-Süyûtî eş-Şâfiî. *ed-Dürerü'l-müntesire fi'l-ehâdîsi'l-müştehire*. ed. Muhammed b. Lutfî es-Sabbâğ. Rîyad: Camiatü'l-Melik Suud, 1431.
- Eymen Fuâd Seyyid. "Kahire". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 24. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Fettenî, Muhammed Tâhir b. 'Alî es-Siddîkî el-Hindî el-Fettenî el-. *Tezkiratu'l-Mevdû'ât*. b.y.: y.y., 1343.
- Fazlıoğlu İhsan "İznic'te ne oldu? Osmanlı İlim Hayatının Teşekkülü ve Dâvûd-i Kayserî". *Nazariyat: İslâm Felsefe ve Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2017).
- Fettenî, Muhammed Tâhir b. 'Alî es-Siddîkî el-Hindî el-Fettenî el-. *Tezkiratu'l-Mevdû'ât*. b.y.: y.y., 1343.
- Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-. *İhyâ'u 'Ulûmi'd-Dîn*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Hâkim, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. 'Abdullâh en-Nîsâbü'rî el-. *el-Mustedrek âle's-Sahihayn*. thk. Mustafâ 'Abdulkâdir 'Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411.
- Hakîm et-Tirmizî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. 'Alî el-. *Edebu'n-Nefs*. thk. Ahmed 'Abdurrahîm es-Sâyh. b.y.: y.y., 1413.
- Hatîb Bağdâdî. *el-Câmi' li-ahlâkî'r-râvî ve âdâbi's-sâmi'*. ed. Mahmûd et-Tahhân. Riyad: Mektebetu'l-Ma'ârif, 1403.

- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. 'Alî b. Sâbit el-Bağdâdî. *el-Muttefik ve'l-Muteferrik*. thk. Muhammed Sâdık 'Âydî el-Hâmidî. 3 Cilt. Dimaşk: Dâru'l-Kâdirî, 1417.
- Heysemî, Ebu'l-Hasan Nûruddîn 'Alî b. Ebî Bekr b. Suleymân el-. *Keşfu'l-'Estâr 'an Zevâidi'l-Bezzâr*. thk. Habîburrahmân el-A'zamî. 4 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1399.
- Heysemî, Ebu'l-Hasan Nûruddîn 'Alî b. Ebî Bekr b. Suleymân el-. *Mecma'u'z-Zevâid ve Menba'u'l-Fevâid*. thk. Husâmeddîn el-Kudsî. 10 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Kudsî, 1414.
- Hepağlar Ahmet Cahit. "Türk Kültür Coğrafyasında Tasavvuf Anlayışı". *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education* 10/3 (2021).
- Homerin, Th Emil. "Memlûklar Dönemi Mısır'ında Sûfiler ve Tasavvuf Aleyhtarları". çev. Salih Çift. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (2002).
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed 'Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî. *el-Cerh ve't-Ta'dîl*. Haydarabad; Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1371/1952.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed 'Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî. *el-Merâsîl*. thk. Şükrullâh Ni'metullâh Kucânî. Beyrut: y.y., 1397.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe 'Abdullâh b. el-'Absî. *el-Kitâbu'l-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-'Âsâr*. thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. 7 Cilt. Riyad: Mektebu'r-Ruşd, 1409.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe 'Abdullâh b. el-'Absî. *el-Kitâbu'l-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-'Âsâr*. thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. 7 Cilt. Riyad: Mektebu'r-Ruşd, 1409.
- İbn Hacer el-Askalani. *el - Garaibü'l - Mültekata min Müsnedi'l - Firdevs el - Müsemma Zehrü'l - Firdevs*. ed. Muhammed Murtaza vd. BAE: Cem'iyetü Dari'l-Bîr, ts.
- İbn Hacer el-Askalani. *El Metalibul Aliye Bi Zevaidi Mesanidu Semaniye*. Darü'l-Asime / Darü'l-Gays, ts.
- İbn Hacer el-Askalani. *El-Metâlibü'l-Âliye*. ed. İmam Muhammed b. Suud İslam Üniversitesi. Rîvayd: Daru'l-Âsime, ts.
- İbn Hacer el-Askalânî. *Fethu'l-Bârî*. Mısır: Mektebetu Selefiyye, 1380.
- İbn Hacer el-Askalânî. *Hidâyetü'r-ruvât ilâ tahrîci ehâdisi'l-Mesâbih ve'l-Mişkât*. ed. Ali b. Hüseyin b. Abdülahimid el-Halebî, ts.
- İbn Hacer el-Askalani. *İmtiâz bi-el-arbaîn el-mütebâyinet es-samâ', ve yeliha, es'ilat min hat-ı eş-Şeyh el-'As Kalânî*. Beyrut/Lübnan: Dâru'l-Kutubi'l-ilmîyye, ts.
- İbn Hacer el-Heytemî, Ebü'l-'Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed. *el-Fetâva'l-Hadîsiyye - İbn Hacer el-Heytemî*. b.y.: y.y., ts.

- İbn Hacer el-‘Askalânî, Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. ‘Alî b. Muhammed el-‘Askalânî. *el-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahâbe*. thk. ‘Âdil Ahmed ‘Abdulmevcûd, ‘Alî Muhammed Mu‘avvaḍ. 8 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1415.
- İbn Hacer el-‘Askalânî, Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. ‘Alî b. Muhammed el-‘Askalânî. *Fethu’l-Bârî Şerhu Sahîh el-Buhârî*. thk. Muhibbuddîn el-Hatîb. 13 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Ma‘rife, 1379.
- İbn Hacer el-‘Askalânî, Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. ‘Alî b. Muhammed el-‘Askalânî. *Lisânu’l-Mîzân*. thk. Dâiratu’l-Ma‘ârifî’n-Nizâmiyye. 7 Cilt. Beyrut: Muessesetu’l-A‘lemî, 1390.
- İbn Hacer el-‘Askalânî, Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. ‘Alî b. Muhammed el-‘Askalânî. *Takrîbu’t-Tehzîb*. thk. Muhammed ‘Avvâme. Suriye: y.y., 1406.
- İbn Hacer el-‘Askalânî, Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. ‘Alî b. Muhammed el-‘Askalânî. *Tehzîbu’t-Tehzîb*. 12 Cilt. Hindistan: Dâiratü’l-Me‘ârifî’l-‘Osmâniyye, 1326/1908.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Bustî. *el-Mecrûhîn mine’l-Muhaddisîn*. thk. Hamdî ‘Abdulmecîd. 2 Cilt. Riyad: Dâru’s-Semî‘î, 1420.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Bustî. *es-Sikât*. 9 Cilt. Hindistan: Dâiratü’l-Me‘ârifî’l-‘Osmâniyye, 1393/1973.
- İbn Mâce, Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *es-Sünen*. ed. Musa Hadi. Riyad: Daru’l-Sadîk, ts.
- İbn Mâce, Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sunenu İbn Mâce*. thk. Şu‘ayb el-‘Arna’ût. 5 Cilt. b.y.: Dâru’-r-Risâleti’l-‘Âlemiyye, 2009.
- İbn Mâce, Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sunenu İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuâd ‘Abdulbâkî. 2 Cilt. b.y.: Dâru ‘İhyâ’i’l-Kutubi’l-‘Arabiyye, ts.
- İbn Teymiyye. *Ehâdîsü’l-kussâs*. ed. Muhammed b. Lutfî es-Sabbâğ. Beyrut: Mektebetu’-İslâmî, 1408.
- İbn Teymiyye, Ebü’l-‘Abbâs Takiyyüddîn Ahmed b. ‘Abdilhalîm b. Mecdiddîn ‘Abdisselâm el-Harrânî. *Mecmû’u’l-Fetâvâ - İbn Teymiyye*. thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım. Medine: y.y., 1416.
- İbn ‘Abdülber en-Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. ‘Abdillâh b. Muhammed. *el-‘İstî‘âb fî Ma‘rifeti’l-‘Ashâb*. thk. ‘Alî Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Cîl, 1413.
- İbn ‘Abdülber en-Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. ‘Abdillâh b. Muhammed. *et-Temhîd li mâ fi’l-Muvatta’ mine’l-Me‘ânî ve’l-‘Esânîd*. thk. Mustafâ b. ‘Ahmed el-‘Alevî, Muhammed ‘Abdulkebîr el-Bekrî. 24 Cilt. Mağrib: Vezâratu ‘Umumi’l-Evkâf ve’ş-Şu’ûni’l-İslâmiyye, 1387.
- İbn ‘Adiy, Ebû Ahmed ‘Abdullâh b. ‘Adiy el-Curcânî. *el-Kâmil fî Du‘afâ’i’r-Ricâl*. thk. ‘Âdil Ahmed ‘Abdulmevcûd, ‘Alî Muhammed Mu‘avviḍ. 9 Cilt. Beyrut: el-Kutubu’l-‘İlmiyye, 1418.

- İbnu'l-Esîr, Ebû'l-Hasen 'Alî b. Ebî'l-Kerem Muhammed el-Cezerî. *Usdu'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*. thk. 'Alî Muhammed Mu'avvîd, 'Âdil Ahmed 'Abdulmevcûd. 8 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn 'Abdurrahmân b. 'Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *el-Mevdû'ât*. thk. 'Abdurrahmân Muhammed 'Osmân. 3 Cilt. Medine: el-Mektebetu's-Selefiyye, 1966.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn 'Abdurrahmân b. 'Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *el-Mevdû'ât*. thk. 'Abdurrahmân Muhammed 'Osmân. 3 Cilt. Medine: el-Mektebetu's-Selefiyye, 1966.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn 'Abdurrahmân b. 'Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *el-İlelu'l-Mutenâhiye fî'l-Ehâdîsi'l-Vâhiye*. thk. İrşâdu'l-Hakki'l-Eserî. 2 Cilt. Faysalabad: 'Idâretu'l-'Ulûmi'l-'Eseriyye, 1401.
- İbnü'l-Kayserânî, Ebü'l-Faḍl Muhammed b. Tâhir b. 'Alî b. Ahmed el-Makdisî. *Tezkiretu'l-Huffâz = Etrâfu Ehâdîsi Kitâbi'l-Mecrûhîn l'ibni Hibbân*. thk. Hamdî 'Abdulmecîd es-Selefî. Riyad: y.y., 1415.
- İbnü'l-Kayserânî, Ebü'l-Faḍl Muhammed b. Tâhir b. 'Alî b. Ahmed el-Makdisî. *Zahîratu'l-Huffâz mine'l-Kâmil l'İbni 'Adiyy*. thk. 'Abdurrahman el-Feryevâ'î. 5 Cilt. Riyad: Dâru's-Selef, 1417.
- İbnü'l-Mülakkın. "Muhtasarı İstidrâki'l-Hâfiz ez-Zehebî 'alâ Müstedreki Ebî 'Abdillâh el-Hâkim." ed. Abdullah Hamed el-Lahîdân - Sa'd b. Abdullah b. Abdülkâdir. Riyad: Dâru'l-Âsime, 1441.
- İmamoğlu Sema Özdemir. *Dâvûd Kayserî'de Varlık, Bilgi ve İnsan*. İstanbul: Marmara Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- 'İclî, Ebû'l-Hasan Ahmed b. 'Abdullâh el-Kûfî el-. *es-Sikât*. thk. 'Abdul'alîm 'Abdul'azîm el-Bestevî. Medine: y.y., 1405.
- İnalcık Halil. "Osman Gazi'nin İznik Kuşatması ve Bafeus Savaşı". çev. Suavi Aydın. *Rethymnon: Crete University Press*
- İbrahim Dinânî. "Dâvûd el-Kayserî'nin İran'daki Etkileri". çev. Turan Koç.
- İsmâ'îl Hakkı Bursevî, İsmâ'îl Hakkî b. Mustafâ el-İstânbûlî el-Hanefî el-Halvetî. *Rûhu'l-Beyân*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Kurtubî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Ahmed el-Hazrecî el-. *el-Câmi' li-Âhkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed el-Berdûnî-İbrahim İtfeyyîş. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1384.
- Kartal Abdullah, "Türkçe İlk Fususu'l-Hikem Şerhi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/8 (1999).
- Kaya Mahmut "İşrâkiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/435-438. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Kaya Mehmet "Abdürezzak Kâşânî ve Tefsirindeki Metod". *Aksaray Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi* 2/3 (2015).
- Kavak Abdülcebbar. "Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Şam Tasavvuf Düşüncesine Tesir Kanalları ve Meşhur Takipçileri," 1/1 (2016).

- Kutluer İlhan. “Sühreverdî, Maktûl”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 38. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Karadaş Çağfer. “Dâvûd-i Kayserî ve Genel Hatlarıyla Düşüncesi”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2,1 (01 Haziran 2006).
- Kara Mustafa. “Doğumunun 800. Yılında Mevlânâ ve Mevlevîlik” 15/1 (2006).
- Koç Turan. *Fusûsu'l-Hikem'e Giriş*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2023.
- Koç Turan. *İbn Arabî Geleneği ve Dâvûd el-Kayserî*. İstanbul: İnsanyayınları, 2011.
- Koç Turan. Mehmet Çetinkaya. *Mukaddemât*. İstanbul: İnsan yayınları, 2015.
- Koç Turan, Refik. “XIII. Yüzyıl Anadolu Buhranı Ve Ayakta Kalan Güçler” 8/23,529 (1996).
- Koyuncu Nuran - Yusuf Kılıç. “Osmanlı Medresesi'nin Kurucusu Kayserîli Davud'un Hayatı, Eserleri ve Fikirleri Üzerine Bir Bakış”. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 27/2 (2019).
- Mâlik b. Enes, Ebû 'Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî. *el-Muvattâ'*. thk. Muhammed Mustafâ el-'A'zamî. 8 Cilt. Abu Dabi: Muessesetu Zâyid b Sultân, 1425.
- Martı Huriye “‘Mümin Müminin Aynasıdır’ Rivayeti Üzerine Bir İnceleme” 27/8 (2009).
- Muhammed Ali Asar. *Hadislerde Allah Tasavvuru*. yayımlanmamış: Akara Üniversitesi Sosyal İlimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Muhammed b. Hasen es-Sâgânî. *Risâle fi'l-ehâdîsi'l-mevzû'a*. ed. Necm Abdurrahman Halef. Damesk: Darü'l-Me'mun li'n-Neşr, 1405.
- Muhammed el-Makrîzî. *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi-(fî) zikri'l-hutat ve'l-âsâr*. 4 Cilt. Beyrut: Daru Kutubi'l-İlmiyye, 1418.
- Muhyiddin İbnü'l-Arabî. *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*. çev. Ahmed Avni Konuk. thk. Prof. Dr. Mustafa Tahralı. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı., Mega Basım Yayın ve İletişim Hizmetleri San. Tic. Ltd. Şti., 2017.
- Musakhanov Orkhan. “İsmail Hakkı Bursevî'nin ‘Mü'min Mü'minin Aynasıdır’ Hadis-i Şerifi Üzerine Yazdığı Şerhin Tahlil ve Tahkiki: Zâhir ve Bâtın Anlamın Birleştiği ve Ayrıldığı Noktalara Dair Bir İnceleme” 19/2 (2019)
- Muslim, Ebû'l-Hasen Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî. *Sahîhu Muslim*. thk. Muhammed Fuâd 'Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1374.
- Müslim b. Kuteybe. *Garîbü'l-hadîs*. ed. Abdullah el-Cabûrî. Bağdat: Matbaatü'l-Ani, 1397.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-sahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: y.y., 1374-75/1955-56.
- Nâsiruddîn Elbânî. *Silsiletü'l-ehâdîsi's-sahîha ve şey'ün min fikihâ ve fevâ'idihâ*. Riyad: Mektebetü'l-Maarif, ts.

- Nâsirüddin Elbânî. *Za'îfü'l-Câmi'i's-sagır ve ziyâdâtüh.* el-Mektebetu'l-İslâmiyye, ts.
- Nasirüddin El-Elbâni. *sahîhu terğıb ve't-terhîb.* Riyad: Mektebetu Muârif, ts.
- Nasirüddin El-Elbâni. *Sahihü'l-Camii's-Sagır ve Ziyedetihî.* el-Mektebu'l-İslâmî, ts.
- Nesâ'î, Ebû 'Abdurrahmân Ahmed b. Şu'ayb el-Horâsânî en-. *es-Sunenu'l-Kubrâ.* thk. Hasen 'Abdulmun'im. 10 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1421.
- Nesâ'î, Ebû 'Abdurrahmân Ahmed b. Şu'ayb el-Horâsânî en-. *Meşyehatu'n-Nesâî = Tesmiyetu's-Şuyûh.* thk. eş-Şerîf Hâtim b. 'Ârif el-'Avnî. Mekke: y.y., 1423.
- Paşazâde Âşık. *Tevârih-i Âl-i Osmân.* çev. Kemal Yavuz, Yekta Saraç. İstanbul: Gökkuşbu, 2007.
- Râzî, Ebû 'Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-. *Mefâtîhu'l-Ğayb.* Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1420.
- Sadrüddîn el-Munâvî, Ebû'l-Me'âlî Muhammed b. İbrâhîm b. İshâk es-Sulemî el-Munâvî. *Keşfu'l-Menâhic ve't-Tenâkih fî Tahrîci Ehâdîsi'l-Mesâbih.* thk. Muhammed İshâk Muhammed İbrâhîm. 5 Cilt. b.y.: y.y., 1425.
- Sindî, Ebû'l-Hasan Muhammed b. 'Abdi'l-Hâdî et-Tatvî Nûru'd-Dîn es-. *el-Hâşiye 'alâ Süneni'n-Nesâ'î (Sunen'le beraber).* 8 Cilt. Halep: Mektebetu'l-Matbû'âtî'l-İslâmiyye, 1406/1986.
- Süyûtî, Celâleddin,. *Te'vîlü Ehadisi'l-Mühime li't-Teşbih.*, ed. Beysûnî Mustafa İbrahim el-Kûmî,. Cidde, 1979.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Huḍayrî es-. *ed-Dureru'l-Muntessira fî'l-Ehâdîsi'l-Muḥtehira.* thk. Dr. Muhammed b. Lutfî es-Sabbâğ. Riyad: y.y., ts.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Huḍayrî es-. *el-Fethu'l-Kebîr fî Ḍammi'z-Ziyâdeti ile'l-Câmi'i's-Sağır.* thk. Yûsuf en-Nebhânî. 3 Cilt. Beyrut; Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1423.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Huḍayrî es-. *el-Hâvî li'l-Fetâvî.* 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1424/2004.
- Şemsüddîn es-Sehâvî, Ebû'l-Hayr Muhammed b. 'Abdurrahmân b. Muhammed. *el-Makâsidu'l-Hasene fî Beyâni Kesîrin min el-Ehâdîsi'l-Muḥtehire 'alâ'l-Elsine.* thk. Muhammed 'Osmân el-Haşî. Beyrut: y.y., 1405.
- Şemsüddîn es-Sehâvî, Ebû'l-Hayr Muhammed b. 'Abdurrahmân b. Muhammed. *et-Tuhfetu'l-Latîfe fî Târîhi'l-Medîneti's-Şerîfe.* 2 Cilt. Beyrut: el-Kutubu'l-İlmiyye, 1414/1993.
- Şevkânî, Muhammed b. 'Alî b. Muhammed el-Yemenî eş-. *el-Fevâ'idu'l-Mecmû'a fî'l-Ehâdîsi'l-Mevḍû'a.* thk. 'Abdurrahmân Yahyâ el-Mu'allimî el-Yemânî. b.y.: y.y., ts.
- Şevkânî, Muhammed b. 'Alî b. Muhammed el-Yemenî eş-. *Neşru'l-Evtâr.* thk. 'İsâmuddîn es-Sabâbitî. 8 Cilt. Mısır: Dâru'l-Hadîs, 1413.

- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-. *el-Mu'cemu'l-Kebîr - et-Taberânî*. thk. Hamdî b. 'Abdulmecîd es-Selefî. 25 Cilt. Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-. *el-Mu'cemu'l-evsat*. thk. Târik b. 'İvağullâh b. Muhammed, 'Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseynî. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Haremeyn, ts.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-. *el-Mu'cemu's-Sağîr = er-Ravđu'd-Dânî*. thk. Muhammed Şekûr Mahmûd el-Hâc 'Emrîr. 2 Cilt. Beyrut; Amman: el-Mektebu'l-İslâmî; Dâru 'Ammâr, 1405.
- Tâcuddîn es-Subkî, Tâcuddîn 'Abdulvehhâb b. Takıyyuddîn es-Subkî. *Tabakâtu 'ş-Şâfi'iyeti'l-Kubrâ*. thk. Mahmûd Muhammed et-Tenâhî, 'Abulfettâh Muhammed el-Hulv. 10 Cilt. b.y.: Hicru li't-Tıbbâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî'i, 2. Basım, 1413.
- Tahânevî, Muhammed b. 'Alî b. el-Kâđî Muhammed Hâmid b. Muhammed Sâbir el-Fârûkî el-Hanefî et-. *Keşşâfu Istılâhâti'l-Funûn ve'l-'Ulûm*. thk. 'Alî Dahrûc. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetu Lubnân Nâşirûn, 1996.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Mısırî et-. *Şerhu Muşkili'l-âsâr*. thk. Şu'ayb el-'Arna'ût. 16 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1415.
- Tirmizî, Ebû 'İsâ Muhammed b. 'İsâ et-. *es-Sunen*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998.
- Tirmizî, Ebû 'İsâ Muhammed b. 'İsâ et-. *eş-Şemâ'ilu'l-Muhammediyye*. thk. Seyyid b. 'Abbâs el-Celîmî. Beyrut: y.y., 1993.
- Tirmizî, Ebû 'İsâ Muhammed b. 'İsâ et-. *Sunenu't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Fu'âd 'Abdulbâkî. 5 Cilt. Mısır: Şirketu Mustafâ'l-Bâbî'l-Halebî, 1395.
- Umar, Muhammed Süheyl. "Davud el-Kayserî'nin Hind Altkıtası'ndaki Fusus Şerhi Geleneğine Etkisi,". çev. Turan Koç. İstanbul: insan yayınları, ts.
- Uyumaz Emine. *Türkiye Selçuklu Tarihi*. ed. Prof.Dr. Gülay Öğün Bezer. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2018.
- Uysal Muhittin. *Tasavvuf Kültüründe Hadis*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012.
- Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. 'Amr el-Mekkî el-. *ed-Du'afâu'l-Kebîr*. thk. 'Abdulmu'tî Emîn Kal'acî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Mektebeti'l-İlmiyye, 1404.
- Yuvalı Abdulkadir "İlhanlılar". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 22. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Yiğit İsmail. "Aynî'yi Yetiştiren Memlukler Dönemi İlmî Hareketine Bir Bakış". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11-12 (2014).
- Yıldırım, Ahmet. "Tasavvuf Ehlinin Hadis Rivayeti ve Rivayet Usülleri Açısından Tasavvuf Hadis Münasebeti". *İslami Araştırmalar Dergisi* 10/1-2-3 (1997).

- Zehebî, Ebû 'Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. 'Osmân ez-. *el-Kâşif fî Ma'rifeti men lehû Rivâyetun fî'l-Kutubi's-Sitte*. thk. Muhammed 'Avvâme. Cidde: y.y., 1413.
- Zehebî, Ebû 'Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. 'Osmân ez-. *Mizânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*. thk. 'Alî Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382.
- Zemaşserî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. 'Amr ez-. *el-Keşşâf 'an Hakâtkı Ğavâmiği't-Tenzîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1407.
- Zerkeşî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. 'Abdullâh b. Bahâdır eş-Şâfi'î ez-. *et-Tezkire fî'l-'Ehâdîsi'l-Muştehirâ = el-Mensura fî'l-'Ehâdîsi'l-Meşhûra*. thk. Mustafâ 'Abdulkâdir 'Atâ. Beyrut: y.y., 1406.
- Zeyle'î 'Cemâl ed-Dîn, Ebû Muhammed Cemâl ed-Dîn 'Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed ez-Zeyle'î ez-. *Tahrîcu'l-Ehâdis ve'l-Âsâri'l-Vâki'ati fî Tefsîri'l-Keşşâf li'z-Zemaşserî*. thk. 'Abdullâh b. 'Abdurrahman es-S'ad. 4 Cilt. Riyad: Dâru İbn Huzeyme, 1414.
- Zeynuddîn el-'Irâkî, Ebû'l-Fađl 'Abdirrahîm b. el-Huseyn b. 'Abdurrahmân. *Tahrîcu Ehâdîsi'l-İhyâ' = el-Muğnî 'an Hamli'l-Esfâr*. Beyrut: y.y., 1426/2005.